

LA RAÓ SUBJECTIVA DE L'INTERÈS DEL DINER

1. D'ençà que Aristòtil (*Política*, llibre I, cap. III) va condemnar com un tràfec vil l'interès del diner, el *part* (τόκος) de diner pel diner, sempre més hi ha hagut en voga teories que el volien suprimir, però per això l'interès del diner sempre ha persistit i s'ha cobrat. Aquest és un fet d'experiència que ens obliga a reflexionar sobre la possibilitat d'una causa tan substancial amb la naturalesa humana, que totes les construccions econòmiques no abastin a destruir.

L'argument d'Aristòtil que un camp fa blat, però que el diner al calaix per anys que passin sempre és el mateix, com l'argument de Rodbertus, que la valor és producte exclusiva del treball i que amb ella es manté el diner i el treballador, es diferencien més en la forma d'exposició que en la substància. El profit, el descompte, la plus valia, la prima o el preu del diner són expressions que corresponen a l'estat actual del capitalisme. L'experiència històrica ens diu que en tots els sistemes econòmics fins ara realitzats existia un fenomen que correspon al que en diem l'interès del diner.

2. Com hi ha sempre una solució de continuïtat entre qualsevulga construcció fisiològica experimental i el més primari fenomen psicològic, hi ha un tall, un salt, un buit que no es pot omplir entre la teoria més acurada de la *plus valia* i el comunisme. Perquè la *plus valia* arribarà justificar l'expropiació de certes formes de capital, però no la destrucció del capitalisme.

En els darrers estudis de Lenine (*La malaltia infantil del Comunisme*) es registra aquest fet d'experiència : que el capi-

talisme constantment rebrota en la forma que ell en diu *petita burgesa*.

Fins acceptant com a veritat indiscutible la *lleï natural de l'equilibri* de Marx (*El Capital*, III, pàg. 167), i, per tant, com a regulador dels reports de canvi el *temps de treball socialment necessari*, i ordenant un sistema econòmic deduït amb rigor científic d'aquella lleï amb exclusió de tot el que no se'n dedueixi, el capitalisme rebrotarà. Perquè d'allí al comunisme hi hauria un tall, un salt a fer.

Aquest salt es diu *expropiació del producte del treball*. Mentre el *treballador* disposi del producte del seu treball, la primera malla que s'estarà de consumir serà un rebrot de *capital*. I és natural que es trobaran raons per aqueixa expropiació, però no tindran res que veure amb la teoria que troba en el treball la causa de la valor.

3. Les experiències econòmiques fetes fins ara ens diuen que mentre hi hagi un ésser individual o col·lectiu que hagi de respectar en un altre ésser la lliure disposició de béns, l'interès del diner amb aquest nom o amb un altre, en una forma o una altra, rebrotarà.

En el supòsit d'un sistema comunista com el de la regla de sant Benet, l'agulla de cosir i l'enfilada de l'agulla són de la comunitat. Però aquella comunitat compra i ven, cobra i paga interès a les altres comunitats o als éssers econòmics amb els quals es relaciona. Mentre existeixi més d'una comunitat rebrotarà l'interès del diner. Si altre més no, aquest fóra el cas de Rússia, que compra i ven per centenars de milions de rubles-or a Suècia, Anglaterra i Alemanya.

Cal entendre's respecte a què vol dir aquesta lliure disposició de béns que farà rebrotar l'interès del diner. En primer lloc no exigeix limitació de temps, i en segon lloc no exigeix limitació de quantitat. El temps pot ser sempre, com pot ser una vida d'home, o un any, o un dia o un minut o un segon. La quantitat pot ser un camp, una casa, un vestit, una poma. En el sistema comunista més absolut i universal sempre hi haurà un home que podrà deixar el seu vestit a un altre que tindrà més fred, o que donarà el seu menjar a un altre que tindrà més gana.

Serà difícil o inútil acumular l'interès, però en una o altra mesura l'interès existirà. El benedictí completava el seu comunisme amb la caritat cristiana : el bolxevic té una fe mística en la revolució.

4. D'algun temps ençà els economistes tracten de trobar a l'interès del diner una raó subjectiva. Fisher ha acabat per dir (*De la naturalesa del capital i de la renda*, cap. x) : «Nosaltres definirem, doncs, la renda subjectiva com el corrent de consciència d'un ésser humà. Tota la seva vida conscient, de la naixença a la mort, constitueix la seva renda subjectiva. Les sensacions, els pensaments, els sentiments, les volicions i tots els fets psíquics formen part, en realitat, d'aquest corrent de renda.»

Més enllà (obra citada, cap. XII) suposa l'existència d'una anualitat perpètua, la fluència perpètua i uniforme de renda, perquè encara que aqueixa anualitat realment no existeix és útil sovint usar aquest terme com a vehicle del pensament.

Empès el pensament per aquest pla inclinat, no és estrany que s'acabi trobant una raó purament subjectiva a l'interès del diner : la impaciència és aquesta raó.

Entre dos homes que poden utilitzar un capital, el més impacient pagarà a l'altre una taxa, la raó final de la qual és la seva impaciència. Perquè l'un no té tanta impaciència i pot esperar i perquè l'altre és més impacient i no pot esperar serà possible el mercadeig d'una taxa.

L'afluència de capitals i de necessitats regularà les oscil·lacions de la taxa, però només el fet relatiu de la impaciència en donarà la raó final.

5. Considero que encara es pot dur més lluny la investigació de la raó final de l'interès del diner. En aquest esquema em limitaré a dir el meu pensament.

L'home és impacient perquè sap que té de morir. La condició mortal de la seva existència és, doncs, per a l'home la raó final de l'interès del diner. En la hipòtesi d'una societat d'éssers immortals la impaciència i l'interès no tindrien altra raó que la condició mortal dels sers amb qui aquella societat es posés en relació.

Dada aquesta raó final de la impaciència i de l'interès del diner, a altres causes subjectives i pre-econòmiques (els afectes, els costums, els deures) graduaran encara la intensitat de la impaciència. Però aqueixes altres causes subjectives i pre-econòmiques no crearien la impaciència ni l'interès del diner si el sentiment de la nostra condició mortal no els hagués creat.

Damunt d'aquesta raó final obraran les lleis del mercat econòmic. Per aqueixes, l'interès del diner pujarà o baixarà o s'estancarà, però per elles o en contra d'elles subsistirà. Perquè aqueixa raó final és anterior a tota concepció econòmica, i, per tant, a la propietat, al capitalisme i al comunisme. L'interès del diner depèn d'aqueixes concepcions per la forma i per la quantitat, però no per la seva substància.

6. A primera vista sembla deduir-se de la llei d'aquesta raó final una conseqüència que, per la seva oposició constant amb els fets, implicaria l'errada de la llei.

L'infant no sap que té de morir; el jove ho sap, però hi pensa poc, i en la proporció que l'home esdevé madur i es fa més vell regula les seves accions per un pensament més constant i més dominant de la seva mort. Així, doncs, l'infant no coneixeria la impaciència, ni l'interès del diner, i l'un i l'altre creixerien amb l'edat de l'home. I essent evident que no és així, la llei sembla no ésser certa.

Però les raons econòmiques que actuen damunt de la raó final no són individuals, sinó socials. L'infant obra com si conegués la seva condició mortal, perquè tot el que sap fer, dir, voler i pensar ho ha après en un ambient de sers mortals. L'interès del diner troba, doncs, la seva raó final, no en el sentiment que té cada home de la seva condició mortal, sinó en el sentiment comú de la societat dels homes.

Si una agudització o atenuació d'aquest sentiment esdevenien socials, es produirien una alça o una baixa irresistibles, o, més ben dit, una tendència, en tal sentit, de l'interès del diner. En una societat on s'ha encès la fe en la resurrecció de la carn, l'interès del diner estarà a punt de desaparèixer. No és possible negar la sinceritat de la repugnància contra l'interès del diner en tota agudització dels sentiments religiosos.

7. L'interès del diner deriva, doncs, de la nostra condició mortal, però només els fets econòmics el graduen.

No es pot imaginar un sistema econòmic que faci desaparèixer l'interès del diner, perquè contradiria el sentiment de la nostra condició mortal. Un comunisme que privés l'home de la lliure disposició de tota mena de béns, si fos físicament possible, que no ho és, contradiria la mateixa naturalesa humana.

La darrera forma de retribució del treball assajada pel comunisme rus és el salari col·lectiu, mes això suposa la distribució entre els membres de la col·lectivitat i la lliure disposició de la part de salari que pertoca a cada membre. Aquesta lliure disposició quedarà naturalment limitada pel sistema econòmic: tota restauració sensible del capitalisme serà ofegada per la llei. Però l'interès del diner subsistirà en els soterranis de la consciència, i com més vulguin reduir-se els límits de la seva llibertat, més constants i més decisius seran els assalts que la nostra condició mortal produirà contra el sistema.

Heu's aquí l'esquema d'una teoria sobre *la raó subjectiva de l'interès del diner* que sotmeto, modestament, a la consideració dels homes d'estudi.

PERE COROMINAS

«LA FILOSOFIA DI GIOVANNI GENTILE»
PER EMILI CHIOCCHETTI

(Continuació)

El mètode és el camí de la veritat, la qual no es dona sempre intuïtivament; cal arribar-hi seguint un camí.

Mes, per Gentile, el mètode és la veritat mateixa. El camí per a arribar a la veritat, ja és ella mateixa : la veritat no és sinó un camí sense terme, el camí enllà enllà de la vida de l'esperit, interminable. Com, doncs, podria haver-hi un mètode que encara no fos la veritat, però que hi conduís? Aleshores la veritat estaria fora de l'esperit, i nosaltres ens valdríem d'alguna art, ens valdríem del mètode per arribar-hi, i això ja trencaria amb el dogma o, si volem, amb el principi cabdal de l'idealisme del Gentile. Ens movem? Doncs ja no és pel camí conduent a la veritat, sinó que ja ens movem dins la veritat mateixa.

L'haver-hi aquell mètode voldria dir també que la veritat és tota entera i descoberta *ab eterno*, i que nosaltres no la duem a dins, sinó que des d'enfora ens hi anem acostant fins a posseir-la : error platònica fonamental : les idees i la veritat ja ben determinades i no deixant-nos més que poder-les emmirallar passivament, llevada que ens és tota potència creadora.

Ja diguérem que la coneixença humana no és passiva, sinó activa; però no té una activitat creadora divina. Cal dir de Déu allò que és de Déu, i dels homes allò que és dels homes. Gentile duu l'activitat de l'home enllà fins a fer-la infinita, i fora d'això ja no vol veure-hi més que passivitat inerta. «El progrés de la ciència, en tal pressupost, no pot ésser més que un bell somni d'una ombra, un decórrer il·lusori de vanes apariències

sense consistència i sense significat en la immutable escena, deserta d'espectadors, del món.»¹

Chiocchetti, fent la crítica de Gentile, procura que mai no es perdin els reflexos vius de veritat que sempre en l'obra de Gentile lluen per ci per lla, i fins li empra ben sovint expressions i lèxic. «Hom podria demanar, diu, si no és progrés de la ciència humana la descoberta gradual de la realitat eterna, de la dialèctica de les idees»; «si penetrar en el pensament pensat no és conquesta de la realitat i, per tant, ciència, amb el mateix títol que és art, art vera, penetrar i amarar-se de la intuïció intuïda per l'artista. Per què ha d'ésser veritat només crear i no també el recrear, el conquerir racionalment el ja creat? I per què no pot haver-hi progrés en aquesta recreació?»² I després: «No té cap valor l'esperit que, desplegant la seva activitat cognoscitiva, porta en si, fatigosament, aspectes més vastos cada vegada, de la realitat concreta, la qual ell no la fa, però la descobreix?»³

* * *

La qüestió del mètode té dos aspectes: Un aspecte normatiu, i un aspecte experiencial. El primer, segons Gentile, no té sentit en si, perquè unes normes no poden tenir sentit si no pensem en llur contingut, i, per tant, si no pensem la cosa que reglamenten; i el pensament estarà en la cosa aleshores, i no en les normes. I l'experiència no tindria sentit si no la passàvem nosaltres mateixos; i només passant-la ens servirà, i abans no; és a dir, que no ens servirà com a mètode que ha de guiar-nos en l'obrar abans que obrem. El mètode del pensament, doncs, no servirà sinó mentre pensem, i aleshores seria ja el pensar mateix.

Tota l'obra de Gentile és un esforç per explicar les coses partint de la identitat del pensament i de la cosa pensada. És absurd, doncs, segons Gentile, que hom segueixi un camí, l'ex-

1. *La riforma de la dialettica hegeliana*, vol. 1, p. 6.

2. *La Filosofia di Giovanni Gentile*, p. 6.

3. *Idem*, p. 10.

pliqui a un altre i a aquest l'explicació pugui servir-li. Perquè aquest altre, amb el qual parlo, qui és sinó jo mateix, una part de la meva consciència? Quan jo l'escolto sóc jo que estic pensant, que m'estic escoltant a mi mateix. És un cercle del qual no podem mai sortir-nos-en. És inútil, doncs, comentar com fa Chiocchetti : «A manera que vaig adquirint la veritat puc comunicar-la als altres, i fixar, fins a un cert punt, les vies que he seguides, com després d'haver pujat a algun dels meus Alps trentins puc senyalar sobre el mapa els camins, corriols i dreceres que he seguit; però, és evident que, ans d'haver arribat al cim, no m'és possible saber com s'hi arriba. El camí senyalat servirà per orientar-me, perquè no em desviï massa en la meva pròxima excursió a aquell cim, però jo no seguiré mai aquell mateix camí sense fer-hi algun canvi, perquè el camí no està mai fet, sinó que és fa i el fa sempre qui novament hi puja. En el món espiritual la novetat de cada acte és infinitament més visible. Vaig cap a la veritat; ço és : analitzo, sintetitzo, demostro; per després analitzar, sintetitzar, demostrar novament; i a través i mitjançant aquesta i altres activitats, i a mesura d'elles, conquisto la veritat, creo novament en mi, conceptualment, la veritat.»* Tot això és de bon sentit, però està completament fora del cercle idealista immanentístic, perquè suposa ja unes distincions que no són admeses des de la primera pàgina de la doctrina de la immanència.

De totes maneres cal destriar els conceptes ben diversos del mètode que Gentile mescladament condemna i refuta.

Si per mètode entengués un camí únic, necessari per arribar a tota veritat, havent d'ésser conegut prèviament a aquella; si per mètode entengués unes normes úniques i necessàries per assolir la vera coneixença del món, aleshores seria vàlid el següent argument provant l'absurditat d'aqueixa concepció. Les normes que fan el mètode conduent a la veritat han d'ésser conegudes, i poden haver-n'hi de veres i de falses, sinó ja no hi hauria problema; per distingir les veres de les falses, i arribar així a la possessió del veritable mètode, ja caldria també un mètode, i

* *La Filosofia di Giovanni Gentile*, ps. 36 i 37.

així indefinidament : per conèixer un mètode caldria un altre mètode, i per aquest un altre, en cadena inacabable.

Però els problemes posats en termes absoluts no tenen altra solució que dir : això és així perquè no és d'altra manera; és a dir, no tenen solució. I en el fons és la resposta a totes les qüestions donada per l'idealisme quan, en posar-se un problema, parla de seguida de l'esperit creador que ha fet les coses així, en ús de la seva llibertat, i prou. De manera que la part doctrinal més extensa en l'obra de Gentile és negativa, admirable de subtileza i de saber històric tot contradient les doctrines que cerquen més explicacions als problemes de l'ànima, del món, de la vida.

Hi ha coses instintives, per les quals seria ridícul donar un mètode. Qui donaria als ocells un mètode per construir-nius? Qui ensenya als infants acabats de néixer a pendre el pit de la mare? Però a manera que les coses van essent més reflexives i més d'elecció, el mètode es fa possible, i, a l'últim, necessari. En un tractat de matemàtiques, el mètode arriba gairebé a confondre's amb la mateixa ciència; d'un teorema a l'altre tot s'encadena; i no arribaríem mai als darrers sense haver fet el camí que els precedeix.

«La ciència humana, com a tal, no és feta, sinó que la fa qui recrea, qui reconstrueix en ell la realitat en un sistema de conceptes; en la manera de la reconstrucció, ço és, en el mètode d'ordenar els conceptes en una unitat està la ciència, i en la ciència, ço és, en el sistema dels conceptes així ordenats, consisteix el mètode, el mètode concret de la ciència concreta.»¹

És clar que per cadascú la ciència és ben pròpia i aclarida de llums individuals. «Mai és repensada, diu Chiocchetti, la mateixa realitat, perquè cada realitat particular, que, per ésser coneguda, de física ha de transformar-se en psíquica, s'individua sobre un fons de realitat històrico-humana profundament divers; és a dir, qualitativament divers d'aquell sobre el qual s'era individuada ahir o una hora ha, o fa un moment, la mateixa realitat espiritual particular.»² Però això demostraria,

1. *La Filosofia di Giovanni Gentile*, p. 39.

2. *Idem*, ps. 37 i 38.

ben mirat, la nostra limitació, no pas la nostra infinitud. És per la història concreta de cadascú, per la limitació nostra dins el temps, que tenint tots igual natura, tenim una visió diversa de les coses; i fins la visió de les coses canvia dins nosaltres mateixos a cada moment de la vida. Però sense un fons d'unitat científica independent de les modalitats individuals, ni podria haver-hi ciència ni podria haver-hi història.

* * *

«L'error, diu Gentile, sempre és separar la norma del fet, o millor dit, l'acte del fet.»¹ D'acord, fins aquí; mes no gaire amb les paraules que vénen : «Qualsevol pot escriure una gramàtica, continua dient; però la gramàtica de cadascú serà el seu mateix parlar. I així també qualsevol pot escriure una mètdica, que serà el mirall del seu saber, de la seva mentalitat, del seu ésser espiritual. L'error comença quan un creu que el mètode és una vesta que un hom pot treure's de sobre per vestir algú més.» «No hi haurà mai el mètode d'un mestre, sinó que aquest tindrà cada dia, cada hora, cada instant, contínuament, un mètode nou, idèntic a la vida del seu pensament sempre nova: un mètode viu.»² Si el mètode i la ciència fossin completament individuals, no hi hauria ni ciència ni mètode, fora que l'individu fos un sol, que visqués en si tota la història, tota la ciència, tot el mètode, que és el cas que suposa el monisme de Gentile.

Per dir-ho clarament, amb paraules del mateix Gentile : «El concepte de l'acte espiritual, mesura o norma d'ell mateix, no dóna cap realitat ni legitimitat a una norma que trascendeixi aquell acte.» I com a conseqüència ve la identitat del mètode i la ciència, del camí i el terme, del mètode i la història. Gentile sempre posa el dilema : o bé us afigureu uns esquemes buits i sense sentit, o bé si els animeu, si els doneu vida, l'esquema ja és la vida; com si diguéis : o bé una bastida és sola i buida, i aleshores no serveix de res, o bé la bastida és l'edifici.

1. *Sommario di Pedagogia*, vol. I, p. 137.

2. *Idem*, id., ps. 173 i 174.

Sense fer l'edifici no caldrien bastides; però sense bastides no podríem construir cap edifici. És clar que l'instrument, el mitjà, va tot informat del fi; és clar que un camí no arriba casualment a un terme, sinó que era fet ja coneixent el terme.

Sempre plenes d'aquell equívoc, veu's aquí les conclusions del Gentile : «Per això s'ha dit que la vera forma de la gramàtica no és la gramàtica preceptística, sinó la gramàtica històrica; com s'ha dit que la gramàtica només pot ensenyar-nos com s'ha parlat, no com s'ha de parlar. I hom pot dir anàlogament, que la vera forma de la poètica és la crítica estètica, i la vera forma de la metòdica és la història dels mètodes; de manera que allò que és substancial en qualsevol poètica és l'anàlisi d'aquelles obres poètiques, reputades com a més excel·lents, i que l'autor d'aquella ha tingudes sota els ulls; i la metòdica de tot pedagog és l'exposició analítica dels mètodes que ell usa o que si hagués ensenyat (pensi's en un Rousseau, en un Rosmini) hauria usat, perquè no són res més que l'estructurament actual de llur pensament i el mirall de llur ànima entera.*

* * *

Però encara no és en la qüestió del mètode on es presenten les dificultats més grans a la doctrina del Gentile, sinó en un problema que afecta igualment a la psicologia que a la pedagogia; el problema de la llibertat. Hi ha límits a la voluntat, i quins són?; té límits la llibertat humana?; pot confondre's amb l'espontaneïtat?, és una indeterminació de l'esperit?; la llibertat es fa la llei, o bé hi ha lleis a les quals ha d'obeir?

JOSEP M.ª CAPDEVILA

(No acaba.)

* *Sommario di Pedagogia*, vol. I, ps. 170 i 171.

L'EDUCACIÓ MUSICAL EN L'ESCOLA PRIMÀRIA

CONCEPTE DE L'EDUCACIÓ MUSICAL. — La «educació musical» no és el mateix que «ensenyament de la música». No havem de confondre aquests dos conceptes, puix que d'una absoluta delimitació establerta entre ells depèn que sigui possible veure clar dos processos a seguir, que són distints i diametralment oposats entre si, puix que la «educació musical» no ha d'ésser considerada ni com una dependència ni com una resultància de l'ensenyament de la música.

D'aquesta confusió prové la creença arrelada, molts anys ha, que establint en l'escola l'ensenyament del solfeig s'havia creat i fet efectiva l'educació musical; res més equivocat ni que més hagi contribuït a separar-nos dels viarans que havien d'ésser seguits.

És més encara : aquesta confusió entre ambdós conceptes és tan marcada i ha estat tan poc vista que en els nostres mateixos dies havem vist que una de les demostracions que es presenten per patentitzar la bondat d'un sistema d'educació musical, relativament modern, es fonamenta en fer cantar als deixebles les fórmules tritonades de les diverses tonalitats, fent-ho sols damunt les escales modo major, com si en música sols existís aquesta escala, quant avui dia, precisament, tota l'evolució de la música i totes les recerques dels teòrics de la música es dirigeixen afanyosament vers la utilització i l'estudi aprofundit de les innombrables escales modals que estan ben lluny de la modalitat major. Això seria passable si tingués una valor educativa, però havem de tenir en compte, inclús acceptant que un individu estigui capacitat del mecanisme de les fórmules tritonades com a generatrius d'un estat tonal, que aquesta capacitat no és una

demostració comprovatòria de què la persona que la posseeix té també una educació musical, perquè el que ens importa és el sentit tonal i no el mecanisme de la tonalitat teòricament considerat.

La formació del sentiment tonal pot ésser un coadjuvant de caràcter complementari en l'educació musical, però una cosa és el sentiment tonal i altra cosa és el coneixement de la fórmula tritonada. El sentiment tonal funciona independentment del coneixement de la fórmula que el pugui determinar; el sentiment tonal pertany, com a coadjuvant, a l'educació musical, i el coneixement de les fórmules tritonades pertany a l'estudi formal de la teoria de la música; és a dir : la relació que pot existir entre el sentit tonal i el coneixement de la fórmula tritonada teòrica és la mateixa relació que pot haver-hi entre el sentiment musical i el saber de solfa; l'una cosa no és ni la causa ni el vehicle de l'altra.

Per aquestes raons, que, per extensió, són aplicables a multitud d'altres coses que han estat trabucades, no havem mai cregut que hagi d'entendre's com a base de l'educació musical allò que és d'aplicació directa, per a constituir lo elemental en l'ensenyament de la música.

Podria creure's, per altra part — i efectivament hi ha qui ho creu —, que en l'escola potser seria possible constituir una fase educativa si els escolars hi aprenguessin lo elemental de l'ensenyament de la música, o sigui el solfeig i la teoria rudimentària de la música; però si ho féssim així, l'educació musical pròpiament dita s'escamotearia i quedaria suplantada per l'ensenyament del solfeig, sense poder-se afirmar que ulteriorment sigui capaç de rendir un positiu profit a l'escolar que l'ha rebut, puix que podria formular-se, sempre, la interrogació : ¿I paral·lelament amb el solfeig i després d'ell, què ha d'haver-hi? I aquesta escassíssima valor que concedim a l'ensenyament del solfeig prové d'ésser cosa comprovada assats voltes que molts que en l'escola reberen tal ensenyament, al cap de poc temps l'han oblidat absolutament, la qual cosa s'explica perquè amb el solfeig no es posseeix un element d'aplicació directa, i, per tant, resta inclòs en la categoria d'aquelles coses destinades fatalment a esborrar-se de la

memòria quant un estímul intern no actua en el sentit de posar-les en exercici.

És precís, doncs, abans de pensar a endinsar-nos irreflexivament en el terreny de la solfa, preparar l'escolar en forma adequada, organitzar-lo intel·lectualment per un procés auto-educatiu que estigui ben dirigit i que serveixi per formar-li aquell substràtum virtualment, substancialment musical, fent tots els possibles per lliurar-lo de la monòtona i enervant lliçó de solfeig que no serveix, evidentment, per educar, tot el contrari, porta una influència perniciosa que pot arribar a deformar la visualitat estètica per manca d'una llum espiritual interna.

El fi que es proposa l'ensenyament de la música és l'organització de l'individu que ha d'esdevenir músic; l'ensenyament de la solfa és, naturalment, el moment inicial de la trajectòria a recórrer.

Pel contrari, el fi que ha de proposar-se la «educació musical» creiem que ha d'ésser dirigir el natural desenrotllament, illuminar en l'individu aquelles facultats naturals i organitzar-li aquelles activitats nobles que, per una curosa i assenyada direcció, en trobar-se ordenades, relacionades i mútuament complementades per una lògica intervenculació, han de convertir-se en una elevada capacitat receptora, amatent sempre a entrar en funcions eficients quant un estímul o bé una espontaneïtat espiritual interna requereixi la seva actuació.

Deixant establert quin és el moment inicial de l'ensenyament de la música i el fi que amb ell es persegueix, queda establert i separat automàticament el fi que ha de perseguir-se amb la «educació musical».

Si l'objecte de l'ensenyament de la música és el d'organitzar l'individu per fer-ne un productor, l'objecte de l'educació musical ha d'ésser organitzar-lo per fer-ne un bon receptor, conduir-lo d'una faisó tal que arribi un moment en què sigui capaç i es trobi en un grau d'aptitud suficient per portar a cap una justa comprensió i una justa valoració estètica, puix que les coses s'estimen quan es comprenen.

Per aquestes raons és que refusem l'ensenyament de la solfa i de la teoria rudimentària de la música com a principal objecte

i únic fi que s'ha de perseguir en l'educació musical, car ha estat un mal entès o una utopia que avui ja podem saber quins resultats dóna : no ens ha conduït a cap lloc ni ens ha portat allò que se n'esperava.

El pla fonamental no pot constituir-lo aquest ensenyament, sinó que ha de venir-lo a constituir altra cosa que guardi més íntima relació entre causa i efecte, i que, a la vegada, coadjuvi a formar en l'escola, al voltant dels escolars, un ambient propici per tal que, per una part, faciliti i estimuli l'organització natural de les sensacions auditives en el sentit d'elevant-les intel·lectualment, i per altra part, ajudi a formar el sentit estètic de la música.

No podem negligir que el so i les relacions entre sons són la causa de la música, i, per aquesta raó, el concepte de la «educació musical» podem entendre'l sostenint-se damunt de dos eixos d'apoi : relacions de sons sota tots els aspectes (organització elemental en el seu aspecte de pràctica educativa) i «música» en tota l'extensió de la paraula (organització psíquica en el seu aspecte estètic).

Associant aquests dos termes, fent-los intervenir en quantitat i en qualitat apropiades perquè constitueixin un ambient en el qual es trobi submergit l'escolar, haurem determinat, en principi, la trajectòria que ha d'ésser seguida per assolir l'ideal que ens proposem.

Si en l'escola el noi aprèn a distingir com es mouen i es succeeixen els sons per convertir-se en música i després se'l fa assistir a una audició de música selecta, li haurem fet progressar un graó que, segurament, no hauria pujat en un centenar de lliçons de solfeig.

LA RÍTMICA EN L'EDUCACIÓ MUSICAL. — Separats un de l'altre els dos conceptes «ensenyament de la música» i «educació musical», i descartat d'aquest últim l'ensenyament del solfeig, sobre tot quan aquest ensenyament es troba isolat i sense entrar a formar part d'una trajectòria educativa raonablement fonamentada, en girar els ulls a l'entorn topem amb el que s'ha donat en anomenar «educació pel ritme», dintre la qual s'ha pretès involucrar l'educació musical.

Efectivament : en tractant-se d'educació musical és costum, d'uns quants anys ençà, invocar el ritme i barrejar-hi l'educació rítmica, donant a comprendre que amb el ritme i amb aquesta suposada educació rítmica es posseeix l'element primordial i tot eficient sense el qual l'educació musical no és possible, no veient l'equivocació greu que suposa el deixar en l'últim terme de la perspectiva aquelles indispensables i òptimes valors que són, precisament, la causa i la raó de la música.

No hi ha concepte més erroni ni altra cosa que pugui fer perdre més en va el temps.

Certament que no és aquest el lloc ni el moment oportú per a entrar a discutir determinats procediments, mètodes o sistemes que es preconitzen com infal·libles per assolir l'educació musical, però encara que en aquest lloc ens inhibim d'entrar en consideracions crítiques sobre qualsevol procediment que hagi estat portat a la pràctica en qualsevol lloc, necessitem enraonar de ritme per tal de reintegrar en son degut lloc les coses que han estat desplaçades i mal enteses, i encara que no fos aquesta raó poderosa, ens hi obligaria la necessitat en què ens trobem d'aquilatar la valor educativa que la rítmica, tal com és entesa, pot representar-nos per al nostre objecte.

Havem de començar remarcant que les coses han estat trabucades per complet. S'ha anomenat «ritme» allò que no és ritme, i, per extensió, s'ha anomenat *educació rítmica* i fins educació musical tot allò que s'ha pogut fer derivar d'una cosa que des del seu principi ha estat capgirada per mal entesa.

El «ritme» no és el que molts es pensen.

El «ritme» és una agrupació de moments temporals que poden ésser iguals o desiguals, però *han d'establir una relació quantitativa entre ells*.

Aquesta relació entre duracions temporals és la causa de la sensació rítmica; aquesta sensació, en certes successions musicals, *no té efectivitat*, la qual cosa ens evidencia que un ritme precís, explícit i ben determinat *no és indispensable* perquè la música pugui manifestar-se en tota la seva esplendorosa bellesa i intensa emotivitat.

Podríem presentar una llarga sèrie de definicions del ritme,

des d'Aristòtil i Aristòxenes fins a Riemann i Dom Mocquereau, però no cal, puix que totes ens dirien, amb diferents paraules, el mateix; ço és : que el ritme, en sa veritable essència, no és altra cosa que un mode d'agrupació. Per tant, sempre que volem comprendre quina estructura rítmica ofereix una línia musical, no havem de mirar en quin compàs està metrificada, sinó la forma de distribuir-se temporalment que han adoptat els sons, ja sigui en un, en dos o en més compassos.

El ritme, doncs, no és una successió isòcrons d'agrupacions sempre iguals.

La successió de temps iguals no té un sentit verament musical, sinó per la possibilitat d'establir relacions entre els continguts successius. La música no és, ni pot ésser, una cadena formada per anelles idèntiques, sinó una cadena formada per anelles de distinta forma i fins de distinta grandària, i és tant més elevada quant menys ofereix una regularitat isòcrons en la successió; quedi això per a les formes de la dansa evidentment menys elevades que les formes simfòniques.

Una teoria esquemàtica fonamentada en l'accent, ço és, la part o moment dit fort o pesant de cada agrupació, i que desconegui allò que es pot contenir entre accent i accent, no pot portar-nos a la comprensió del discurs musical ni tan sols d'un període d'ell. L'accent, el so dit fort, o sigui la fracció pesant, és sols, en determinats casos, un element del contingut, mes no la síntesi del contingut total; l'accent és, musicalment i per natura, massa accessori i porta a falses deduccions, perquè el ritme, en aquest cas, queda suplantat pel primer temps o moment d'atac de cada compàs.

Tota música, per elevada com per lleugera que sigui, una volta l'haguéssim metronomitzada l'hauríem inutilitzada per a la seva alta missió.

El cant gregorià, el grandios monument, la floració més superba i admirable del ritme que l'antiguitat ens ha llegat, no pot suportar l'absurditat del compàs. Desgraciats de nosaltres que pretenguéssim referir-ho tot a la comprensivitat de la unitat mètrica; la música s'empobreix tan extraordinàriament, que quedaria reduïda a una sèrie de percussions factibles damunt d'un timbal.

L'entitat veritablement, essencialment rítmica (la «monopèdia» dels grecs) té uns límits que són revelats pel retorn d'un moment que posseeix un relleu virtual, però aquest relleu no es troba condicionat ni per un isocronisme ni per una major energia o descàrrega damunt d'ell. Diem això a despit del cop de peu o de braç que molts es creuen que és l'essència del ritme.*

Comprès, sense equívoc de cap mena, el que és el ritme, se'ns demostra la confusió esdevinguda que ha donat lloc al trabucament de les coses.

Una línia musical no ha estat entesa per la seva estructuració rítmica, sinó per la seva divisió mètrica, o sigui, per dir-ho de la manera més gràfica possible: es passa, saltant, de l'atac d'un compàs a l'atac del compàs següent, prescindint i fins desconeixent el seu contingut rítmic.

Posades les coses en el seu degut lloc, es veu, evidentment, que del que s'ha donat dir-ne *educació pel ritme*, el ritme n'està completament absent, i ve substituït per una forma mètrica imposada arbitràriament. Es mesuren les quantitats globals de les agrupacions, però no es perceben les qualitats rítmiques pròpiament dites; la conseqüència lògica, inevitable, és la de restar inconeixudes les qualitats musicals.

La valor educativa que això ens representa, considerada sota l'aspecte que a nosaltres ens interessa — o sigui en el seu aspecte genuïnament musical — no és gaire elevada, puix aquesta suposada educació rítmica està condemnada, fatalment, per la seva pròpia situació, a restar al marge de la música, ja que únicament pot adoptar-ne alguna que altra forma d'aquelles que tenen la seva referència en les de dansa, defugint, però, de tota mena de coneixença de llur valor musical per tancar-se exclusivament en el cercle viciós de la monòtona percussió mètrica traduïda en evolucions de caràcter coreogràfic, incompatible, a totes llums, amb l'elevació estètico-musical que suposen les

* Aquesta mateixa equivocació és la que fa dir a Ch. Lalo: (*Essai sur l'esthétique musicale scientifique*, pàg. 10): «Le rythme est, croyons-nous, un phénomène musculaire; ou du moins dont nous ne prenons conscience, en fait, que par l'intermédiaire des mouvements de quel qu'un de nos muscles.»

formes simfòniques en qualsevol de llurs inexhauribles aspectes, les quals són les verament dignes i gairebé les úniques que haurien de venir a constituir el fons musical que en l'escola hauria de manifestar-se als petits estudiants.

L'AMBIENT MUSICAL EN L'ESCOLA I LES SEVES CARACTERÍSTIQUES. — D'aquesta lleugera mirada dirigida damunt de coses que han pogut introduir-se, més o menys, en les escoles amb el pretext o la illusió de portar-hi l'educació musical, inclús considerant-hi el cant escolar — del qual enraonarem més endavant — ve a deduir-se'n que, si no servissin les raons adduïdes per demostrar-nos la llur ineficàcia, aquesta ens la demostraria, segurament, el fet real d'haver estat completament impotents per arribar a formar un ambient musical adequat, més o menys orientat i eficient, que pogués irradiar una acció damunt els escolars, la qual cosa fóra, en veritat, per on podria venir una orientació inicial, perquè s'haurien posat de manifest moltes i ben interessants coses.

Del contacte amb la realitat en prové una coneixença immediata i del tot positiva, i per això estem convençuts que el més interessant consisteix en crear en l'escola un ambient musical.

Potser, però, degut a les característiques de la música, la formació d'aquest ambient podria reputar-se una cosa difícil d'assolir o d'una laboriosa formació.

Examinem-ho bo i mirant les característiques de la música que han d'ésser tingudes en compte.

Aquell conjunt o suma de coses i circumstàncies que formen un ambient determinat, és, relativament, fàcil establir-lo en tota altra cosa que no sigui música.

És incontestable la facilitat amb què pot ésser format l'ambient que requereixen, per exemple, una classe de geografia, una classe de dibuix, un gabinet de física, un laboratori de química, etc.; tot el que en aquests caires és facilíssim, ens resulta irrealitzable quant tractem de fer-ho en música.

Si tenim en compte que la influència que un ambient donat pot exercir damunt dels individus depèn exclusivament de les

coses que el constitueixin, i que la intensitat de la seva actuació està en raó directa amb la facilitat d'atreure la mirada, sol·licitar l'atenció, estimular l'esperit a entrar en funcions o fixar la imaginació sobre una matèria concreta, ens trobem que, musicalment, no podem formar aquest ambient sinó mitjançant la cosa que sigui practicada en un moment donat; és a dir, que és precís, indispensable, executar música i disposar d'una o més persones que l'executin.

Aquesta és la dificultat amb què topa la música si pretenem crear amb ella un ambient que pugui, com en altres caires de l'activitat mental, actuar contínuament i sense interrupció perquè en un moment donat i sempre que l'escolar es trobi en la disposició d'esperit requerida, pugui contemplar, localitzant la seva atenció, allò que és objecte dels seus pensaments, tal com poden fer-ho, per exemple, una pintura, una escultura, un mapa, un aparell de física, un ram de flors, etc., etc. Però aquesta dificultat, ben sospesada, ens representa una valor característica de la música, la qual és transformada amb una facilitat que segurament no es gaudeix en altres branques i en altres especialitzacions.

Efectivament : així com és molt difícil — gairebé podríem dir irrealitzable — el canviar cada quinze dies tots aquells objectes que formin un ambient especialitzat, com pintures, escultures, mapes, aparells, elements d'ornamentació, models, etc., en música és, no direm facilíssim, sinó absolutament necessari.

De sospesar bé aquella dificultat i aquesta facilitat, arribem a aprendre com havem de crear el nostre ambient.

L'interès de la música no resideix en la contínua contemplació ni en la reiterada reproducció d'una mateixa cosa davant nostre, sinó que resideix en aquella variabilitat, diversificació, modificació, renovació i substitució de les coses musicals que han de donar-se a escoltar als escolars.

No vol dir això que en l'escola no hagi d'haver un fons musical — que podríem dir-ne tradicional, constituït per cants i obres musicals caracteritzades —, pel contrari, aquest fons ha d'existir-hi, ja que amb ell pot donar-se a l'ambient musical aquell sentit de continuïtat mitjançant el qual es restableix sempre l'equilibri que una varietat continuada podria fer perdre, pro-

curant que regni la unitat dintre la varietat. Aquest fons musical ha d'ésser a base d'obres musicals, cants escolars i cançons per a les quals els mateixos escolars hagin mostrat preferència; és a dir, la seva formació ha de fonamentar-se en una selecció que els propis nois han de portar a cap, i amb aquest fons constituir aquella tradició d'escola que tan notablement ha d'afavorir el rendiment educatiu del conjunt de coses que vinguin a formar el que en diem ambient musical.

Es comprèn, doncs, que en aquest ambient, al costat d'una tradició formada per mitjà de coses destinades a reviuir continuament, han d'haver-n'hi d'altres destinades a contrarestar la monotonia que podria originar-se per manca de renovació o de variabilitat. Els cants que podem anomenar característics i tradicionals d'una escola no poden constituir sota cap concepte l'ambient musical si no són completats mitjançant d'altres que siguin capaços de portar-hi vida o refrigerament, que podríem dir.

Junt amb una cançó cantada pels propis escolars, ha de poder-se disposar d'una altra que els sigui desconeguda i puguin escoltar-la d'una persona distinta. A més, no havem d'entendre que sempre hagi d'ésser qüestió de cant; la variabilitat i aquesta possibilitat de renovació periòdica i contínua que ens ofereix la música, hauria d'ésser aprofitada gairebé en la seva totalitat, i a més de petites sessions de cant, ja sigui cant col·lectiu pels propis escolars com cant individual per un bon artista, el camp d'acció de la música és prou ample per poder portar a cap altres sessions en les que la música instrumental pugui posar-se de manifest amb tota la seva riquesa, per tal que l'escolar aprengui a conèixer-la i estimar-la sota tots els aspectes possibles.

Aquest ambient musical, tot ell atractívol, tot ell ple de vida, que en un moment donat ha de submergir a l'escolar en una atmosfera plena d'intensa lluminositat espiritual, contribuirà poderosament a la formació de l'home; en ella és impossible que el noi trobi ni enervament ni cansament, sobre tot si es té cura en escollir la música que s'hi ha d'executar, puix podem creure, per ésser veritat inconcusa, que si les audicions musicals tenen una valor educativa, la quantia d'aquesta valor està en raó

directa amb el grau d'interès que pugui despertar en la ment dels petits oients.

Per això és que junt amb les coses actives i tradicionals de l'escola han de posar-se'n hi d'altres que les completin, i aquest complement no pot tenir efecte en altra forma sinó mitjançant cicles de sessions musicals que, en ajudar a constituir l'ambient, li portin una movimentació i li comuniquin un alè de vida plena i forta, on l'esperit dels escolars, des de llur tendre edat, rebi aquella benefactora influència que més tard ha de transformar-se en un admirable tremp d'ànima i en una depurada visualitat estètica.

LA RECEPTIVAT DELS ESCOLARS CONDICIONA LA MÚSICA QUE HA DE CONSTITUIR L'AMBIENT. — És aquesta qüestió un xic delicada i val la pena que ens hi parem un moment.

Una error constant, en el nostre entendre, ha vingut començant-se, no sols en l'ordre musical, sinó també en altres que no cal mencionar.

Aquesta error prové de considerar als nois que concorren a les escoles primàries com individus incapaços de comprendre i entendre les coses que entenem i comprenem els grans. És a dir, apriorísticament, i potser sense cap fonament, s'ha vingut a suposar que són subjectes que no posseeixen ni receptivitat musical ni la possibilitat d'un gaudi estètic per a la música elevada; i, precisament, d'admetre o no un grau de receptivitat i una possibilitat d'existir una fina i sana percepció estètica, tenim o no tenim raó a preocupar-nos de l'educació musical dels petits escolars.

Particularment, en el terreny de la música i en el literari és on més ha perdurat aquesta error, la qual és indispensable corregir tan aviat com sigui possible i anar dretament per un altre camí ben diferent.

Sortosament ja hi ha hagut qui se n'ha donat compte, i, lamenys en el caire de la literatura, s'ha iniciat una forta reacció; una concreció de tal reacció la tenim amb la creació, per la Comissió de Cultura del nostre Ajuntament, de les «Biblioteques circulants», que tant de bé han de fer i amb les quals, in-

directament, es ve a reivindicar per als petits estudiants aquells drets que corresponen a tot individu la intel·ligència del qual està en el seu període d'organització i de creixença, i, per tant, necessitada de nutriment escollit que l'enforteixi i sigui la pedra angular damunt la qual ha d'asseure's tot el desenrotllament de la seva espiritualitat i del seu sentiment, d'on ha d'eixir-ne l'ordre i la fecunditat futures.

No havem d'entendre que els nois, pel simple fet d'ésser individus de poca edat, han d'ésser tractats com a criatures, ans al contrari, els havem de mirar i tractar com a homes, i, per això, el nutriment intel·lectual no poden constituir-lo aquella sèrie de coses que nosaltres, els grans, tenim classificades entre les de valors *infantils* (segons la nostra manera d'entendre aquesta infantilitat).

En l'ordre musical, per ara, i per dir-ho en un mot, és una incògnita la música que ha de donar-se als escolars perquè al voltant d'ells es formi un ambient propici i benfactor, i, precisament, per presentar-se aquesta incògnita i no conèixer certes característiques simptomàtiques ha perdurat un estat d'imprecisió, de nebulositat que va fer que sempre els escolars es trobessin coaccionats per l'empirisme que actuava apriorísticament.

Va portar-se a la pràctica el cant escolar i es va actuar potser sense saber certament damunt de què s'actuava ni amb què s'havia d'actuar, i ens vàrem creure que introduint en l'escola el cant escolar quedava introduïda la música — el cant venia a ésser una mena de vehicle de la música —, i així ens férem la il·lusió de què quedava establerta l'educació musical. I cap preguntar: quina educació i amb quina música? Perquè és cosa de sobres sabuda que, després de molts anys d'haver-se introduït el cant en les escoles, ni l'educació musical es troba enlloc ni la música es manifesta en les escoles, car no havem d'entendre per música, pròpiament parlant, algunes coses molt convencionals i una llarga sèrie de cants i cançons que llurs autors han destinat «als infants» i també «per a la mainada», puix havem de desconfiar de les cançons que porten títols per l'estil del «Arri, arri, cavallet», les quals són pura infantilitat, segons ho entenem els grans, però que ens atrevim a afirmar que els mateixos nois no les troben dignes

d'ells, ja que és un fet observat i comprovat a cada moment que aquesta «mainada», inclús en els seus jocs més innocents, cerca sempre imitar les accions, els gestos i les paraules pròpies de les persones grans. Els petits s'afanyen amb fort daler a trobar tota llei de cosa que els faci aparentar persona gran, la qual cosa ens evidencia l'existència d'una inclinació, millor dit, d'una puixança que ha d'ésser afavorida i no coaccionada, i que no podem negligir si volem rodejar-nos de garanties per tal de no equivocar-nos.

Cal reflexionar si aquest desig d'actuar i de manifestar-se com a persona gran que tenen els infants correspon a una receptivitat que sigui comparable amb la de les persones grans.

Nosaltres, des del nostre lloc, i dins la matèria concreta de què estem tractant, havem de dir que la realitat dels fets que havem presenciats, observacions i dades que tenim recollides, tot ens ha evidenciat l'existència d'una capacitat receptora i una comprensivitat musical remarcable per tots conceptes, i en fer experiències per constatar-ho constatarem, també, la finor i la puresa d'una percepció estètica insospitada i d'una valor ben elevada.

No volem pas que això que diem pugui ésser posat en dubte, i per a demostrar-ho sols havem d'extractar, de les notes que tenim recollides, el que següeix:

El dia 3 d'abril de 1920 es donava en l'Escola Montessori la primera sessió de música dedicada als escolars i formalment organitzada.

Amb l'objecte de conèixer què passaria i recabar-ne una orientació segura per a ulteriors comprovacions i per a organitzar altres audicions musicals, va ésser arreglat i executat per nosaltres un petit programa compost d'obres petites per a piano sol, que eren : *Minuet en mi bemol*, de Boccherini; *Cançó del segador*, de Schumann; *Minuet del bou*, de Haydn, i dues cançons populars italianes : *La morettina la va alla roggia* i *Me pàder ja'l moletta*.

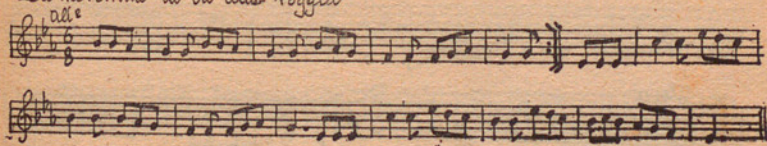
Per tal de poder comprovar les preferències i millor portar a cap les nostres observacions, els escolars varen ésser dividits en dues tandes independentment una d'altra : la primera constituïda pels més grans i la segona pels petits.

Feta l'audició per a la primera tanda, la preferència va manifestar-se, ben marcadament per cert, a favor de la *Cançó del segador*, de Schumann, i de la segona part (el trio) del *Minuet*, de Haydn. De les dues cançons italianes, unànimement va ésser la preferida *Me pàder fa'l moletta*.

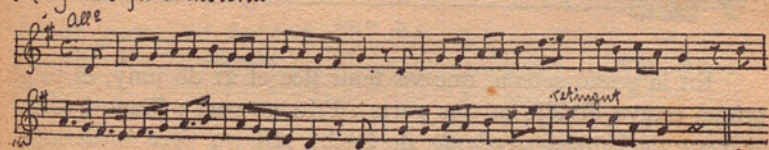
Reproduïda l'audició per a la segona tanda, no va poder ésser apreciada ni deduïda amb seguretat cap a on s'inclinava la preferència entre les tres primeres obres, però una volta varen haver escoltat les dues cançons italianes, aleshores, amb commovedora unanimitat i amb grans manifestacions de goig, varen manifestar-se per *Me pàder fa'l moletta*.

A continuació van les dues melodies italianes perquè es pugui veure ben demostrada l'existència d'un sentit musical d'extraordinària finor i d'un instint estètic subtil i penetrant:

"La morettina la va alla roggia

"Me pàder fa'l moletta"

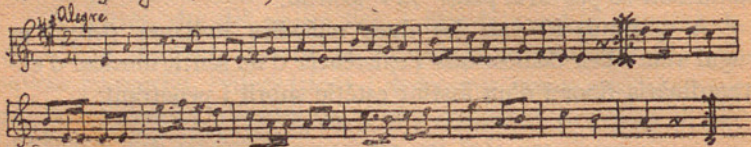

En aquesta mateixa sessió, després, es va executar una altra música — *Sonata patètica*, de Beethoven — que fou escoltada amb gran atenció i amb un veritable recolliment.

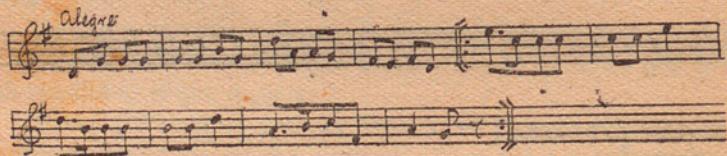
Amb el resultat sorprenent de la primera audició, posseïem ja dades un xic segures per saber, més o menys aproximativament, quina era la música que en successives audicions havia d'escollir-se per formar programes i poder continuar les nostres recerques i experiències.

En la sisena sessió, i com a «test» comprovatori, va ésser executada la *Sonatina en fa major* per a piano (op. 36, n.º 4), de Clementi; d'aquesta obra, el primer temps (allegro) no els va plaure gaire; el segon temps (andante) varen dir alguns «que feia dormir», i el tercer temps (rondó) els va agradar del tot. També varen ésser executades dues cançons populars alemanyes (núms. 175 i 177 de la Col·lecció d'Erk); va ésser preferida la 175. Veu's aquí les dues cançons:

Zu Festgelagen (Nº 175)

"Die Hussiten vor Naumburg" (Nº 177)

En la sessió setena, que va tenir lloc el 21 de juny, el programa estava dividit en tres parts : Primera part : Piano i violí : *Allegro*, de Händel; *Andante*, de Bach, *Allegro poco moderato*, de Händel.

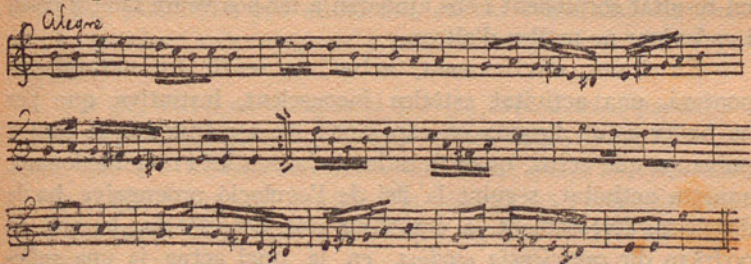
La segona part : Piano sol, per la Srta. Elvira Urrutia : *Sonata en re major* per a piano (op. 26, n.º 3), de Clementi, *El Cu-cut*, de Daquin, i *Final* (forma rondó) de la *Sonata en do major* (op. 34, n.º 1), de Clementi.

La tercera part : Violí i piano : *Berceuse*, de Fauré, dues cançons populars daneses, dues cançons populars catalanes (*L'hostal de la Peira* i *el Cant dels ocells*) i dues cançons populars italianes.

Les preferències varen ésser : *El Cu-cut*, de Daquin; la *Berceuse*, de Fauré, i la primera cançó danesa, les quals obres, a precés del tendre auditori, varen haver d'ésser bisades. De les melodies populars catalanes, el *Cant dels ocells* és la que els va satisfer més.

Perquè es vegi com la preferència donada a la melodia danesa citada es fonamentava en aquella subtilitat de sentit estètic que abans remarcàvem, vegi's quines eren les cançons daneses i les italianes.

Cançó popular danesa (N° 1)

Cançó popular danesa (N° 2)

Alegre

De les cançons populars italianes, una era l'anomenada *Me pàder fa'l moletta* — que ja figura en la pàgina 121 —, l'altra la que publiquem a continuació.

"Sont passaa depòs al brevett"¹⁷

Allegre

Veu's aquí, doncs, experiències pràctiques que ens han donat un resultat sorprenent i ens ajudaren a fer-nos veure moltes coses i endevinar-ne moltes d'altres.

En el noi, efectivament, actua un sentit tot natural, espontani, una activitat estètica inconscient, instintiva, que per no haver estat dirigida en cap sentit, ve a manifestar-se com a puixança que actua, quan és estimulada, sentint i no reflexionant; aquesta activitat, seguint la llei de l'evolució progressiva, ha de dirigir-se, forçosament, a constituir una consciència, la que en podríem dir *consciència estètica*, en la qual actua ja una reflexivitat, una mentalitat i una intel·lectualitat formades, precisament, damunt l'experiència individual obtinguda per acumulació de fets observats i que pot, inclús, arribar a revestir el caràcter d'energia creatriu d'imatges; doncs bé, no pot ésser de cap manera, és un deure indeclinable que tenim contret davant Déu i davant la humanitat, el no deixar aquesta potencialitat que descobrim en els infants sense una direcció i sense rebre aquells elements de nodriment que la conservin en estat de sanitud, bo i intensificant-la i estructurant-la degudament; guiant-la, donant-li l'aliment més adequat i més digne d'ella, aliment que sigui capaç de comunicar-li vigoria, que pugui formar al noi una espiritualitat amb bona envergadura d'ales i un fort tremp d'ànima per a quan sigui home.

Mirant detingudament les coses preferides pels nens en les audicions i comparant-les amb les altres que no li havien produït ni fred ni calor, vàrem quedar corpresos en constatar, analítica-

ment, la raó de la preferència, cosa que pot constatar tota persona que sigui un xic entesa en els principis de l'estructuració de tota línia musical.

Davant d'això, no cal que remarquem la completa inutilitat que representen, per a contribuir a l'educació musical, molts dels cants anomenats *escolars* i moltes de les cançons que han estat adoptades per les escoles amb la illusió d'introduir-hi la música i creient-se que es disposava d'un element que havia de servir per a l'educació musical. Són valors que no representen, ara com ara, res de positiu en el seu conjunt i que, forçosament, un dia o altre, després de portada a cap una revisió amb vistes a la selecció, alguns potser quedin, però molts han de desaparèixer per ésser substituïts per altres més en harmonia amb les necessitats sentides i més adequats a la finalitat que amb ells es persegueix.

Ara bé; tenint en compte el que les experiències portades a cap ens han evidenciat, no cal que remarquem, perquè salta a la vista, que ens trobem abocats a una acció quasi revolucionària si volem que l'educació musical i la consegüent progressió ascendent del sentit estètic per a la música sigui un fet en l'escola primària.

La música ha d'intervenir directament, i en dir música, entenem música amb tota l'extensió de la paraula. Aquesta música no ha de pretendre ésser música per als infants, havem de rebutjar coratjosament, iradament, tot allò que pretengui ésser valor infantil, puix la infantilitat, particularment en música, acostuma sempre a transformar-se en carrincloneria i banalitat. La música a què ens referim ha de comprendre des de la clàssica fins a la moderna — la moderna de bona llei — dintre una gran varietat i una gran amplitud, sense exclusivismes ni preocupacions d'escola, atenent-nos sols a la seva valor intrínsecament musical i de correcta tècnica, procurant que en confeccionar un programa per a una audició musical escolar no s'arribi a produir la monotonia precursora del cansament, puix si això succeís la funció educativa quedaria anul·lada i sens efecte.

No s'ha de témer a donar en una audició obres musicals de gran volada, puix el fet d'haver-se executat en una petita audició

l'allegro i l'andante de la *Sonata* dita «patètica», de Beethoven, i haver estat escoltada amb marcadíssim interès, ens dóna motiu per poder assegurar que quan en una escola s'hagi establert el costum de donar audicions de música selecta, al poc temps els escolars es trobaran en condicions de poder assaborir obres musicals de més empenta encara.

Collocant-nos de ple en la realitat i fonamentant-nos en la receptivitat que naturalment posseeix el noi, es comprèn que la música que ha de venir a constituir l'ambient musical en l'escola ha d'ésser per tots conceptes selecta i exquisida, puix no ve a ésser altra cosa que un element de nutrició espiritual que ha de contribuir poderosament a la creixença de l'esperit, i segons fos aquest element, en lloc de guiar i desenrotllar el sentit estètic el que faria seria deformar-lo i desviar-lo dels seus viarany normals, i si volem assolir que els nois d'avui, homes de demà, posseeixin una espiritualitat sana i vígorosa, aquest aliment ha d'ésser escollit entre allò que fos més bo, procurant que no produeixi mai la sensació de pobresa ni de monotonia ni de cosa de poca importància, ans al contrari, en una sessió de música ha de procurar-se que els escolars trobin un plaer, un goig i una pura joia, que el cor se'ls eixampli, i això sols les coses intrínsecament belles i les accions plaents poden produir-ho.

Si es pogués crear el «concert circulant», quin bé farfem als nostres infants i a l'esdevenidor de la nostra pàtria!

JOSEP BARBERÀ

(No acaba.)

ANTECEDENTS DE LA GUERRA EUROPEA

(Continuació)

10. EL VIATGE DE TÀNGER I LA CONFERÈNCIA D'ALGECIRES.

—Havem fet notar anteriorment la tardança d'Alemanya en alçar les seves protestes contra l'acord anglo-francès de 8 abril de 1904. Pocs dies després de pactat l'acord, el príncep de Bülow declarava en ple Reichstag que els interessos comercials d'Alemanya no podien ésser sinó afavorits pel fet que fos imposat un ordre més estable a l'imperi xerifià. Però a la fi de l'any, i coincidint amb la pertorbació que en la vida política de França produí el ministeri Combes i la seva llei de separació, la política dels diplomàtics francesos fou sistemàticament anul·lada pels alemanys acreditats prop del soldà Abd-el-Aziz.

Saint-René Taillandier, ministre de França a Tànger, anà a Fez a exposar a l'emperador, amb motiu d'alguns assassinats i desordres a Larache i a la frontera argelina, el pla de reformes que França demanava com a mínimum necessari perquè la pau al Marroc pogués considerar-se com assegurada i el país s'incorporés a la regularitat administrativa i a la civilització. El cònsol alemany a Tànger, Vassel, declara, llavors, que Saint-René Taillandier s'havia presentat al soldà com a mandatari d'Europa, segons confidències que li havia fet el mateix emperador marroquí. Tant ell com von Kühlmann, ministre alemany al Marroc, cuitaren a protestar, i a l'ensens esclatà una campanya xovinista en la premsa popular d'Alemanya, que alarmà la gent de França, fins al punt que els diputats semblaven voler prescindir del ministre Delcassé, que havia negociat l'Entente. Debades Delcassé afirmava (31 de març), responent a certes manifestacions que el príncep von Bülow, canceller de l'imperi, féu al Reichstag, que no hi havia cap fet concret que donés la

impressió d'una amenaça per a França; el país no s'ho acabava de creure, i a la mateixa data (31 març) el fet es produïa esclatant. Guillem II, desembarcat a Tànger, pronunciava una de les seves teatrals arengues, potser la més ressonant i famosa de totes: «La meua visita a Tànger — deia — té per finalitat assabentar al món que estic decidit a fer tot el que està en la meua mà per salvaguardar eficaçment els interessos alemanys al Marrocs. Considero al soldà com un sobirà absolutament independent, i és amb ell que desitjo entendre'm per fixar les mesures més pròpies per a un tal resultat. Quant a les reformes que el soldà tingués *intenció d'introduir*, crec que ha de procedir *amb extrema precaució...*»

No es podia declarar, amb més violenta claredat, la resolta oposició de la política alemanya als projectes de França. Començaren uns dies de violentes recriminacions i rèpliques acres, primer entre els diplomàtics. Saint-René Taillandier nega enèrgicament que mai hagués incorregut en les imprudències de llenguatge que Vassel i el soldà li atribuïen. Bülow envia una nota circular a totes les legacions alemanyes queixant-se de l'allunyament en què França havia tingut a Alemanya dels interessos del Marrocs, insistia en acusar a Saint-René Taillandier, i demanava una conferència. Delcassé anuncià que Alemanya, tant per la comunicació que ell havia fet al seu ambaixador príncep Radolin a París, com per la que l'ambaixador francès Bihourd havia fet a la Wilhelmstrasse, tingué notícia de la negociació amb Anglaterra (18 abril). Però el ministre francès sentia flaquejar l'ajuda del seu propi poble. Interpel·lat violentament per Jaurés (a qui ajudà Deschanel), s'evità una votació, però la Cambra restà manifestament impressionada pel debat. La situació de Delcassé n'esdevingué molt precària, i havent Alemanya insistit en la convocatòria d'una conferència que Delcassé no volia, havent àdhuc aconseguit que fos el soldà qui de Fez estant la reclamés (per suggestió de Tattenbach, ministre d'Alemanya al Marrocs), França, que anava per hipòtesi d'acord amb el govern de Fez, es trobà en situació molt equívoca. Llavors sorgí un personatge misteriós, Henckel de Donnersmarck, altre temps agent secret de Bismarck, a qui no seguí, però, al

seu forçat ostracisme, i que servava a París altes i nombroses relacions que el feien una potència diplomàtica, sense títol ni credencial, però amb eficacíssima actuació. Donnersmark aconseguí fer escoltar el seu consell d'eliminar a Delcassé, que era l'únic obstacle a la pau entre els dos pobles. La intimidació del govern francès fou completa, i malgrat la defensa que en el Consell de ministres féu Delcassé dels seus punts de vista, palesant amb documents escrits que no volien la conferència, ultra França, Anglaterra, Espanya ni Itàlia, països d'interessos mediterranis, Rússia, aliada de França, i els Estats Units, malgrat el perill que es corria d'haver de deixar incomplerts pactes signats per França, inclinant-se davant d'Alemanya, que està a mils milles del Marroc, les fronteres del qual no havia traspassat un sol súbdit alemany quinze anys enrera, malgrat ésser evident que acceptada la humiliació, França perdia tot prestigi i en seguirien indefinides, sense tenir l'ajuda de la majoria dels pobles, el Consell opinà que es podia anar a la conferència. Delcassé, en sortir de la sessió, ja no era ministre, i la primera part de la intriga diplomàtica finà amb el triomf d'Alemanya.

El dia 8 de juliol, un més més tard, es conformava el Govern francès al principi de la conferència que es reuní a Algecires. La conferència es reuní a Algecires el dia 15 de gener de 1906, sota la presidència del duc d'Almodóvar del Rio, ministre de l'Exterior d'Espanya. La representació francesa, i especialment el seu cap, Revoil, ambaixador a Berna, aconseguí lliurar-se de les inculpacions que se li havien fet. La conferència s'allargassà deliberant de qüestions secundàries, com ara contraban i armes, i no tantejant les capitals: policia i banc d'Estat, fins que s'hagués establert en privat, acord i contacte privat entre les potències: es a dir, Alemanya volia evitar tota concessió exclusiva en favor de França.

Després de moltes intrigues i d'una lluita en alguns moments apassionant entre Revoil i Tattenbach, delegats de França i Alemanya, respectivament, s'arriba als acords de l'acte final de 7 d'abril de 1906 fixant, en quant a la policia, que la inspecció superior correspondria a un oficial general de l'exèrcit suís. La distribució de ports entre França i Espanya es feia atorgant a

França la policia de Rabat, Mogador, Safí i Masagan i a Espanya la de Tetuan i Larache. Com que a Tànger la policia era mixta, sota la comanda d'un cap francès, a petició espanyola, la de Casablanca fou també mixta, manada per un cap espanyol. La inspecció general l'exercia un general suís amb residència a Tànger.

A part d'aquesta qüestió, s'organitza el banc privilegiat del Marrocs que, ultra les operacions del seu institut, o s'encarregava de la recaptació de certs tributs afectes a determinades obligacions de l'imperi que no podia complir el Maghzen; així era del seu comès el servei d'emprèstits i el tractament de la policia internacional. El capital, 14 milions i mig, s'obtingué per subscripció en catorze lots, dos reservats al consorci que exercia funcions de banca de 1904 ençà, és a dir, al capital francès. Les altres dotze a les potències participants de la conferència. França reuní quatre lots. Dos i dos del consorci, amb la qual cosa si la seva situació era preponderant no era ni molt menys d'absolut domini.

En les dues qüestions capitals resulta palès que sense un èxit absolut, dels que produeixen la revolta irada de l'adversari, França havia obtingut en principi el que volia, és a dir, que l'acord anglès de 1904 d'atorgar-li drets preferencials al Marrocs, obtenia una sanció universal. Si la policia dels ports no li era exclusivament atribuïda, la compartia amb Espanya, a la qual els acords de 1904 ja cridaven a col·laboració.

Anglaterra restava més lligada a França que abans. Igualment Espanya, i àdhuc Itàlia, no gosant a rompre amb Berlín, treballa en favor de França i d'Anglaterra en votar amb elles en la sessió de 3 març de 1906, decisiva malgrat haver-se decidit només un punt de procediment. Només Austria, i en algun detall Suècia, foren al costat d'Alemanya, i àdhuc aquestes potències, amb una certa independència, jugant el paper de transacció arbitral entre les parts.

En quant a la política europea, el resultat de la crisi marroquina fou una consolidació manifesta de l'Entente, al voltant de la qual vénen a gravitar en certa manera els pobles mediterranis Espanya i Itàlia, mentre Rússia s'acosta novament a França. A un escriptor tan parcial com Debidour, i tan poc disposat a

reconèixer la realitat d'una política d'encerclament d'Alemanya, se li escapa de dir : «*Le champ de la politique allemande s'était rétréci.*»

II. LA REVOLUCIÓ RUSSA I ELS PRIMERS ESCLATS SINDICALISTES A FRANÇA. — Per imposició fatal de la matèria, aquest treball s'ha tingut d'escriure, donant a la política internacional un fort predomini sobre les nacionals. Però, al costat de la política exterior que fan les cancelleries, i que resta documentalment constatada en els arxius, hi ha una altra política internacional, la revolucionària, que té, també, la seva diplomàcia secreta, i els misteris de la qual rara volta assoleixen difusió, si no és per acusacions recíproques dels actors interessats, o per revelacions sensacionals davant l'autoritat judicial. Els episodis més dramàtics d'aquesta història els registra Rússia, on el ferment revolucionari dels regnats d'Alexandre II i Alexandre III, si bé atenuat per l'onada mental de l'excepticisme *fi de siècle* i per certes condicions econòmico-administratives d'aparent i relativa prosperitat, servava un caliu en totes les consciències.

A Rússia es complicaven els impulsos liberal i revolucionaris de problemes nacionalistes a Polònia i a Finlàndia, víctima, en el darrer decenni sobre tot, de la tirànica incomprensió tsarista. Altres nacionalismes menys acusats i de què havem vist després l'eclosió, els dels letons i estonians, armenis i tàrtars, començaven a manifestar-se.

L'agitació intel·lectual que tenia son fogar en els nuclis d'emigrats de Stuttgart, Berna i París, i l'agitació obrera i pagesa, tingueren una revifalla i un estímul amb la desastrosa guerra de Manxúria. Els *zemstvos* reclamaren del tsar la concessió dels drets polítics fonamentals, i l'imperant contestà reafirmant la seva fe en l'autocràcia. Poc després esclataren a Petersburg vagues formidables, i una manifestació de 150,000 ànimes, presidida pel pope Gapony, venia a desfer-se sota el foc de les ametralladores de la policia, amagades a les golfes del palau imperial. Trepoff, general governador de Moscba, organitzava una repressió igualment ferotge, que produí aviat el contracop de l'assassinat del gran duc Sergi (gener-febrer 1905).

El govern comença a cedir. S'atorga un sufragi restringit que havia de servir a l'elecció d'una Duma consultiva. Witte, retornant de negociar el tractat de pau de Portsmouth, i posat al cap del govern, autoritzà l'*ukase* de 30 octubre 1905, que estatuí les llibertats polítiques essencials (pensament, reunió, associació, inviolabilitat del domicili, etc.) i ampliava el dret de sufragi a l'ensems que feia legislativa la Duma.

Totes aquestes concessions no feren sinó donar força nova a les manifestacions revolucionàries. La marina de guerra i l'exèrcit s'encomanaren el virus, i les repressions fins llavors conegudes foren pàl·lides al costat de la de Dubassof a Moscua. Entre aquestes violències nasqué el nou règim, vingué a la vida política la primera Duma, assemblea un xic caòtica, on al costat de dos grups principals, els Cadets (K. D.), constitucionals demòcrates, i els octobristes, partit del centre-dreta, hi havia nuclis extrems de revolucionaris i d'absolutistes. Les restriccions del sufragi donaven, però, una representació desproporcionadament escassa als partits de la revolució. El dret essencial de tota Cambra democràtica, el control sobirà sobre impostos i despeses restava conculcat per un reglament especial, però, amb tot i això, l'obertura de la Duma fou saludada per una manifestació d'esperança i d'alegria. La Duma demanà, en resposta al missatge de la Corona, la instauració d'un veritable règim parlamentari, l'expropiació dels latifunds, la intensificació i gratuïtat de l'escola, l'autonomia política dels pobles alògens, i una amnistia completa.

La resposta del ministeri Goremykin, successor de Witte, fou negativa en tots els seus punts, i la Duma li féu sentir la seva disconformitat expressada en un vot de censura. El conflicte esclatà a l'ensems a l'Assemblea i al carrer. Començaren les obscures maniobres dels agents excitadors que treballaven en favor de la policia dintre les organitzacions revolucionàries. El famós pope Gapony, convicte de jugar un paper tan vergonyós, era assassinat pels seus seguidors d'un dia; en fi, el 22 de juliol la Duma era dissolta, i recomençava el terrorisme administratiu contra el terrorisme anarquista com en l'anterior etapa.

Naturalment, la posició, l'estima internacional de Rússia,

amb totes aquestes agitacions, fou molt disminuïda. El nihilisme a dins i la derrota a fora feien que la seva aliança fos de poc auxili per a França que estava altrement debilitada en sortir de la greu crisi de la separació (la llei fou aprovada en 7 de desembre de 1905; Dreyfus absolt i rehabilitat davant l'exèrcit en 12 de juliol de 1906) i que es vegé pertorbada en 1907 per una agitació enorme de les comarques viticultores, de la qual es contagiaren diversos regiments. A Rússia, en aquest temps, l'atemptat és cosa diària. A l'ensem, els processos contra generals i almiralls ineptes o covards durant la guerra japonesa mostraven el que hi havia de podrit en l'administració militar russa. Sota aquestes impressions depriments, fou elegida en 1907 la segona Duma, on els grups moderats tingueren major representació, però on la tendència global era inequívocament reformista (200 cadets i aliats, i 170 revolucionaris entre 470 membres del Parlament). Stolypine, nou president del Consell, anuncià unes reformes polítiques, però mantenint l'estat d'excepció com una mesura discrecional de què en tot temps podria usar el poder executiu. Ni en la qüestió agrària ni en la política hi hagué intel·ligència entre el Govern i la Duma. En discutir-se el pressupost esclatà la dissensió; Stolypine demanà l'exclusió de cinquanta cinc diputats socialistes i l'arrest de setze dels dits diputats. El 16 de juny la segona Duma era dissolta i, violant la llei política fonamental, el tsar dictava una nova llei electoral restrictiva, a mercè de la qual es reuní en 10 de desembre una tercera Duma, on era incontrastat el domini de les forces de dreta.

12. L'APROXIMACIÓ ANGLO-RUSSA. — En aquesta situació de debilitat l'aliança russa és, per una paradoxa en aparença inexplicable, objecte de doble sol·licitació: la d'Alemanya, que tracta sempre d'assegurar-se contra la futura guerra de dos fronts, i la d'Anglaterra, que sota la direcció política de Eduard VII abandonà el dogma constant de la seva política exterior, com era l'oposició a la política russa, i féu sentir, en canvi, a l'imperi germànic l'oposició que havia començat a Algecires. La tasca no fou fàcil per al rei, donada la forta tradició liberal de la política anglesa, però el predominí de certs matisos de l'interès nacional,

que són característics d'aquesta època, venç al vell esperit doctrinari, i, malgrat ocupar el poder un ministeri *whig*, s'arriba a una intel·ligència russo-anglesa en les qüestions d'Orient i a un tractat (31 agost 1907), celebrat sota el patrocini de la diplomàcia francesa, que fa de lligam dels dos poders fins llavors hostils, regulant l'acció comú en les zones fins aleshores disputades de Pèrsia, Afghànistan i el Tibet. Aquests acords assenyalant àrees d'influència i neutralitzant entremig, en una espècie de *nomansland*, amplex territoris, assegurava la inatacabilitat de l'Índia, i feia sòlida la pau britànica en tota l'Àsia. Anglaterra a l'Àsia no hi tenia enemics. Per un art singularíssim, Eduard VII, poques setmanes abans de la signatura del tractat, quan a la Cambra popular anglesa Sir Grey havia ja deixat llucar quelcom del que es preparava, visitava a Swinemünde al seu imperial nebot Guillem II, i el tranquilitzava respecte a l'amistat anglo-russa. Així es constitueix la *triple Entente*, destinada a esdevenir en els dies de la guerra una veritable aliança. Alemanya, un xic desconcertada, no atacà, malgrat l'evident debilitat que oferia la nova constel·lació política, comparada amb la fortalesa que set anys més tard, després de la crisi de Bòsnia-Herzegovina i la d'Agadir, havia de tenir quant esclatà la gran guerra. Alemanya serveix lleialment els interessos de la pau, però l'especialíssima concepció del seu poder militar li fa jugar un paper equívoc en la segona conferència de la Haia, en la qual els projectes de reducció d'armament i els d'arbitratge obligatori, toparen amb l'oposició alemanya, i les convencions elaborades per aplicar a la guerra marítima la convenció de Ginebra, el règim de neutrals, les mines submarines, el tribunal de preses, etc., foren absolutament estèrils.

13. LA QÜESTIÓ DEL MARROCS. — L'acta d'Algecires, en quant implicava un èxit de la diplomàcia francesa, nasqué morta, i les afirmacions de sobirania i independència del soldà no enganyaren a ningú. Si alguna oposició troba l'acció imperialista francesa fou més dels partits socialistes que no de diplomàtics defensors de l'acta d'Algecires. Tattembach entretenia la xenofòbia en la cort del soldà, i espurnes d'aquesta xenofòbia (assassinat del Dr. Mauchamp i altres) decidiren l'ocupació d'Uxda.

prop la frontera argelina. Abans, d'acord França i Espanya, havien organitzat la protecció de Tànger contra el Raisuni. El 30 de juliol de 1907, l'ocupació d'un cementiri musulmà per a certes obres públiques franceses produïa una revolta, i l'assassinat d'uns quants treballadors europeus, la majoria francesos, enviant França una esquadra davant Casablanca hi desembarca un cos expedicionari. Mentrestant a França mateix debilitaven al nou govern Clemenceau les grans vagues de Fougères, les dels «docker» de Nantes, les d'electricistes de París menats pel famós ciutadà Pataud, i especialment la revolta dels viticultors del Midi, on el Comitè de defensa, presidit per Marcellin Albert, arribà a convocar manifestacions de mig milió d'ànimes, on les municipalitats organitzaren la vaga administrativa, i, finalment, els regiments locals es posaren al costat dels revoltats. Un intent de repressió, enverinà i portà a una màxima tensió els ànims, però, després, una hàbil política de transigència de Clemenceau arranjà ràpidament el conflicte. Ara que no era per ignorat que una crisi semblant debilitava tota la política exterior del govern. Mentrestant, les intrigues alemanyes suscitaven al Marrocs un pretendent, Muley-Hafid, que ben aviat, malgrat la protecció sensible dels francesos vers el seu germà, feia la seva entrada triomfal a Fez (7 juny 1908). La lluita definitiva entre els dos germans acaba amb la derrota (18 agost 1908) de Abd-el-Azis i la dissolució de l'exèrcit que havia organitzat amb recursos francesos. Això, naturalment, significa un petit èxit alemany, i, en conseqüència, quan un mes més tard (setembre del 1908) es produí a Casablanca un incident insignificant entre la policia francesa i el consolat alemany, a propòsit dels passaports d'uns desertors de la legió estrangera francesa, súbdits alemanys, les negociacions foren llargues i difícils. La imprudentíssima, incalificable intervenció del kaiser, publicada pel *Daily Telegraph* (del 28 octubre 1908) acaba d'embrollar l'afer. El kaiser, en son anhel de separar la França de l'amistat anglesa, feia públic que ell era amic d'Anglaterra contra els sentiments del seu poble, que en 1899 havia elaborat i enviat a la reina un pla de campanya contra els boers, i que en 1900 havia fet impossible la intervenció europea a favor dels colonícoles sud-afri-

cans contra el que era demostrable i fou demostrat. El canceller Bülow es vegé obligat a desautoritzar públicament al seu sobirà, dient en ple Reichstag que : *«l'emperador es feia càrrec de la greujetat de la intervini i en deplorava els efectes. La dura convicció que el sobirà ha pogut fer-se durant aquests dies penibles el forçarà a servir d'ara endavant en les seves particulars converses aquella reserva que escau a l'autoritat de la corona i a la continuïtat de la política. No essent així, ni jo ni el meu successor podríem suportar el càrrec d'una semblable responsabilitat».*

Anglaterra i Rússia s'inclinaren més i més a França; aturà especialment a Anglaterra la crisi oberta per la seva aliada Àustria, que amenaça de veres amb dur el foc al polvorí. L'incident de Casablanca fou a la fi liquidat per una convenció d'arbitratge, en virtut de la qual el Tribunal de la Haia sentència en 24 maig 1909. Poc abans en un acord important (9 febrer 1909).

Alemanya reconegué el seu desinteressament polític del Marrocs. Ja veurem, però, que aquest acord tenia *in cauda venenum*, clàusules a posta per a engendrar nous conflictes.

MANUEL REVENTÓS

(No acaba.)

LES FÓRMULES ROMANES DE LA VIDA POLÍTICA

INTRODUCCIÓ. — Les pàgines de l'*Eneida* ens ofereixen una lliçó de la més alta importància humana. Un poble — el troià — fonament conservador, d'ànima aristocràtica, pastat de faç a l'Occident i foragitat de ses terres, cerca amb engúnia i fent cara a supremes contratempes i malanances, una contrada segura on sojornar tranquil·la. Tals són els precedents interns del nucli civil de Roma.

No pas com l'antiga Bizanci, bastida de cara a l'Orient, és a dir, oberta del tot a les torrentades perifèriques de l'Àsia menor, i d'esquena a l'Occident, síntesi del guanyat domeny humanal: sinó tancada, per mitjà d'altres carenes de muntanyes, als corrents suaument anihiladors de l'Àsia i batent les ales vers els pobles de Ponent, la crisi definitiva de sa vida social i política no deixà pas a l'ànima troiana retuda i estemordida. Tenia ella plena consciència de la finalitat humana, i, neguitosa de béns terrenals, es llençà, no a regions properes, sinó, per mitjans concretament desconeguts i vencent greus obstacles, vers les regions que millor amb ella s'adeien.

Anà cap a l'Occident. Heu's aquí la fórmula integral de sa vida, dominar: la qual havia, ben aviat, de cristallitzar en lluites gegantines coronades pel domeny més vast i més realista que ofereixen les pàgines de la història.

I aquells prolongats contratempes — que així com tota crisi, o aterra definitivament o enforteix encara més les característiques psicològiques del subjecte que les passa — augmentaren, fins el màxim ideal, el daler realista dels supervivents de Troia, fent d'ells i de llurs gèneres el motllo clàssic de tota governació humana.

Així com la Síria i la Pèrsia han estat els perennals exemplars de tot abillament material, i la Grècia una extensa clariana de l'ordre divinal a través de la imaginació i de la intel·ligència, el poble romà constituí la reverberació més plena i més planera de la providència, la fórmula de la qual podria així ésser condensada : dominar respectant, dominar preveient.

Ha esdevingut, però, respecte de la clàssica política romana, un fenomen força remarcable que cal estudiar amb tota cura. ¿Com és que en tots temps els artistes i els filòsofs han anat a pouar a l'antiga Hellada per tal d'amarar-se de la pensa hellènica, i, contràriament, els polítics quan han tractat de bastir un reialme o de governar-lo, no han adreçat llur esguard vers els motllos insuperables de la política romana? La raó d'aquest fenomen creiem que rau als dos fets que anem a assenyalar.

I. — L'enrunament de l'imperi romà produí un veritable escrostonament de terres que, amenaçades per allaus bàrbares d'extremes procedències, no donaven pas avinentesa d'organitzar-les i governar-les com es volia, sinó com es podia. Demés, la reconstrucció de les societats occidentals començà per les més altes i necessàries disciplines de l'esperit, les quals finiren per tenir l'hegemonia gairebé en totes les esferes de l'activitat humana.

Així la ciència política fou en plec fins al Renaixement, una tradició del concepte d'equitat segons la revelació i la filosofia de l'època, element capital de tota sanitàosa política, però no pas suficient per a constituir, només amb ella, un sistema de governació dels pobles.

Era la política de les línies rectes, i, de vegades, la política de les línies trencades. Es guardava el caire més suprem de l'ideal; hom no s'adonava, però, que l'home camina tocant de peus a terra.

La millor política tributa un veritable culte a les línies corbes. Per això els grecs no foren mai polítics, car amarats d'ideals altíssims, sentien un veritable horror a les línies corbes. Tractar seriosament les finalitats humanes és imprescindible : voler menar de dret l'home vers elles és, generalment, una bogeria. La plàstica més viva de la humanitat és l'imperi de la imaginació

i de l'egoisme : tota la manya rau a maridar-les amb les més altes i fortes orientacions humanes.

Un gran aristòcrata es posà al cap que, servat el Decàleg, ja no li calia fer altra cosa. I un dia eixí del seu palau, amb mànegues de camisa, a donar un passeig per la ciutat. I els habitants d'aquesta, amb tota raó, se'n rigueren.

II. — El Renaixement, que no fou altra cosa que una forta reacció de la matèria contra l'esperit, allunyà encara més la societat de les directrius romanes de la política. Conreà la forma material : per això substituï l'esperit per les forces de la matèria; per això actuà, així com orba, en la governació humana, i menyspreant altívolament tota sanita directriu terrenal, bastí a lloure, amb unitats violentes i fictícies, reialmes i imperis formats de masses heterogènies.

Ara, en marxar la humanitat, de bell nou, vers un equilibrat reviscolament de son organisme, torna, segons que és natural, cap endarrera cercant les lleis més íntimes i eternals de la seva convivència i Roma n'és estada sempre la depositària més electa i gelosa.

I no es digui pas que els motllos romans s'han tornat arcaics i gastats, car ells són la interpretació de la ideal i eterna equitat i de les formes seculars de totes les febleses humanes. Atenes tingué la visió serena dels déus : Roma la dels homes.

DESPLAÇAMENTS DE NUCLIS CIVILS. — Deixar la terra nadiua per a sojornar a terres llunyes és un fet excepcional i propi, només, de les ànimes fonament equilibrades o màximament desequilibrades. Intensa és, i ben viva — ja sigui no tan plàstica ni vistable — la meravellosa lligada del nostre ésser amb la contrada on va venir al món i va pastar-se. Un estret llaç propendeix a servir l'home en l'ambient on fou exemplaritzada sa vida. La terra on ha nascut i crescut l'ha fet a sa semblança; així sa imaginació s'és desenrotllada emmirallant-se en les més íntimes i prolongades flexions del cel que ha vist, i de les muntanyes que l'enronden, i de la mar que inicialment el deixata, i en la mateixa forma que s'esdevé a la llevar, el reviscola, després, i l'aixeca a guisa de tità. Sa intel·ligència, actuada cons-

tantment per la imatgeria singular que, així con regina humil, la imaginació li ofereix, s'habitua i emmotlla fàcilment al clos de la terra. I la voluntat pren les delitances singulars del panorama on es mou i actua. D'aquí la incomprensió perifèrica d'uns pobles vers altres, els seus plaers i tendències característiques i una certa animositat, esbiaixada, d'uns nuclis vers les tendències preferents d'altres nuclis. Una forma sensible que en una comarca tindria un èxit extraordinari, seria, cert, rebutjada en una altra contrada. I a totes aquestes notes cal encara afegir una altra. La concitadania, com a fenomen espiritual, propendeix fortament a servir l'home a dins el seu propi nucli. L'ordre general de la natura impulsa ordinàriament els éssers a servir-se en el lloc on ella els ha posat i vol que actuïn. La cadena vivent i indefinida dels gèneres, de la qual cada individu és vital anella; la semblança i compenetració mútues d'uns habitants amb altres, fan, en part, que l'home sà es trobi ben centrat en el motllo de sa terra, i, en part, que senti un veritable paor — així com a tota negació o privació d'un bé — al petit cataclisme individual i social de desaglutinar-se de son centre.

Per això els que se n'allunyen, o bé senten amb forta intensitat lleis superiors a l'ordre general de les contrades, com és ara, el missioner, o l'amador de l'alta Veritat, o el de l'alta Amor, que fiten la benaurança eternal o les irradiacions més subtils i extenses de l'Essència suprema i de l'Amor primera; o bé són desequilibrats i escanyolits que no han sabut romandre assossegadament en llur terreny ni fer saltar, en ells mateixos, novelles canviants substantives de llur nucli, de forces reconegudament indefinides: o bé per servir l'ordre general i més corrent dels nuclis petits, cerquen l'expandiment d'aquests i les coordinacions llurs amb altres nuclis substancialment homogenis: i en quelques extraordinàries avinenteses malden heroicament per tal que servin almenys llur pròpia existència. Tal és el cas del grup de troians que seguint Eneas, llur capitost, es diu que deixaren la bella Troia i anaren a fundar Roma.

Per això de tals desplaçaments assenyala el Machiavelli dues causes extraordinàries, és a dir:

a) Fam, guerra o peste generals. Aquí serva l'home natural dues lleis ben íntimes i interessants de sa convivència a la terra. És aquesta per causa de l'home, no inversament : i llavors que, per qualsevol raó no respon ella al seu objectiu, el nucli que hi sojorna se'n sent discontinuat i desaglutinat, per tal com circumstàncies externes han romput, per bé que sigui transitòriament, son natural enllaç.

Demés, per molta amor que el ciutadà porti a sa contrada, més forta és la que té a sa pròpia personalitat, car és aquesta més pròxima a ella mateixa i més excellent que la terra on és criat i domina.

Tals són les dues lleis que, especulant fonament la filosofia enclosa a l'*Eneida*, mogueren els troians a allunyar-se de llur terra. És, cert, un moment negatiu, però elles, a bastament l'esbrinen i el cohonesten. Car hi ha una proporcionalitat absoluta entre l'extraordinari acte realitzat i l'extraordinari fet causal que la terra abandoni l'home.

b) Sobreiximent de població o defensa de comarques, adés conquerides, que cal servir sense fortes despeses.

Tal doble raó brolla així mateix de les consideracions abans dites. L'home, per damunt de tot això que és creat, prefereix sa pròpia existència i son propi caràcter de dominador. I si no té pas terreny on visqui ni domini, és ben natural que en cerqui i no pari fins a trobar-lo. Demés, tot nucli social té el deure màxim, i per això la inclinació natural de servir, tot anex — novell que sigui — que el perfeccioni, en la forma més humana; és a dir, més planera i menys complicada i perjudicial que assolir pugui.

Tal fou el cas de la colonització romana a la Dàcia, on veritables allaus de l'imperi romà anaren a fer de guaita al Danubi per tal que servissin així com de resclosa a la munió imensa de tribus bàrbares que, partides de l'Àsia, amenaçaven cavalcar damunt l'imperi romà i no parar fins a desfer-lo. Veu's aquí la raó inicial de l'existència de Romania.

I aquesta fou, així mateix, la causa que Alexandre el Magne bastís Alexandria : i que Florència assolís un lloc ben preminent a la convivència política dels pobles.

LES CIUTATS PENJADES. — En dos grups parteix el Machiavelli les ciutats respecte de llur començament.

Les unes foren bastides per nuclis que es desaglutinaren absolutament del terreny on abans sojornaven i els calgué un fort sobreiximent d'esperit per a donar-les el tremp vivent i el segell personal de llur respectiu nucli. Així fou Roma.

Per això les característiques dels començaments i de la progressió d'ella palesen fàcilment l'ossada dels seus fundadors i la llei integral de la seva convivència.

Altres ciutats, com és ara Florència, reberen llurs inicis d'una potència política exterior que obra per la conservació de sa pròpia existència, i per això, més que ses pròpies característiques civils, ni les dels Estats, sota l'hegemonia dels quals nasqueren i varen créixer, vivien les tals ciutats en perpetua desintegració interna, brollada de la incapacitat de governar-se, de la fleumeria de caràcter que els empeltava la cura d'altri, i de la migradesa orgànica ocasionada, en part, d'ésser servades per forces o directrius externes que, segons havem dit suara, veien, només, en les novelles ciutats, així com una resclosa que els emparava i assegurava llur vida i cabals. Raonem una mica aquestes notes.

En constituir-se un nucli social, és natural que ell propendeixi a ésser àrbitre de sa personalitat, de sa actuació i de ses relacions externes. Aquesta és la llei interna i absolutament general de la humanitat, tant si actua individualment com en masses orgàniques de diversa finalitat, origen i caràcter.

Tal llei, però, segueix en el seu expandiment les normes insubstituïbles de tota progressió humana — ningú naix a vint-i-cinc anys — discorrent des de la inicial forma rudimentària fins l'abassegadora actuació externa que tot ho acapara i transforma.

Però, si des del començament li és advers l'ambient on ha de moure's, de guisa que no trobi pas els elements que li manquen per assolir la creixença que típicament li escauria, la llei del seu domeny civil resta ja migrada i escanyolida, restant la novella ciutat a l'esdevenidor, així com aquells individus que no havent en llurs inicis estat nodrits de mode convenient, viuen

malaltissos i febles per tota la vida. Sacs de mal profit, repleguen fàcilment totes les passes que passen i esdevenen ineptes per a tot esforç que exigeixi una viril empena.

Per això les ciutats de què parlem — així com organismes sense cap homogeni — llavors que per qualsevol causa són deixades de la potència exterior que les servava, cauen fàcilment en el domeny de qualsevol veí que els planti cara i viuen, ensems, en sangonent desaglutinació interna.

Així, els tísics de la voluntat, que mai no han maldat per a péixer-la amb els sucosos nodrims de la intelligència, resten fàcilment impressionables per totes les desviacions que ocasionen les formes sensibles. Munta la voluntat a la imaginació i roman en ella, i en ella preté d'imperar i des d'ella li és força grat rebjar-se en les aparences mitjanceres, en els infantilismes inicials, en els encesos farons que il·luminen ben sovint les roges cambres de ses espirituals disbauxes. D'elles és i viu, així com perennal esclau i víctima, l'home desordenat que, segons la profunda frase de sant Agustí, és borrell de si mateix.

I tal estat de coses esdevé encara força intensificat per la neutralització de tota acció enfortidora externa. Anant la defensa de les esmentades ciutats a càrrec de l'Estat que les domina, ni poden elles, en cas d'ésser atacades, tenir iniciatives pròpies, naturals i lliures, ni reben del seu centre polític altre socors que l'indispensable per a profit i benefici d'aquell.

Així, mancades de les reaccions internes que adés i ara promouen les accions dels pobles que les volten, viuen sense mestratge propi ni tradició de cap mena. Orbes de la política, cauen fàcilment a cada pas que donen quan, desvinculades per qualsevol motiu del nucli polític amb el qual eren lligades, s'esforcen a laborar per compte propi.

Per això són altrament nulles, i fins perjudicials, a la interconvivència civil dels pobles, car sense fisonomia o forma política de cap mena, és a dir, no brollada exemplarment dels caires i aspectes de llur personalitat pròpia, ni del factor extern que els domina, i només esguardant ses pròpies finalitats i cobejances, i per tal vivint sempre en la menor edat, donen ben sovint força feina als nuclis civils que al seu entorn viuen, i en defi-

nitiva s'esdevé que van de mà en mà segons la fortitud hegemònica externa que fa l'aguait en llurs termenals.

ELS INICIS DE ROMA. — Per a entendre plenament tota l'ossada de la vida política romana n'hi haurà bé prou amb remarcar i raonar sa original virior i son providencialisme.

Surt Eneas amb els seus companys de la ciutat de Troia. Veu's aquí un fet que es desplega alhora en dos d'altres : suma harmonia d'aquell poble amb les lleis generals de l'univers i amb la més enlairada finalitat de l'home a la terra, i ensems escomesa a bastament eficaç per tal que aquella harmonia fos íntegrament perpetuada.

El tresbalsament general portat pels hellens a les terres troianes féu que Eneas i els seus companys es sentissin, per bé que violentament, deslligats de ço que és més essencial a l'home, treballar amb raonable assossec i dominar dignament.

Aquests dos objectius foren considerats per Eneas com perduts i alhora com inajornables, i ells fan endevinar el tipus humà més perfecte, és a dir, forta sensibilitat i alta clarividència.

Tals foren els primers moments de la forta i fecunda energia romana, car les dues notes adés esmentades no ixen pas de la personalitat on rauen ni esdevenen eficaces sinó amb l'empenta i coratgia del franc voler.

Amb ell l'esplendor majestàtic de l'home tot ho illumina i acapara : sense ell marxaria la humanitat vers progressions isolades, infecundes i plenament egoistes, així com aquells que llegeixen molt i fins tenen fama de força aciençats, però no fan saltar de llur esperit cap estellada en el firmament del progrés social.

No són pas xorcs, però dominats d'una secreta pigrícia espiritual viuen, dins del terreny de les idees, en la infecunditat d'una perpetua solteria.

L'ànima romana, ben equilibrada de dins, sortí generosament, virilment, cap enfora, i ni els sentiments adversos més vius i naturals assoliren fer-la tornar mai enrera. La fi tràgica de l'esplendorosa Dido n'és una clara prova.

Però havem remarcat, al bell començament d'aquest paràgraf

una altra nota ben típica i característica de l'ànima romana, és a dir, suma coratgia en deixar la terra nadiua per tal que la integritat humana fos plenament servada.

Íntima i forta és l'amor que tothom té a sa pàtria; per forta, però, que sigui, no és ella altra cosa que un simple mitjà per al desenrotllament de les humanals energies superiors a ella.

Els pobles ben equilibrats s'estimen, cert, la terra on s'ajornen, fins l'heroisme. Tal amor, però, mai no ultrapassa sos termenals propis, i, per damunt d'aquella, l'home enter sent bategar en sa sina tota una munió d'irradiacions espirituals que el somouen i li remembren que, ensems que terrenal, és una potencialitat de meravellosa i espiritual eficiència.

Essent Eneas si es vol, fonament antipatriota, fou excel·lament home.

I encara cal considerar tres altres notes ben transcendentalment de l'emigració d'Eneas, és a dir, la positivitat i la providencialitat d'ella i la vocació volentera per a tota dominació humanal.

No fou pas el despit ni la feblesa que foragitaren Eneas de Troia : aquests elements són simplement negatius i infecunds. Sabia a bastament on anava i què anava a fer-hi i tenia fiança absoluta en ell mateix.

I tal preparació terrena fou coronada pel lluc divinal d'un clar providencialisme. Els déus portaven Eneas. Amà ell son terreny, amà encara molt més sa personalitat i ses finalitats i energies, vinculant-les, però, i sotmetent-les a la Dominació sobirana i absoluta.

I sota la lluminosa clariana i gombol d'ella, ben enquadrat en la marxa general de l'univers, és a dir, volent actuar i actuant segons era, es llançà Eneas vers la típica vocació humanal de dominar dignament, extensament, viu i voraviu alhora de la societat, assenyalats ja en el Gènesi com a cimell de sa missió terrena.

Mai l'home no s'és sentit tan íntegrament home com a la societat romana, ni mai sa actuació terrenal no havia rebut, sense saber-ho, una confirmació més rica i plena de la Paraula del Pare.

Els hellens escorcollant i endevinant meravellosament els

caires més subtils de llurs divinitats foren menys homes. Vivien a la lluna, per això en política foren uns veritables planetes. No s'enteni en ni s'entenen encara.

Els romans, per tal que responguessin millor a la llei terrenal de la personalitat humana, foren més homes i alhora més divinals i eficaços.

Atenes fou sempre una corprenedora sucursal d'ultratomba: Roma un immens i ben ordenat mercat d'instrumentació genuïna-ment humana.

LES TRAJECTÒRIES INICIALS DELS POBLES. — Abans d'esbrinar i classificar el Machiavelli les diferents formes de govern que han tingut els pobles, analitza, potser massa breument, llur constitució jurídica inicial, estatuïnt que aquell poble és benanant que d'ençà de son començament promulga un cos de directrius polítiques que pot ésser servat durant força segles i sense greus daltabaixos, com ara la legislació de Licurg a Esparta : i afegeix que no seran feliços aquells pobles que, no havent, ja en llur començament, estatuït la fórmula política que els calia segons llurs típiques necessitats, l'han d'anar després modificant i completant empeses per sangonents conflictes; car, essent força difícil i excepcional que la massa general d'un país tingui l'esguard previsor i finalista dels polítics, no acceptarà pas un canvi, sinó llavors que en vegi clarament la necessitat, la qual cosa no s'esdevé sinó quan el conflicte que amb aquell canvi hom tractava d'allunyar s'ofereix ja amb tots els plàstics relleus que li donen el caràcter d'inevitable.

Aquest punt, de la més alta importància política, mereixia, ben cert, d'ésser tractat amb major amplitud i cura.

La constitució inicial d'una nacionalitat determinada no pot pas ésser feta mitjançant una fórmula definitiva i concreta que hom pugui enunciar d'un mode invariable.

Ella penja d'una grossa munió d'agents interns i externs, d'activitats i de resistències, que ni pot hom moderar a son albir a cada moment, ni emprar-les o bé anullar-les segons l'ideal demana. En el terreny polític l'ideal és el més i el menys important : cal tenir-lo sempre present així com a finalitat impres-

cindible i guiadora, però força més de temps s'ha d'esmerçar en els mitjans d'assolir-lo, generalment per modestes i lleus etapes i en sotjar fredament la realitat en el moment en el qual hom actua.

Coneixem tots bé prou l'ideal enter i suprem de la gent catalana, però el moment actual (fet un balanç de sa potencialitat en relació a les resistències ibèriques i a les ben naturals de l'exterior), comporta només una fórmula ben planera, augmentar la nostra vigoria fins a constituir-la en potent mitjà anulador i assimilador de tot corrent advers.

Així l'ideal polític d'una raça en constituir-se autònomament a son absolut o relatiu albir, rau no a bastir un marc absolut i definitiu on sense possibles transmudances successives hagi ella de sojornar, sinó en esguardar en tot moment sa carcanada en relació a les condicions del terreny on viu i actua, i a la imprescindible convivència que ha de tenir amb els veïns i amb els altres pobles que, ateses llurs qualitats personals i llurs directrius necessitats, puguin ajudar-la a conservar-se i a créixer.

Una interpretació ideal concreta, una transportació política de totes aquestes característiques, no tan solament podrà ésser força durable, sinó encara indefinida, fins el punt que modificar-la en el més petit caire equivaldria a desharmonitzar les lleis essencials del país amb la seva finalitat pròpia, o el que és igual, a mutilar-se en algun tros essencial. I tota mutilació important és, palesament, una avançada força greu cap a la mort.

Estatuïda i actuada amb energia correlativa la trajectòria substancial d'un país pot ell desafiar tota mena de resistències. L'economia universal, que tendeix sempre a tapar buits, no l'agombolaria pas sinó en sentir-lo mort, o absent, o bé incapacitat.

Demés, regulada la marxa central de la política interior i exterior d'un país, s'adapta ell automàticament a les giragonses tan innúmeres com accidentals i variables que, per força, comporta l'evolució de la societat, de les quals sofreix relativament poc, a causa de la inferioritat de llur empenta, esdevenint-se a l'esfera política el conegut i universal fenomen que tot agent exterior, si és inferior en potencialitat a la massa damunt la

qual actua, el perfecciona encara i l'expandeix per tal com l'esforç de resistència d'ella augmenta la seva vigoria.

Però tots aquests fenòmens socials i polítics són a guisa d'un clar riu que brolla indefectiblement d'un fet psicològic de la més alta importància: el coneixement d'un hom mateix i de l'ambient que l'envolta i el modifica. El diagnòstic no és solament un mitjà patològic, sinó fundament universal. El poble que no es coneix no pot pas estatuir les lleis harmòniques, i, per això, úniques encertades i profitoses del seu actuar social o polític, les quals, segons el que abans havem dit, rauen al punt d'intersecció de llurs aspectes personals i reals amb la marxa general de la interconvivència humana.

Tot el cosmos, amb els seus variables, i fins accidentals daltabaixos, serva constantment les seves tonalitats, les seves influències i les seves relacions per tal com s'adapta i fins cristallitza, destriades, les lleis que li són pròpies, les quals, en definitiva no són altra cosa que realitzacions minúscules de la Veritat Eternal, foses en simplicitat perfectíssima.

Però aquesta trajectòria moderadora, que podríem anomenar ideal dels pobles, no ha estat a la història sinó una excepció de la qual la gent catalana ha tingut la glòria d'haver-ne viscut poc allunyada. La llei fonamental de la nostra terra fou ben aviat capida i actuada: la cristallització de la democràcia ennoblida, la unificació del seny realista de dalt amb el sentiment realista de baix.

Els pobles, en constituir-se, han de topiar generalment amb resistències internes i externes de tant de pes, que de moment no poden pas fer altra cosa que assegurar una elemental tranquil·litat del país, servir el domeny que acaben d'assolir.

Es més endavant, i encara emmirallant-se, per feblesa, en les constitucions d'altri, que comencen d'estatuir i reglamentar la trajectòria política que han de seguir.

Però com que tot inici comporta niciesia i, d'altra banda, les normes jurídiques que són sanitoses per a un país és impossible que responguin plenament a les característiques d'una altra raça, veu's aquí perquè generalment ha d'anar aquell evolucionant cap a son ideal polític de faisó inconscient respecte

de la seva finalitat suprema i definitiva, i per etapes que van sempre acompanyades de daltabaixos i fondes sotragades.

La massa general d'un país funciona intel·lectualment amb pocs principis i encara d'ordre casolà; les lleis universals i abstractes no poden pas caber a l'estret àmbit del seu intel·lecte, que és invariablement dessora el jou esplèndid de la fantasia.

Per tal, tota trasmudança política o social no pot pas ésser realitzada abans que la demostrí necessària un fort relleu material del mal que hom tracta d'evitar, o el que és equivalent, quan la catàstrofe és ja irremeiable.

Per això, com a instruments i conductors que facin sentir el viu i fins el voraviu dels més alts i imprescindibles ideals i a guisa de preparació de tota obra assenyadament política, són indispensables a tots els països les publicacions de caràcter popular, vull dir, imaginatiu i sentimental, per mitjà de les quals, sentint-se el poble mogut en les coses que tanyen les seves més greus cobejances i necessitats, com és ara la vida, la llibertat i les utilitats més elementals, capeixi d'alguna manera l'obra que des de l'alt escambell de la política prepara el que dirigeix l'esdevenidor del país.

Els pobles que reneixen tenen, però, un fort adjutori ideador, el de les conegudes lleis fonamentals de llur passada història.

Talment com un hom no pot pas deixar d'ésser el que és ni d'actuar en discordança de les característiques de la seva persona, el poble que reneix pot fitar els ensenyaments de la seva història, i en ella esguardar el que fou i que per força ha de tornar ésser. Podrà variar la quantitat i altres aspectes circumstancials, però les seves característiques essencials i, per tant, les determinants de la seva actuació no varien: serà substancialment el que ha estat sempre que ha actuat.

EL DRET DE LA FORÇA. — En parlar de les formes de govern, cal primerament estudiar la inestabilitat vital de les masses polítiques que marxen espau i sense aturador possible devés l'ideal universal, en quant cap en els sengles marcs d'elles.

En tota progressió colectiva hom ha de descompartir i relacionar alhora dos elements necessaris: una massa que per sa

inferioritat és força densa i estesa, la qual podem anomenar matèria i base de tota transmutació, i una idealitat transformadora i canalitzadora, que en cada moment ha d'adaptar la primera a les successives evolucions de la civilització general.

Tal idealitat, com a meta perfectiva i guiadora, representa i és cristallitzada en una massa plena, cert, de vigoria intel·lectual, però d'extensió força limitada.

Així tota progressió civil es feta a base d'un element principalment espiritual i d'un altre preponderantment corpori: el primer és actiu i vivificador, el segon marcadament passiu i d'ell alçapremat amb virior, malgrat ses naturals resistències.

Però en mig d'aquests dos elements cabdals hi ha encara, seguint l'ordre general de l'univers, una anella intermitja, una massa que enclou un mínim de la idealitat del nucli director i una quantitat relativament més densa de matèria, per bé que inferior a la de la massa general del país.

Aquest altre factor de la civilització propendeix delitosa-ment, quant és d'ell mateix, a ésser absorbit per la massa directora i en profit d'ella. Per això els seus elements individuals, a mesura que van refinant-se, cerquen adalerats llur forma de convivència natural en aquella suprema esfera.

Tota forma, doncs, ideal de govern ha d'ésser una ben ponderada síntesi política d'aquests tres elements socials i civils, deixant ben lliure a cada element l'activitat que li pertoca, segons la virior de sa respectiva massa en relació a la necessària subjecció dels grups inferiors quant als que els són superiors.

Però, així com a l'individu i a les arts i a les ciències, tot desenrotllament i creixença comença en l'ordre material per a finir en una amplíssima i suggestiva espiritualització, la força romana i les de les allaus de bàrbars tenen llur revers altíssim en el moviment espiritual de l'Edat mitjana. Així al bell començament del món la terra era deserta i buida, ço és, nua, no d'una forma característica i general, sinó de les que després aparegueren en constituir-se les gèneres i les espècies. Així la progressió religiosa de la societat humana salta de les ombres i promences terrenals de l'Antic Testament a la plenitud dels temps, l'hora solemne i clara de la diadema humana i alhora

divina en la qual comença l'altíssim imperialisme dels esperits i resta soldat l'engranatge de la terra amb el cel.

Però talment com l'escultor en començar la seva obra no para tant d'esment en desbastar el bloc que treballa i el tracta amb inicial duresa : i a mesura que aquell va transmudant-se en figura hi para més compte i el treballa amb més idealitat i respecte, car la matèria va minvant i la idealitat va sortint i prenent forma fins assolir el neguit de la vida, així tota moderació política assenyada comporta, quant als inicis de tota progressió social — inferior i materialíssima —, l'ús principalment de la força.

L'home, com més corporal és i sensible, menys consciència té d'ell mateix ni dels altres; el seu natural predomini espiritual resta gairebé absorbit per les cobejances ordenades de la matèria i per la munió indefinida de ses més baixes misèries. I aquest estat, que palesament comporta una veritable anarquia, és traduït en tràgiques i freqüents topades i desfiguraments espirituals i àdhuc materials ben tristes. Tota alta finalitat roman negada i fins diluïda en el vaivé tempestuós de la voluntat que marxa sense treva i alloure.

Ella surt enfora i cap avall, no té pas actuació dreturera-ment introspectiva, ni menys se sent amb forces per a llevar-se cap amunt, sobreposant-se a ella mateixa. Aquest estat porta realment a aquella dita : «L'home és un llop per a un altre home.»

Un estat així, exigeix, doncs, un govern ben enquadrat amb l'harmonia general de l'univers : en ell les forces superiors materials governen les inferiors de la mateixa mena : la massa de més energia fa sanitosament la llei i és, alhora, la llei de les més febles.

D'aquí ve que les formes absolutes de govern s'adiuen força bé amb les societats encara endarrerides o permanentment incultes i fins en les que no poden pas desistir-se del concret i material de les coses.

Així hom no pot pas capir la permanència assossegada d'una república a Rússia. I el canceller Bülow, en la seva obra *La política d'Alemanya*, considerava amb força raó inestable i perjudicial un règim marcadament democràtic en son imperi, amarat

de corrents individuals concrets i materials, i per això sense aptituds altament polítiques. Però França, que sembla haver estat predestinada a sentir els ideals més universals i humans de l'univers, pogué donar un salt cap a la república.

Malgrat el que acabem de dir, tot assenyat moderador d'un país que es trobi en materials incics, cuidarà, d'una banda, no abusar de la seva força, car així augmentaria encara i agreujaria l'estat anàrquic del seu país, el qual, sentint-se nafrat en sos més elementals mitjans de convivència i volent servir-los per damunt de tot, reaccionaria enèrgicament contra el seu tirà: i per altre costat, escarrassar-se a treballar en totes esferes per tal que els seus súbdits vagin eixint de llur passivitat espiritual i sigui llevada la llei interna de llur consciència, per tota mena de mitjans culturals.

Aquest és l'ideal: però com tot enaltiment és dolç i tot reïscolament de baix comporta una veritable disminució d'atribucions de dalt, els antics monarques adreçaven preferentment llur atenció a cercar novelles avinenteses d'eixamplar llurs domeny materials.

Per això una de les obres més genials del cristianisme fou la d'aixecar i donar vigoria i adreçar les potències espirituals de l'home, fent-lo caure en sa dignitat i en el paper que li pertoca representar a la terra. I per a obtenir aquest objectiu, els apòstols i els escriptors del cristianisme no es miraven pas gaire a plantar cara als monarques més poderosos remembrant-los els comptes que havien de donar a Déu, ja que es creien no haver-ne de donar als homes.

LA FORÇA DEL DRET. — La Llum superna que bo i omplint de claredat i moviment les masses humanes es fa secularment ençà i enllà quant a sa vigoria, descompartint-la suaument i lenta en el món dels esperits, segueix una marxa suggestivament paral·lela a l'individu i a la societat, així com en el tarannà majestuós de les seculars progressions científiques. Llàntia gegantina que, a guisa de l'èter, per tot es fica i tot ho remou, adaptant-se a les innúmeres capacitats que el reben, a les quals s'atura alhora tot fent via.

Veus aquí l'espina de la civilització : un motor que mou i ensems illumina; un subjecte que va creixent en subtileza i capacitat.

Així, tot inici social o bé polític comportant — com tot infantilisme — una grossa feblesa d'adaptació i receptivitat, rep només i serva les irradiacions intel·lectuals necessàries per sostenir-se en les seves més elementals fretures individuals i d'interconvivència, constituint el graó immediat superior a la vida animal, i seguint d'ella, amb la voluntat enfosquida, i per això sense resistència intel·lectual, les inclinacions indefinides de goig i de la benança sensibles. Aquesta és aleshores la seva llei : un mínim d'intel·lectualitat que promou i ensems sospesa tota resistència, una força moderadora ben apoiada en l'amenaçadora pèrdua de les més sentides cobejances de l'home, com ara la vida, la llibertat, els béns materials, ha de servir, quan és possible, l'ordre social i públic.

Però aquella societat va espau, creixent i clarificant-se en proporció a les seves gèneres i a les seves crisis internes i externes : la indefinida delió de cercar el goig de la beutat indefinida i plena, l'empeny, altrament, a deixar enrera les formes de convivència en les quals els avantpassats no trobaren pas la fita enlairada i curulladora de llurs somnis innats de benaurança.

Deixen, per això, amortallats els costums de l'avior, que no s'adiuen ja amb llur afany intel·lectual de goig, i tresquen febrament per novelles rutes. I la febre del treball, així com sanitós esport, expandeix encara més llurs energies, mentre que el Far increat que illumina sense ésser vist, troba en elles recipients més aptes per actuar-hi, esmerçant-hi una més grossa vigoria.

I aleshores comencen d'apuntar les raons universals de tota convivència : les lleis que regeixen tota finalitat humana són vistes amb major amplitud, les seves fites eternals són copsades : l'engranatge d'elles amb la relativa felicitat humana i els perjudicis ben sensibles i cabdals de llur negació pràctica són ben vistos i fundament sentits. Un egoisme sanitós i altament intel·lectual cal, doncs, que vagi gradualment liquidant i substituint l'imperi exclusiu de la força; car l'home de dalt s'adelita

aleshores millor en les més nobles formes intel·lectuals, i el de baix refusa la vergassada, considerant indigne d'ésser tractat amb les fèrries lleis d'un simple planeta.

Sent ja la seva excelsitud i dignitat : la seva lligada amb l'univers inferior que humilment ha d'obeir-lo i servir-lo, i sota formes més o menys esguerrades i gradualment més diàfanes i decisives, reconeix prou bé l'esforç màxim volenterós d'un Moderador suprem, del qual irremeiablement penja.

Tota l'actuació del polític rau, aleshores, per un costat, a servir la força en aquelles esferes on la massa general del país o una part transcendental i eficaç d'ella, petita que sigui, no hagi encara assolit conceptes prou clars i eficients de convivència, i en aquelles avinenteses que, per raons internes o bé externes de la vida material, pot ésser pertorbat, i emprar sovint les normes segures de convivència que els súbdits ja coneixen, fent-les servir alhora així com de fonament per a ulteriors progressos.

En el gran formiguer humà topen aleshores i es refinen les irradiacions intel·lectuals dels diferents grups polítics interseccionades en suggestiu certamen : lluita d'immenses llums immensament brunes. A baix, al mig, a dalt, les escateixen i proven, i bo i provant-les, n'ixen, amb preu de sang, de novelles: les definitives prenen reial seti i augmenten els cabals de la civilització, fent cada vegada més allunyar l'home del govern material de l'univers, per tal com la seva desvetllada consciència li revela sensiblement la seva orgullosa posició espiritual i la seva alta i delitosa distància de les interseccions de la matèria.

Així, una societat ideal — i prescindint ara com ara de la col·laboració indispensable de forces religioses — seria aquella que havent arribat cada grup homogeni a assolir i executar la suma total de possibles i definitives idees de govern ben emmirallades en la seva confluxura personal colectiva, les harmonitzés definitivament, segurament, amb tots els altres grups homogenis de la terra i restés invariablement en aquesta harmonia bo i adaptant a ella les transmudances que les imprescindibles accions i reaccions humanals comporten.

Aquesta és la màxima fita, per bé que ideal, de tota la ciència política : anar, tot el que sigui possible, substituint en el govern

de les societats les forces físiques per les llums de l'enteniment actuades tot temps amb suavitat i fortitud, difonent sense treva els avenços per totes les masses i fent-les fins vessar respectuosament cap enfora, si elles, així com la llum i la color solar, assoeixen valors de més o menys universal eficàcia.

La llei suprema de la convivència de l'home a la terra, quant als seus fins terrenals, és fer lliurement, vull dir amb voluntat dreturera, el que substancialment ja fan els elements materials del cosmos. El món no té sinó una llei simpliciíssima per tots els éssers : ells han d'actuar-la de conformitat a llurs especials natures. I en el món gran no veiem sinó una majestuosa i asenyada harmonia particular i de conjunt, tot temps servada a despeses d'innúmeres anihilacions i cataclismes que, en definitiva, són per causa de la mateixa harmonia. Tot arbre viu ha de canviar les fulles.

Contràriament : l'infantilisme viu i obra sempre sota de païra i les amenaces materials : elles el fan moure vers els viaranys rectes. Però en arribar l'home a la major edat diem, en català, que ja té seny, que ja pot anar sol, car considerem que és a la plenitud intel·lectual de convivència. Les lleis li reconeixen tota actuació que es mogui en harmonia amb els drets d'altri.

EL DRET AMB LA FORÇA. — Dos són els factors indispensables de tota actuació essencialment humana : llum intel·lectual per a esguardar el viu entrellat de les relacions socials i polítiques de tota mena, energia a bastament eficaç per adaptar-s'hi, transportant-les a les diferents esferes de convivència.

L'home era inicialment redreçat d'esperit i ple d'energia dominadora, però, esgavellada ben aviat sa contextura interna, les ombres de ponent li entelaren el lluc divinal : els clars conceptes del què l'enrondeva es desdibuixaren i disgregaren fins a constituir, a les grosses munions ètniques i polítiques de la vellúria, l'espina trencada de sistemes teològics, còsmics i polítics rublerts de marors tenebroses. Li calia suar secularment per a reconstituir, i encara força parcialment, els cabals de la intel·ligència.

Caiet esdevingué, primparat, força semblant a la incons-

ciència dels planetes, des de la ciutat de les llums insuperades, es trobà, ben just, al lindar de la matèria. I de l'actuació de les masses inconscients li calgué manllevar el domeny de les humanes.

Encara més : perdut l'exercici ple i planer de sa alta i lluminosa reialesa, és a dir, afluijades, en part, les relacions d'interdependència servil de les cobejances sensibles i de subjecció a les directrius de l'enteniment, fou actuada i després proclamada l'anarquia universal en el petit reialme de l'home : que son franc voler restà, no anihilat, sinó esbiaixat i feble.

I de l'enteniment voltat d'espesses tenebres i de la voluntat malaltissa, i trontollada ben sovint per la tempestat desfeta i calcadora de les cobejances sensibles, hagué l'home d'anar passant a força de braços, xano-xano, o obrint-se pas amb la punta de l'espasa i bo i coixejant, cap a l'esfera de les clarícies i justes dominacions humanes. Això ha estat relativament possible.

Però redreçar la integritat de l'home empeltant-l'hi l'energia volitiva dels primers temps esdevenia humanalment impossible: car era sa mateixa contextura orgànico-espirtual que restava essencialment esgavellada, ben semblant, cert, a les obres dels poetastres que per esmenar-les caldria tornar-les a fer. I l'home en son estat actual és incapaç de generar un novell i ideal tipus d'home.

El fill serà sempre la semblança del seu pare, quant a pare i quant a home i quant a tal home. Per això no poden pas queixar-se, amb raó, de sa feblesa els fills dels pares decrepits: si el pare va buidar els cabals del calaix el seu hereu no pot pas trobar-n'hi.

Ara bé : contra els efectes exteriors del tarannà de la voluntat esbiaixada i física, no podia hom naturalment emprar altre remei que el que veia a les masses de la matèria : la força material posada en relació amb el que aleshores més altament i vivament sentia : la possessió dels béns materials, la llibertat, la vida. I amb la paüra de perdre'ls s'han pogut evitar innumbrables cataclismes.

Heu's aquí l'origen ben natural de l'aspecte coercitiu i penal de totes les lleis humanes.

Però, tot deixondint-se l'home, s'anaren eixamplant els domenyos de sa intel·ligència, formant-se de dalt a baix un ambient d'idees que, a mesura que anava ell creixent i moderant, i lligant les formes de convivència, l'avergonyia més de ses passades febleses, dels seus puerils endarreriments. L'esclau punit amb la tralla s'anava sentint més punit encara per les clarors de la civilització que el feien adonar de sa dignitat altíssima i sojornar en una atmosfera on tota transgressió dels definitius i realitzats avenços era generalment impossible o força difícil.

Així, com encabit en únic motllo pastat amb sang en els rodolaments de la vida, l'home s'és ja trobat impossibilitat d'actuar segons errades directrius que segles i fins pocs anys enrera semblaven ben naturals i fins lícites. Avui mateix s'implanta el vot de la dona, i s'inicia per tot arreu, de faisó ben extensa, el socors civil de tota mena; el concepte de justícia en els nuclis socials és definitivament assolit, esguardant només fàcilment les equacions del treball amb les folgades cobejances i ben enteses necessitats: i la ciència s'és universalitzada en tots els estaments i estats; i la visió clara del domeny polític és arribada fins les entràmenes del poble que vol ja administrar-se ell mateix; no que l'administren altres.

Però aquesta progressió, digna de lloança, no ha pas modificat l'essència de l'home: per això, en plec, els conflictes exteriors individuals i collectius no són pas esvaïts ni esvaïbles: els torçats viaranys del franc voler continuaran tenint delitosos vianants. Les causes, doncs, de tot daltabaix són les mateixes, per bé que llur acció no pugui ja ordinàriament desenrotllar-se en aquelles esferes, adés esmentades, on l'ambient intel·lectual ha constituït un tancat d'interessos fondíssims del qual ja no pot l'home des-eixir-se.

La veritat va sortint de la terra amarant-la de llums vi-víssimes: però la justícia armada ha de fer l'aguait des de dalt per a entrar o anihilar les tempestats polítiques de la voluntat desenfrenada o no abastament il·luminada.

La pau pacífica és un ideal a la interconvivència humana, només relativament assolible: la pau armada, en les diferents formes que les progressions intel·lectuals comporten, és la fór-

mula més realista i per tal segura, car ella respon en plec a les il·luminacions realitzades i a les marors pròpies de tot endarreriment.

LA FORMA IDEAL DE GOVERN. — Tota actuació humana que no estigui emmirallada plenament en la realitat que li pertoca és, almenys, xorca i generalment va acompanyada de daltabaixos de correlativa transcendència. Car, no adaptant-se pas ella a les lleis de relació i finalitat de l'economia mundial, es desintegra i foragita d'aquella, saltant vers un veritable buit i tendint, quant és d'ella mateixa, a entrebancar i fins anihilar el desenrotllament definitiu d'altres actuacions coordinades que han de comptar amb ella.

La vida mundial és una estreta i immensa lligada d'interessos vivíssims : per això el buit no hi és sinó instantani. Així — per posar un exemple a l'abast de tothom — el qui es calça unes sabates que li vénen massa justes, en rompre la llei de proporcionalitat dels peus amb elles provoca l'esforç restaurador dels primers, els quals, bo i reaccionant, puneixen sensiblement el subjecte.

Així hom podrà anomenar forma ideal de govern i definitivament humana aquella que per la seva estructura interna i externa sigui com un món abreujat dels nuclis del país de què es tracti.

Ara bé : igualment que en totes les altres jerarquies còsmiques, a les societats que han assolit un relatiu desvetllament hi ha tres menes d'elements constitutius : dreta, esquerra i centre; dalt, mig i baix.

La dreta, en sentit psicològic, és naturalment a dalt i cristallitza i representa alhora els mitjans de govern més enlairats i necessaris, idealitat insuperable, forma depurada. El centre és al mig i representa l'anella de transició entre la idealitat de dalt i la matèria de baix : és un món que bull, bo i fluctuant, així com els tendres infants que, sense perjudici d'anar-se estirant i eixamplant, s'assemblen adés al pare i adés a la mare.

Així el nucli central encarna una considerable massa material plena de sensible vigoria, que rep els anants i vinents dels

resplendors lluminosos del nucli de la dreta. És actiu i passiu alhora, vessant sa influència renovadora damunt les altres dues masses socials. Veu's aquí exposat breument l'altíssim providencialisme dels inicis de la restauració nacional catalana i tota la valor i eficàcia de la vida concretada a *L'auca del senyor Esteve*.

L'esquerra és situada a baix, i com fonament que és de tot casal social i polític, pot sacsejar-lo, i fins aterrar-lo, si constitueix una massa ben compacta. Però sa finalitat transcendental és fonament passiva, receptiva.

La governació, doncs, d'un país determinat, ha d'ésser una ben feta síntesi d'aquests tres grups col·locats i representats en la mateixa forma que tenen a la natura concreta, és a dir, segons els caires i energies que tinguin en el nucli de què formen part, els quals no són altra cosa que la verificació correlativament individual de la intel·ligència, del treball i de la força. La primera és la comtessa gentilment dominadora, i per això escau bé al grup superior; la segona comporta un mínim d'intel·lectualitat amb més quantitat de força, i, per tal, s'adiu bé amb el nucli central; la tercera és d'ella mateixa material i orba.

La idea és vivament directora i com el puig suprem i la ciutadella de la vida : per ella cal, doncs, fitar sense intermissió el desenrotllament del país en relació a ses causes finals característiques, com sigui que cada un ha de créixer i actuar segons sa mesura típica.

Així el nucli humanal que cristallitza millor i té en ses mans l'alta convergència dels interessos cabdals del país té el deure màxim, quant és d'ell mateix, d'agafar-ne el timó en el moment oportú.

Una actuació contrària representa la ruïna de la pàtria. Per això les terres castellanques, que, ara com ara, no volen pas seguir aquesta necessària trajectòria, porten insensiblement a l'encant de les terres catalanes les romanalles dels seus antics cabals.

Però a la massa general d'un país, i per tal d'evitar decrepituds cuitoses, és necessari el moviment renovellador i refrescant del vaivé que va des de l'extrem de la democràcia fins

al cimell de les més refinades formes per mitjà del nucli intermedi, que altrament, i com a tal, té les seves lleis i fretures màximes de vivència i de convivència.

El domeny típic d'un país, doncs, ha d'actuar estretament lligat i coordinat amb el centre, el qual ha d'ocupar un seient activament inferior i per això il·luminat amb ampla generositat pels estels supremes de la terra.

Els quals serien d'eficiència ben migrada i encara desintegrada si els manqués una massa inexhaurible per a llur actuació, representada principalment pel nucli inferior o prevalentment material. La fórmula suprema i definitiva de la vida és la idealització de la universalitat de les masses. Aquesta és la feina extensiva de l'home.

Però els nuclis inferiors tenen també les seves lleis característiques de conservació i receptivitat folgades. Per això cal que l'element popular sigui representat a les altres esferes de governació.

Monarquia, aristocràcia, república, almenys segons que generalment han estat posades en pràctica, constitueixen tres formes polítiques isolades de la constitució natural de les masses.

PERE M. BORDOY-TORRENTS

UN MANUSCRIT CATALÀ DE GEOGRAFIA*

Entre els molts llibres i manuscrits, procedents de l'antic Col·legi de Cordelles, que es guarden actualment a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona, hi ha un quadern manuscrit, en el lloc del qual s'hi llegeix *c. xxxi-5*. Té 156 folis i amida

* El P. Pere Gil, jesuïta, va néixer a la ciutat de Reus l'any 1551, va entrar a la Companyia de Jesús a 4 de març de 1574, essent ja un bon filòsof, com diu Marcillo. Va completar els seus estudis a Gandia, essent destinat molt aviat a Barcelona, al col·legi de Cordelles, explicant-hi durant molt de temps sacra teologia. Va ésser rector del Col·legi de Montsió de Mallorca i tres vegades del de Barcelona, i últimament provincial del Regne d'Aragó.

Durant la seva llarga estada a Barcelona va captar-se l'apreci i estimació de tothom, essent considerat com un dels personatges de més relleu. Fou el confessor dels virreis, dels bisbes i de totes les persones eminentes en santedat i lletres, principalment de l'Il·lm. Dr. Joan Dymas Loris, un dels millors bisbes de Barcelona.

A principis del segle XVII va treballar activament per a la beatificació del fundador de la Companyia, essent nomenat procurador general. D'aquesta època es conserven algunes cartes que formen part del procés de beatificació.¹

Sempre va mostrar-se zelossíssim i amant dels pobres i desvalguts, com va observar-se durant les moltes epidèmies que varen assotar a Barcelona a darreries del segle XVI.

Va morir a Barcelona, a 15 de setembre de l'any 1622, a l'edat de setanta dos anys. Va deixar algunes obres publicades, i segurament bastantes en preparació, les quals, amb motiu de les persecucions de què foren víctimes els jesuïtes, s'han perdut.

Ven's aquí la llista de les que en tenim notícia:

Contentus | Mundi | Traduit de lengua Llatina y | Castellana, en Cathalana, per lo | pare Pere Gil Doctor Theo | lec de la Compañia | de Jesus | Dirigit a la molt ilustre señora Doña Praxedis de Rocaberti y Pax Vescondeça | de Rocaberti | Ab Indice de Capitols | Any 1621 | Ab Llicencia y Privilegi | En Barcelona en casa de Sebastia Mathevat. En 18.^u, amida 0'12 X 0'8. Després de la portada conté 18 ff. sense numeració, en els quals hi és escrit el pròleg; vénen després 253 pàgs. numerades i 13 ff. innumerats en els quals hi són escrits els índexs. D'aquest llibre se'n conserva un exemplar a la Biblioteca Episcopal del Seminari.

1, Vegi's *Acta Sanctorum* del mes de juliol (VIII, 443 i 444).—Process v de beat. ff. 27-31 i 32; aquestes últimes cartes reproduïdes en Mon. Ig. ser. 4 (II, 930-932).

0'22 × 0'16. En els 87 folis primers es conté la *Història Natural de Catalunya*,* que a finals del segle XVI va escriure el jesuïta P. Pere Gil.

Historia natural y eclesiàstica de Cataluña. — És una traducció de la que en català va escriure el P. Pere Gil. Està dividida en quatre llibres i es conserva a la Biblioteca reial de Madrid.

Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia, o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cataluña. — Obra manuscrita, dividida en vint-i-quatre capítols, en un quadern de la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona, des del f. 1 a 87.

Historia del Collegio de N. S. de Monte Sión de la Compañia de Jesus de la Ciudad de Mallorca, dende su principio con el orden de los Rectores y años. (En curs de publicació en *Bollett de la Soc. Arg. Luliona*, xvii i ss.)

Memorial de Manaments y advertencies del Molt Il·tre. y Reverendissim señor don Joan Dymas Loris Bisbe de Barcelona y del Consell de sa Magestat &c. Per als sacerdots, Confesors, Rectors y Curats de son Bisbat. Dividit en dotze Capítols, en los quals breument se compren lo que han de saber ensenyar y fer, per cumplir tots en son ofici. Ab Licencia y privilegi. Estampat en Barcelona, a costes de Raphel Nogues Llibreter y venense en sa casa .M.D.XC.VIII. — A la fi del llibre es llegeix : «En Barcelona en la Estampa de Gabriel Graells y Giraldo Dotil 1598.» En 18.^u, té 138 ps. + 12 s. n. — D'aquest llibre se'n conserva un exemplar a la Biblioteca dels PP. Jesuïtes del carrer de Casp.

Encara que sigui publicat pel senyor bisbe Loris, consta que és escrit del P. Gil. Vegi's T. Amat, *Allegambe i Marcillo*.

Modo de ajudar á be morir als qui per malaltia o per justícia moren. En Barcelona en la Estampa de Joan Amelló, 1605. En 8.^u, té 187 ff. Al final del llibre es llegeix : «Fonch estampat lo present llibre en Barcelona en la imprente de Joan Amelló, any 1604.»

En Torres Amat, p. 286, cita l'*Ars bene moriendi*, la qual segurament és la traducció del present llibre.

Officium Sanctorum Episcopatus Barchinonensts et Urgellensis.

Vidas dels Sts. de Catalunya; que foren naturals, o visqueren, o moriren en ella; o las reliquias principals dels quals se troban en Cataluña, extensament referides.

Aquest ms. forma part del quadern on és escrita la *Història natural de Catalunya*; però no segueix la mateixa foliació. D'aquest ms. Aymereich en va copiar la vida de sant Pacià. (Vegi's N. et A. E. B., ps. 246-49.) En el f. 40 r.º comença la segona part, la qual porta per títol:

Segona part dels Homens Illustres de Catalunya en santedat de vida y gloria de Miracles; los quals no son sants canonitzats per la Iglesia, ni escrits en los Martirologis; pero son tinguts y reverenciats com a Sts. en molts llocs de Cataluña. — En molts folis únicament hi és escrit el títol del sant o persona il·lustre.

Vida de la M. Estefania de la Concepció (Rocaberti) carmelita descalza. Aquest manuscrit es conserva en el convent de Santa Teresa de Barcelona.

* En els restants folis, que porten una altra numeració, hi són escrites les vides d'alguns sants de Catalunya. En molts folis únicament és escrit el títol del sant.

Està dividida en vint-i-quatre capítols, el primer dels quals estudia la situació geogràfica de la nació catalana en relació amb les tres parts del món llavors més conegudes, Europa, Àsia i Àfrica.

En els capítols següents fins el cap. 18, estudia les riqueses naturals de Catalunya, descriu les parts en què està dividida, eclesiàsticament i civilment; fa unes descripcions detalladíssimes de les seves muntanyes, rius, fonts, mines, i també de les indústries que en aquella època eren més florelents, entre les quals hi posa la construcció de galeres, naus, arquimesos, etc. (cap. 11), i la fabricació del canem, lli, seda, llana i tots els altres teixits llavors en ús (cap. 12).*

En els quatre capítols següents fa una descripció dels senyals i efectes naturals observats a Catalunya i Espanya, des del principi del món fins a l'època en la qual l'autor del llibre escriu. Aquests últims capítols són d'escassíssim valor; únicament el cap. 22, en el qual es descriuen els successos ocorreguts durant el segle XVI, ens proporciona notícies curioses, una de les quals és la descripció detalladíssima de la greu epidèmia que durant l'any 1589-90 flagellà la ciutat de Barcelona, causant innombrables defuncions, entre d'altres, les de dos vicaris generals; citant a la vegada els noms de moltes persones que en aquell temps sobresortien. També en el mateix capítol ens diu l'any en el qual va acabar el manuscrit que comentem, ja que en acabar el capítol diu: «ayxi en lo setgle que ve desde el present any 1600, fins lo any 1700 sia servit de conservar-lo (el Principat) augmentarlo y perfeccionarlo en lo temporal y espiritual, etc.»

En el cap. 23, que ha d'ésser l'últim — encara que en el manuscrit sigui posat abans dels quatre capítols anteriors — fa un estudi molt acurat i detallat de les complexions, temperament, qualitats, virtuts i defectes de la nació catalana i habitants de la mateixa; és un dels capítols més ben acabats del manuscrit.

Com observa el P. Aymerich en son *Nomina et acta Epis-*

* Aquest capítol va publicar-se íntegrament en el n.º XXX, ps. 75-79, del *Bulletí del Centre Excursionista de Vich*, de l'any 1919.

coporum Barcinonensium,¹ aquest ms. era solament el borrador del primer llibre de la Història general de Catalunya, que el P. Gil pensava publicar i que segurament deixà bastant enllestida en altres mss. que el P. Aymerich havia vist i que segurament s'han perdut.² En diferents passatges del manuscrit de referència el P. Gil fa al·lusió als llibres de que havia de constar la Història; així en el f. 7 v.º diu : «de aquesta divisió, la qual es conforme al govern temporal que té lo Rey nre. Sr., tractarem en lo llibre segon»; més avall, en el f. 8 r.º, quan nomena els pobles que pertanyen a cada comarca, diu : «com en lo llibre tercer, ahont tractarem dels bisbats de Cathalunya hajam de referir les parrochias que dits bisbats tenen». En el llibre quart segurament s'haurien escrites les històries dels sants de Catalunya.

No és pas aquesta història un treball científic, ni tampoc són ben exactes moltes de les notícies i descripcions que ens dóna, principalment les referents a la situació topogràfica de molts pobles, per més que l'exemplar que comentem és un borrador; però sí que en tota l'obra hi traspua una amor gran per Catalunya; l'autor es mostra desitjós de fer conèixer les bel·leses naturals que estotja la nostra pàtria, revelant-nos a l'ensem com pensava de les coses de Catalunya un dels fills més preclars de sant Ignasi.

En una època en què el català s'anava arreconant per inservible, ell hi escrigué, amb força correcció, gairebé tots els seus llibres. I en el cap. 23, dedicat a estudiar les condicions naturals de la gent i nació catalana, f. 67 v.º, diu : «La Nació Catalana té enteniments e ingenis aptíssims per a apendrer totes maneres, no sols de arts machanicas ... pero encara y ha en Cathalunya excellents ingenis per a alcançar totes maneres de

1. «Historiam naturalem scripsit Cathalauniae, sed multis litteris foedatam quam forte olim emaculatam et auctam, e Catalano sermone in latinum vel hispanum convertemus.» (Aymerich, p. 245.)

2. Diu Torres Amat, en son *Diccionario Critico*, p. 66, parlant d'Aymerich, «que en tiempo de la expulsión se hallaba en Madrid para publicar la historia natural de Cataluña, 4 tomos escrita por el P. Pedro Gil en idioma catalán».

Sciencias»; i més avall (f. 69 r.º), diu : «que son los cathalans aptes per a govern, per que usen de molta prudencia en pendre y donar consell ... y ayxi guardan gran judici en tots los proceiments y tenint madur judici llavors manan y executan».

Havem escollit per mostra d'aquest ms., ultra la taula general, el cap. XI, f. 43 r.º a 45 r.º, en el qual es tracta *De la varietat y abundancia de justa que y ha per a edificar y altres serveys; y de las Galeras, Naus, Cofres, Archimesos y altres coses que de justa se fan en Cathalunya*; i la primera part del cap. XXIII, f. 67 r.º a 69 r.º, el qual és titulat *De las variàs complexions y condicions naturals a la gent y nació Cathalana : y de quinàs maneras de Gents y Nacions es estada Cathaluñya habitada*.

X. GRIERA, prev.

TAULA GENERAL

Capítol I

Folis

De las tres parts del Mon, Asia, Affrica, y Europa. Del Siti que te España, en la part occidental de Europa..... 1

Capítol II

Del Siti, altura, Clima, Templança, y postura sana, que te lo Principat de Cathaluñya en Espanya..... 3

Capítol II*

De la Longitut, latitut, figura, divisio y parts de Cathaluñya. 5

Capítol III

De la Mar, Estanys, y Rius y deque goza Cathaluñya... 13

Capítol IV

De las Fonts principals y bañys naturals que te Cathaluñya. 19

* En el ms. el capítol II es repetit.

Capítol v

Dels Monts, Colls, Valls, y Plans de Terra de Cathaluñya : Y
dels ports de Mar principals que te lo mar de Cathaluñya.... 22

Capítol vi

De la varietat, gentileza, excellencia, y valor de pedres
que te Cathaluñya : tant per a edificar com per altres serveys
y effectes : y de algunas pedras preciosas ques troban en Ca-
thaluñya..... 25

Capítol vii

De las Minas de Soffre, Coffoll, Salmitre, Vidriol o Ca-
parros, Alum y altres minerals y del coral ques pesca en la mar
de Cathaluñya : y llavora en la mateyxa Cathaluñya..... 27

Capítol viii

De la sal ques' cull en las riberas del mar; y de las Minas
y Montanyas grans y maravellosas de Sal de Cardona, que
estan casi en Mitg de Cathalunya..... 29

Capítol ix

De differentes cosas y materials dels quals se fa la Poluora,
Paper, y color de draps y sedas, y lo vidre : specialment de las
varietats y excellencias del vidre ques' fa en Cathaluñya..... 34

Capítol x

De las Minas de ferro, Plom, Aram, Argent, Or, y altres
metalls que se son trobats, o vuy duran en Cathaluñya..... 39

Capítol xi

De la varietat y abundancia de fusta que y ha *per* a edificar,
y altres serveys; y de Galeras, Naus, Cofres, Archimesos, y
altres coses *que* de fusta se fan en Cathaluñya..... 43

Capítol xii

De lli, canem, llana, Seda ques cull : y dels draps ques
fan de ditas cosas; en special draps de llana en Cathaluñya. 46

Capítol XIII

De las collitas de pa y altres grans y llegums; vi, oli, fruytas, arroz, ceffrant y cosas semblants que y ha en Cathaluñya.... 49

Capítol XIV

De las herbas aromaticas y medicinals; y aiguas, y olis dellas : de las drogas y Manna, y materials *per* a medicaments y medicinas; de la mel excellent y sera que y ha en Cathaluñya; y de las confituras *que* en ella se fan..... 54

Capítol XV

De la varietat y abundancia de animals de la terra, domesticchs y ferestechs, tant *per* al treball, com *per* al manteniment dels homes : y de la caça dels animals terrestres que y ha en Cathaluñya..... 57

Capítol XVI

De la varietat y abundancia dels peyxos ques crian y pescan en la Mar, Rius y estanys de Cathaluñya : dels quals no sols goza ella, pero encara las *provincias* y parts veynas..... 60

Capítol XVII

De la varietat y abundancia dels ossells del ayre, tant domesticchs, com ferestechs; y de las differentes caças de Ossells ques' usan en Cathaluñya. En special signes y francolins..... 62

Capítol XVIII

Com Cathaluñya te sufficientment *per* a si mateyxa totas las cosas utils y necessarias a la vida humana : y moltas dellas en abundancia *per* a *communicar* a altres Provincias : y *quant* poques, y quinas son las que li faltan..... 65

Capítol XIX

De alguns senyals y effectes naturals dels cels y elements mes notables tant generals a Espanya, com specials a Cathaluñya, *ques'* te memoria haver succeyt desdel principi del mon fins a la Nativitat del Senyor, *per* spay de..... 71

Capítol xx

De alguns senyals y effectes naturals dels cels, y elements mes notables, tant generals a Espanya com specials a Cathaluña, que han succeyt desde la nativitat de X^o, per spay de mil anys, fins al any 1000 de nostre Redemptor..... 75

Capítol XXI

Dels senyals y effectes naturals dels cels y elements mes notables que han succeyt en Spaña y Cathaluña desde l'any 1000 fins al any 1500 de nostre Redemptor..... 78

Capítol XXII

Dels senyals y effectes naturals dels cels y elements mes notables que han succeyt en Spaña, y particularment en Cathaluña, en aquest ultim nostre Setgle ço es desde l'any 1500 fins al any 1600 de nostre Redemptor..... 79

Capítol XXIII*

De las varias Complexions y condicions naturals a la gent y nacio Catalana : y de quinas maneres de gents es estada Cathaluña habitada..... 67

f. 43 r.

CAPÍTOL XI

De la varietat y abundancia de fusta que y ha per a edificar y altres serveys; y de las Galeras, Naus, Cofres, Archimesas y altres cosas que de fusta se fan en Cataluña.

Per ser com es tot lo Principat de Cathaluña y Comptat de Rossello y Serdanya, terra de poch plans que sian grans, y de moltas montanyas, no secas ni peladas com son las de Arago y altres Prouincias sino frescas ab abundantissimas de fonts y vestidas de arbres, o conrreadas per los pagesos y llauradors, habitants dellas. Y per participar dit principat de part maritima y bayxa que es molt templada : y de part mediterranea y alta (que per causa dels Monts

* Aquest capítol redactat abans que la taula, corresponia al cap. XIX, i així consta en la foliació.

pyrineos) es en lo estiu fresca, y en lo Ivern *per* raho de las Neus y gels freda. De aquí es que te Cathaluña tota manera de arbres *per* a fruyta, y tota manera de arbres *per* a fusta. De hont se se-gueyx que te fruytes *per* a sí en abundancia; y fusta no sols *per* a sí pero encara *per* altras prouincias veynas.

En tota la part marítima de Cathaluña; y en tota la part mediterranea que dista del mar, vuyt, ò, deu, o, dotze llegues poc mes ho manco; y ha Figueras, Oliueras, Alzinas, Roures, Carrasclas, Surers, Faxos, Pins vers y borts. Albes blancs, Chops *que per* altre nom se diuen Polls, Noguers, Arbossos, Chiprers, Tarongers, limoners, y llimoneras, Ametllers, ginjolers, Albarcoquers, Codonyers, Sirers, Preseguers, Pereras, pruneras, pomeras, Serueras, nespleras, moreras y en algunas parts de aquestas y ha Castanyers, Auellaners.

De aquestos y altres arbres y ha gran abundancia de lenya en ditas parts de Cathaluña, en especial de oliueras, Alsinas, Roures, Arbossos, y pins. Y dels pins y matas se fa carbo *per* als ferrers; y de las alzinas y Roures se fa carbo *per* al necessari vs particular de las casas.

En la part alta de Cathaluña, y en los monts Pyrreos, se crian casi los mateyxos Arbres y Fruyters, que en terra bayxa; exceptats Tarongers, Figueras y pochos altres arbres delicats. Allí y tambe en altres parts montuosos de Cathaluña, com son grans las montanyas, y molts los boschs y ha Pins, y Auets altíssims: | Parts y ha en las quals me han informat hauerse trouat Sedros; y parts en las quals se troban hayas de gran altura. Los pins y Auets, y Roures de las valls profundas *per* a participar del sol, se crian molt drets y altíssims: y destos en especial dels ques crian en lo terme de Viladrau y Arbucias y altres territoris cerca de Montseny, se fan arbres y Antenas de Naus, y Galeras. Per los Rius de Lobregat y Ter y Segre bayxa molta fusta. En especial *per* lo Riu Segre se bayxa grandissima quantitat de fusta a Balaguer y Leyda *per* vtilitat de aquellas ciutats y vilas circumveynas. Tambe *per* lo Ebro bayxa a Tortosa y al mar. Y de aquella fusta de melis se aporta a Barcelona y altras parts de Cathaluña; a Valencia y altres parts de Espanya. De manera que *per* totas parts esta Cathaluña molt proveyda de fusta molt bona y accommodada. Y *per* tenir Cathaluña tanta y tan bona fusta se fan tantas cosas della. Per que en Barcelona, y altres parts de Cathaluña edifican las cases ab los sostres de posts de Melis: posant damunt de las posts argila amasada ab arena en lloc de calç *per* no consumir y podrir las posts; y despres rajolas llargas, o cayrons, o rajolas valencianas enuernis-

sadas que tambe se fan en Cathaluña. Lo qual modo de edificar es molt acertat, part per ser molt lligat ab las taulas de Melis, y durable, y barato, y lleuger y no carregar tant a las jacenas, bigas, y cayrats, *com* los reuoltos y lo gruix; y part també *per* ser gentil y a la vista molt apazible; *per* que ab la varietat de molluras y listons, y altres entalladuras, o esculpuras a relleu o a mitg relleu de fusta, se fan sostres y edificis, la gentileza dels quals admira. Com se pot veurer en la casa de la Diputacio ahont y ha vna sala ab tantas llanternas y varietat de molluras feta, que sen trobaran pocas com ella en España. En la Casa de la Ciutat, del Marques de Aytona y altres semblants en Barcelona y altres ciutats de Cathaluña.

Las Jassenas dels edificis grans de ordinari son de fusta de albe *per* ser fusta lleugera, y forta, y si esta en lloc sec que no la toque la aygua es de grandissima durada. Desta fusta de Alba se fan en Cathaluña coffres, cayxas, portas de cambras, altars, Imatges, retaules y coses semblants, *per* ser fusta llisa, blanca, bona de obrar, y a la vista apazible.

De Chiprers los quals *prouan* molt be y se fan molt alts y grossos en totas las parts maritimas y algunas mediterraneas de Cathaluña, se fan altars de Iglesias, Imatges, y Esculpturas, de fragancia maraellosa, y gentileza admirable : les quals *per* ser de fusta incorruptible son molt estimadas.

f. 44 r.

De Noguers los quals tambe se crien bellissims casi en tota Cathaluña se fan Bufets y taulas *per* a menjar, que pareyxen molt be a la vista *per* ser fusta naturalment ab varietat de color mostrejada a modo de Damasco o chamellot, que diuen de ayguas. Tambe se fan cadiras de rapos y de totas altres maneras, llits de Camp ab las posts y peus o banchs de Albe. Ayxi mateyx se fan Cayxas y Archimesas obradas ab llauors a las mil marauellas; las quals y tambe las cadiras son aportadas de Barcelona per mar a molts parts de Espanya, Franca e Italia : y son de molta valor; y ab justa raho son estimadas y preciadas.

Y no sols estas cosas de valor y preu, pero encara altres de menor preu y menudes, vtiles empero *per* als vsos dels homens se fan de la fusta en Cathaluña. Per que de la fusta de Albe, sirer, boyx, ginjoler y chiprer etc. fan en Barcelona los Torners mil coses menudas y *per* seruey necessarias. De la fusta de Boyx en particular fan los Pentiners pintas de mil maneras y molt accomodadas y specialment en Tortosa de fusta de oliuera fan rosaris, de tant artifici, y tanta varietat, que tenen los grans de colors naturals; y fan tambe de la fusta de Boyx, tants de estuigs, areneras, pebreres,

y altres mil bujarias, ab tal artifici y *per* tals serueys llauoradas y obradas, que comuidan als passetgers que passen y van de Cathaluña a Valencia, o de Valencia a Cathaluña a comprarlas. Lo qual com *per* experiencia ho saben los officials dellas : sempre que passen personas ricas van als hostals, y presentan als passatgers aquellas cosas, y tenen bona ganancia en ellas. De manera que en totas cosas ques fan de fusta tant grans y de molt valor com xicas y de poca estima, esta molt proveyda Cataluña : no sols *per* a si, pero encara *per* a altres prouincias veynas y apartadas.

Cosas son estas de consideracio; pero vna resta y la mes principal a cerca de la fusta, *per* la qual es obligada Cathaluña a ser molt agraida al Sor. Y es que com en Cathaluña y haja grandissima abundancia de Alzinas, Roures, Pins vers y borts, Auets, Albers, Chops o polls, Fayxos y Nogueras; la fusta dels quals arbres *per* a fabricar Galeras y Naus es *proprissima* e *importantissima*. *Per* que de las Alzinas y Roures *per* ser fusta fortissima se fan las carenas, costellas, timons, y barras trauesseras, y altres que hajan de patir força y pes dins las Naus y Galeras y altres veyxells : les quals son en los Veyxells de mar com lo ossos y niruis en los homens y animals. Del pins, y del melis dells se fan las posts foranas que tocan en la aygua y se enclauan en las costellas : que en las naus y galeras com las parets foranas en las casas y com lo cuyro en los homens y animals.

Dels Auets y Pins grossos y llarchs de ordinari se fan los Arbres de las Naus y Galeras; y dels prims y drets se fan las Antenas. De la fusta de Fayx se fan los Rems. De la fusta de Albers y Chops se fan algunos obres mortes dins las naus y Galeras que no les toque la aygua, *per* ser fusta lleugera. De la fusta dels Noguers se fan las popas gentils y assientos y cambras ahont habitan los Capitans y gent noble quant passa la Mar. Y com a mes de la fusta predita que te Cathaluña; tinga *per* altra part gran abundancia de ferro, *per* fer Anchoras, y tanta varietat de claus y barres, llaunes, y coses de ferro que son necessarias *per* a fabricar las Naus y Galeras. Y tinga ayxi mateyx gran abundancia de canem *per* a fer las gumanas de las Anchoras, y altres cordas necessarias. De aqui es que en Cathaluña sempre se son fetas y se fan moltissimas Naus y Galeras. Y esta es la causa *per* que Cathaluña antiguament quant dominaren y governaren los Grechs y despres los Romans, y despres los Godos, sempre tingue gran numero de Veyxells de mar por aportar soldats y conquistar terres. Esta es la causa *per* la qual los Catalans desde que se ajunta Cataluña ab Aragó, y regnaren Reys fins al present setgle, tingueren tantas galeras, y feren tantas ha-

f. 44 v.

zañas per mar y terra : de tal modo que las Galeras catalanas eran las mes ditchosas, y mes temudas, y mes victoriosas de quantas hauiá en tot lo mar Mediterraneo, desdel estret de Gibraltar fins als vltims fins del mar Adriatichi, y de tot lo mar mediterraneo com en lo seguent llibre se dirá; y vuy en dia las Naus ques diuen de España que ordinariament son y las de Sicilia que son y las de Napols que casi sempre son Totas ellas o la major part dellas se fan y fabrican en Cataluña en lo Draçanal de Barcelona. Esta tambe es la causa per la qual la nació catalana ha tingut sempre moltas Naus *proprias* y gran negoci de Mercaderias; tant que (com en lo segon llibre se dira) ha fetas Cathaluña lleys de Consolat en cosas de Naus, Galeras, nauegacions, y Mercaderias, las quals no sols ella inuiolablement las guarda; pero han abraçadas y admesas, y vuy vsan moltissimas prouincias y nacions maritimas, ayxi de christians com de Infiels, no sols las que estan veynas al mar Mediterraneo pero encara, las que habitan cerca del Mar Oceano. Y no sols en los anys passats pero vuy | en dia te moltas Naus. Y en lo any 1598 sabi yo *per* molt verdadera relacio, que y hauiá trenta quatre Naus de gabia totas de Catalans, lá menor de las quals passaua de mil salmas : y moltas dellas ni hauiá que arribauan a dos milia y sine centas o tres milia salmas : las quals casi totas se son fetas en Cathaluña. Y las mes grossas de ordinari se fan en Mataro, per ser la platja encontinent junt a la ribera de la Mar fondissima, y molt *accommodada per* a Verarla y llançarla en Mar; y tambe *per* ser *accommodada* la platja de Mataró para aportar *per* mar ab facilitat del Maresme y de la costa tota la fusta, y tot lo ferro, y altres coses necessarias a la fabrica de ditas Naus.

Finalment esta es la causa *per* la qual en Cataluña se crian tants de mariners, y patrons de naus, galeras, Sajetias, llondros, barcas y altres veyxells maritims. Y se cria y ensenya tanta maestrança de officials de fusteria, com son fusters, mestres de ayxa, calafats y serradors. Y se crian y se fan mestres tants de Ferrers *per* fer claus y cosas de ferro; y tants de corders, *per* fer gumanas y sogas de canem parals veyxells maritims. Tots los quals officials a mes que adornan dit Principat de Cathaluña; ab sos salaris y jornals se mantenen y passen en sas casas honradament. En la qual fabrica de Naus y Galeras, excedeix Cataluña y aporta ventatja, a qualseuol dels altres regnes o prouincias de España, exceptats Portugal y Biscaya. Per que ningun Regne y ha en España que tinga tantas Naus, exceptat Portugal y Biscaya com te Cataluña : y en lo que toca a Galeras, sobrepuja tambe a Portugal y Biscaya : per que mol-

tas mes galeras se fan en Barcelona, que no en Portugal ni Biscaya; ni Regne o prouincia alguna de tota la Vniuersal España; ni de tota la India Oriental ó Occidental. Tot lo qual se diu quant mes es deutora, esta nacio a Deu nre. Sor. per hauer rebut entre los altres aquest particular benefici.

CAPÍTOL XXIII

f. 67 r.

*De las varias Complexions y condiciones naturals de la gent y nacio Catalana : y de quinias maneras de Gents y Naciones es estada Cathaluña habitada.*¹

Fins ara sumariament se es tractat de las cosas naturals que te Cathaluña : de les quals per la diuina misericordia y bon gouern dels prelats espirituals y señors temporals que la regeyxen, vsan y gozan abundantment ab pau, quietut, seguretat, y alegria tots los habitants della. Y com segons lo Clima, Aliments y altres semblants cosas naturals de differentes prouincias, acostumen souint ser differentes las complexions y condiciones naturals de las gents y naciones que las habitan. Perço guardant lo orde qual conue tractarem ara en lo present capítol : De las varias complexions y condiciones naturals de la Gent y Nacio Catalana : y ala fi del mateyx ab breu *summa* referirem las differentes gents y naciones de las quals es estada Cathaluña habitada.

Son los Cathalans ordinariament, conforme parer de Doctors y experts Metges de complexio melancolica. Pero la melancolia dells no es immoderada ni excessiua extraordinariament. Com se veu ala experiencia que son molt poques las frenesias, y pochs los Frenetichs y orats, o maniatichs que y ha en Cathaluña, y pochs los que sian natablement escrupulosos, de son natural o temerosos, comparacio de algunas otras prouincias. Sino que es melancolia, que encaraque predomine algun poc, pero es regulada y moderada, y ayxi facilment se pot vencer y moderar. Tambe son molts dels cathalans de complexio colerica y sanguinea; la qual es la millor quant es ben moderada. No habundan regularment los cathalans de sanch immoderada; y ayxi no son molts los que escupen sanch,

* Al marge del principi d'aquest foli hi ha la següent nota : «Aquest capítol ha de ser lo vltim del libre. — Adames primerament aquest cap. era XIX.»

com en algunas parts de Italia y França : ni se vsa tant lo sagnar en las malalties de Cathaluña com se vsa en Valencia.

La statura dels Cathalans no es ordinariament alta com dels Flamenchs; ni tampoc bayxa en demasia; sino mediana com selen ser los homens casi en Tota España. No son ordinariament homens grossos ny de moltas carns, ni de carns mollass com son los flegmatichs, y sanguineos : mes son flachs, o de medianas carns, y son neruiosos y reforçats. Lo color no es blanquissim com sol ser dels Flamenchs, Tudescos y Inglesos : sino blanc en mediania, com sol ser per la major part en la gent Española. De ordinari en Cathaluña los rostros segons las fisiognomias solen ser bons, y ben agestats. Los cabells ordinariament son o negres o castanys : Molts tenen tambe los cabells rossos o roigs, pero molts mes son sens comparacio los quels tenen negres o castanys.

f. 67 v.

Son los cathalans | Son de temperament y complexio fort : y ayxí solen ser los Cathalans robustos, forts, valerosos, acostumats a patir treballs : no effeminats ni delicats y regalats, sino valents per a patir aduersitats y treballs, y per defensarse dels inuasors, y per acometre als enemichs. Veritat es que ja en las parts maritimas, specialment en Perpinya, Barcelona, Tarragona, Tortosa y Leyda es entrat tant lo oci, y regalo en ben menjar, y vestir que ja en estas parts alguns perden de son valor, y lo perdran molt mes, si nos reforman en la gola, vanitat en lo vestir, y ociositat : y si nos donan a la convenient y prudent sobrietat y abstinencia, modestia en vestir y regalo corporal; y exercici militar o altre treball moderat y ordinari ab lo qual fujan la ociositat, per que com se escriu. Pero generalment com està dit los Cathalans son forts, robustos, y que tenen forçes y animo per patir y passar treballs. De hont se segueyx que prouan be en los officis treballosos, y en los camins per mar y per terra; y en la art de Nauegar per mar; y en la guerra; y en las religions aspres y penitents, y en cosas semblants en las quals y ha difficultats y treballs.

No son los Cathalans segons se complexio extraordinariament sensuals y carnals : antes conforme ella poden facilmente guarda la Castedat. Y ayxi per la diuina misericordia, no se vsan, ni menys se senten ni entenen en Cathaluña las carnalitats y deshonestedats, que de algunas otras prouincias se entenen. Y ayxi los Ecclesiastichs y Religiosos en Cathaluña guardan ab perfeccio lo vot de la castedat; y los Casats la castedat conjugal y los demes viuen castament. Y encaraque en tots estaments se troben homens mals y deshonestes; pero generalment parlant, y comparant Cathaluña

ab algunas altras *prouíncias*, se *conserua* en Cathaluña honestadat y castedat. Lo qual si be se funda en *complexions* : y en diligencias humanas; y en fugir las ocasiones no sols *proximas* pero *remotas*; y en pendrer los medis *conuenients* *per* alcançar y conseruar lo do de la castedat : pero *realment* no se ha de atribuir tant a la industria humana, quant a la misericordia diuina : y ayxí a Deu nostre señor se deu la gloria y alabança del do de la castedat, y no a la nacio cathalana.

Te la Nacio Cathalana enteniments e ingenis aptissims, *per* a apendrer totas maneras no sols de arts mechanicas : Per que se troban en Cathaluña excellents Architectos, Fusters, Mestres de fer Naus y Galeras, Vidriers, Pintors, Escultores, Perayres, Ferrers y Daguers; y de tots altres generos de oficials Mecnichs : Pero encara y ha en Cathaluña excellents ingenis, *per* a alcançar totas maneras de sciencias. Y sent vn principat com es no molt gran, te quatre vniuersitats y estudis Generals, es a saber la Vniuersitat de Leyda, en la qual estudian mes de siscents estudiants : la de Barcelona en la qual son ensenyats noucents o mil estudiants : la de Perpinya en la qual estudian quatrecent estudiants; y la de Tarragona en la qual ouen dos cents estudiants poch mes o manco : sens altres estudis particulars de Grammatica; los quals son casi en totas las Ciutats y Vilas grans de Cathaluña. Y son estats en los anys passats, y son en lo present homens y doctors doctissims en totas facultats es a saber en la philosophia y Arts liberals; en Medicina; en Dret Sivil y Canonich : y en la Sta. Theologia, com en lo llibre tercer se mostrara.

f. 68 r.

Son los Cathalans naturalment gent *prouida* y que *tenen* gran compte y cuydado del temps esdeuenidor : *procurant* a imitació de las formigas, de recollir las cosas necessarias en lo estiu, *per* a que nols falte en lo Ivern. Desta natural *prouidencia* y *solicitud* del esdeuenidor *proceeyx*, que ordinariament *tenen* cuydado de comprar las cosas necessarias *per* a sas casas en los temps *commodos*, y las *tenen* de tot molt *proueydas* : y no *compran* las cosas en menut sino en gros : *per* que ayxi las *tenen* bonas y molt baratas, y las casas restan molt ben *proueydas*. Exceptanse de asso los pobres, los quals *conforme* sapobresa, tambe se *proueeyxen* del modo millor que poden.

De la mateyxa natural *prouidencia* *proceeyx*, que son los Cathalans aptes *per* a govern : *per* que vsan de molta prudencia en pendrer y donar consell, *tenint* compte en les cosas passadas, presents, y venidoras : vsan de flegma en las determinacions y en los

manaments antes de ferlos, mirant primer en totes las circumstancias, y ayxi guardan gran judici en tots los proceyments, y tenint madur judici llauors manan y executan. En la execucio son prompts, constants y efficaces; guardant sempre dictamen de recta y circumspecta raho y prudencia.

De ser los Cathalans naturalment *prouidos*, succeeyx ser molt aptes *per* a negociar, mercadejar; y ayxi sempre se son trobats y al present se troban molts Cathalans Mercaders y negociants, y no sols son aptes *per* a dita art de Mercancia. Pero y feta ja de temps antich moltas lleys y constitucions en negocis y mercancias, tant *per* mar com *per* terra; en Nolits de Naus, Galeras, y altres veyxells; en Naufragis, robos, catiueries, y acasos ocorrents *per* mar o *per* terra : y en totes las altras cosas tocants directament o concernents a mercaderias. Las quals lleys se nomenan Capitols de consolat. Y son estas leys tan bonas, y ab tanta prudencia fetas, que son admesas, rebudas, y vsadas *per* totes las nacions del Mar mediterraneo y Oseana tant gents Infiels com christianas; a noticia de las quals son arribadas, com se dira extensament en lo llibre segon.

f. 68 v.

Y *per* ser com esta dit los Cathalans aptes *per* ala art de Negociar; y ser *prouidos* y negociants : de aqui se segueyx alguns los quals tenen demasiat amor a las riquezas y bens temporals, son tan *prouidos* que excedeyxen notablement, y en si mateyxos ço es en son viurer y vestir son mesquins, coquins y miserables; en los amichs y parents escassos; en los pobres y llochs pios poch lliberals; en lo negociar a molts pesats, volent si poguessen partir lo cabell y la pugesa; volent sempre y desitjant immoderament guanyar, y entristint se notablement quant los succeyxen encontres y perden : y volen moltes vegades tant assegurar ses coses y mesquinejar en las mercaderias, y volerne lo derrer diner, que perden en ellas, o no guanyan tant com guanyarian, si despedissen las mercaderias en temps expedient, y se acotentassen de vna ganancia moderada. Volent vn pintor en vna tela, declarar la natural inclinacio de las tres Nacions ço es Valenciana, Aragonesa, y Cathalana pinta en vna tela tres homens: Vn home Valencia vestit de seda ab ramallet en la ma quel oloraua; altre Aragones vestit de Contray los dits posats en lo front, y lo cap ficat en terra com qui porfiaua; y lo tercer Cathala vestit de pardo ab la ma esquerra estreta; y ab la dreta señalaua en lo dit vna pugesa que estana en terra, y vn titol que deya, guarda la pugesa. Significant que lo valencia es delicat y facil; lo Aragones Toçudo; y lo Cathala escas y cubdicios. Lo qual no es vniuersal-

ment de tots; sino de aquells los quals en la inclinacio excedeyxen: y no moderan las passions desordenadas.

Tenen los Cathalans altra inclinacio natural, y es ser fermes, constants, y tenaçes y no mudables en ses coses : gouernanse molt per llurs lleys, y vsos, y priuilegis tant temporals com spirituals : ab molta difficultat se apartan. De aqui proceeyx que guardan los vsatges, las constitucions, y los priuilegis ab tota la valor que poden, vsant empero sempre de hidalguia, y molta mesura, y molt bon terme, y respecte, y reuerencia qual conue ab los majors, y encara en sos iguals. De aqui proceeyx; que en lo que toca a la fe catholica, y Religio christiana son tan fermes, y tan enemichs de las nouas inuencions dels Infels y heretges : que hauent tants anys com ha que tenen per espay casi quaranta leguas, veyns als heretges de França, may la heretgia es entrada en Cathaluña : ni ses trobat algun cathala ques sia fet heretge. La qual firmesa y constancia en la fe y Religio christiana que se funda en la naturaleza, pero nos deu attribuir tant a la inclinacio natural e industria humana, quant a la gracia sobre natural y misericordia diuina y per ço a Deu principalment, y no ala Nacio Cathalana, se ha de dar esta alabança.

Son ayxi mateyx los Cathalans en la yra y colera forts y durables : si prenen vn home de tema, apenas despres y ha remey que li tingan bona voluntat y quels acontente. De hont se segueyx que en los odis son tenaces, y alguns son venjatius; y per ço antiguament y hauia molts desafius, y bandols, odis, y rancors en Cathaluña; los quals ja al present gracias al Sor. | per la diuina misericordia se van moderant y faltant : y son mes benignes y manços que no eran, y perdonan mes facilment las iniurias, que no perdonaan. Vna cosa en sos odis han tinguda sempre y tenen bona : y es que no son traydors ni a traycio se venjan de sos enemichs, sino palesament se venjan : y si vna vegada estan posats en treuas ho amistats, ho han donada la paraula de vsar de amistat son molt hidalgos, faels y lleals en lo que han promes. Tambe encara que antiguament, y al present se hajan vistas enemistats, y bandols, y venjanças; pero no son estats, ni son los cathalans cruels ab los enemichs, sino que vsan de sa venjança sens vsar mes crueltat. Pero com està dit ja estas cosas per la diuina misericordia se van remediand en Cathaluña.

Finalment son los Cathalans Pios y deuots; molt donats tots a las cosas de la fe catholica, y Religio christiana; y culto exterior, y reuerencia y deuocio al Sim. Sacriffici de la Missa, als Sts. Sacraments; als officis Sagrats de la Iglesia, a la reuerencia y deuocio

f. 69 r.

dels temples, ymatges y llochs pios : a la estima y reverencia alas religions, y personas Ecclesiasticas y Religiosas. Y ayxí se fan molts Cathalans religiosos y Sacerdots : y tant *per tant* no y ha regne en España, ni Italia, ni França, que tenint igual numero de casas com te Cathaluña, tinga tants Religiosos y Capellans com ella. Tant que de sinquanta anys en esta part, se son edificadas de nou o renouadas moltissimas Iglesias en Cathaluña de Religiosos, y Religiosas, y de Capellans : y se son fundats molts monestirs de diferents Religions, y no se son desfetas Iglesias algunas o molt poques; com llargament se referira en lo llibre tercer. Totes les quals cosas son argument que la nacio Cathalana es molt inclinada a la observancia de la pietat, fe y Religio christiana.

Altres particularitats de las condiciones de Cathalans se podian referir mes particulars de alguns llochs, o comarcas, las quals per abreuiar se deyxan. Basta hauer contadas estas que son generals, de les quals se podran entendre moltes de particulars.

REPRODUCCIONS

ELS ARGUMENTS D'EINSTEIN

Sembla que Einstein, en ses conferències de París, no ha fet més que repetir el que havia escrit en *La teoria de la relativitat restringida i generalitzada (posada a l'abast de tothom)*. És aquí, doncs, on cal cercar son pensament. Per altra banda, tot el que s'ha publicat sobre aquesta qüestió no és altra cosa que comentaris a aquesta obra.

I. *El principi fonamental.* — Des de la finestra del vagó d'un tren, mogut per un moviment uniforme, jo deixo caure una pedra sense imprimir-li cap mena de velocitat inicial. Negligint la resistència de l'aire, veig llavors que la pedra cau en línia dreta. Una persona que, de terra estant, observa el mateix moviment, nota que la pedra cau descrivint una paràbola. Les diferents «posicions» en què la pedra s'ha trobat, successivament, ¿es troben, «en realitat», damunt d'una recta o damunt d'una paràbola? Nosaltres podem dir : «La pedra descriu una línia dreta en relació als eixos de coordenades invariablement lligades al vagó del tren i una paràbola en relació als eixos invariablement lligats al sòl.» Aquest exemple demostra que no es pot parlar de trajectòria «per si sola», sinó solament de trajectòria en relació a un sistema donat de referència. (*La teoria de la relativitat*, cap. 3.^r. *L'espai i el temps en la mecànica clàssica*, ps. 7-9.)

«Negligint la resistència de l'aire, veig llavors que la pedra cau en línia dreta». Si negligixo la resistència de l'aire, negligixo l'únic efecte observable del moviment del tren damunt del moviment de la pedra i negligixo, per tant, el moviment del tren. Ja no sóc un observador en un tren «mogut per un moviment uniforme», ja sóc no importa on; ja no veig, sinó que imagino, imagino que una pedra cau d'un tren immòbil i que cau en línia recta necessàriament.

La pedra cau d'un tren immòbil; ço és, en efecte, el que suposa

l'observador d'Einstein en aquest tren «mogut per un moviment uniforme». Car és així com ell raona : «El moviment de la pedra és referit a eixos invariablement lligats al vagó; aquests eixos són immòbils en relació al vagó, i el vagó no es desplaça pas en relació a aquests eixos; el moviment de la pedra en relació a aquests eixos immòbils, el moviment de la pedra que cau d'aquest vagó que no es desplaça en relació a aquests eixos, només pot ésser en línia recta. L'observador suposa, doncs, que el vagó, ja que no es desplaça en relació als eixos, tampoc es desplaça en relació a la pedra; suposa, doncs, que el vagó està immòbil i que el tren no es mou. La pedra cau en línia dreta perquè suposa que cau d'un tren immòbil.

La trajectòria és relativa a l'estat del mòbil. Tant si els eixos estan invariablement lligats al sòl com si estan invariablement lligats al vagó, la pedra cau en línia recta si cau d'un cos immòbil i cau seguint una corba si cau d'un cos en moviment. Perquè la trajectòria sigui relativa als eixos, en el sistema de referència; perquè sigui al mateix temps dreta en relació al sistema de referència invariablement lligat al vagó i corba en relació al sistema de referència invariablement lligat al sòl, cal suposar, per una banda, que el tren camina, per obtenir la corba de l'observador en terra, i cal suposar, per altra banda, que el tren està immòbil, per obtenir la recta de l'observador dins el vagó. Perquè la mateixa línia sigui dreta i corba a la vegada, cal que el tren camini i que no es mogui a l'ensem.

En realitat, l'observador de dins el tren, si negligeix la resistència de l'aire, no pot concloure res, ni que la pedra cau en línia recta ni que cau descrivint una paràbola. Un observador en moviment no pot esperar, observant només els eixos, cap indicació sobre l'estat de son vehicle. I això ens duu a les consideracions de M. Langevin, que M. J. Becquerel ens exposa així:

«Un fet estrany i poc satisfactori per a l'esperit és el de que la cinemàtica clàssica ens mostra una dissimetria entre les propietats de l'espai i les del temps : l'espai que percebem seria absolut per als esdeveniments simultanis i relatiu per als esdeveniments no simultanis, mentre que el temps seria sempre absolut. Per exemple : un observador s'allunya d'un lloc *A* en un vehicle que el transporta a un lloc *B*. La partida de *A* i l'arribada a *B* són dos esdeveniments: quina és llur distància en l'espai? Això depèn del sistema de referència : en un sistema lligat a la Terra, aquesta distància és la distància dels dos punts de la Terra *A* i *B* : en un sistema de coordenades lligat a l'observador la distància és nul·la, car els punts d'aquest sistema on s'han desenrotllat els esdeveniments estan en coincidència.

Així, la distància de dos esdeveniments no simultanis és relativa al sistema de referència. Aquesta dissimetria desapareixerà en la nova teoria.» (*Teoria elemental de la relativitat*, per J. Becquerel ps. 21 i 22.)

La simetria és perfecta entre les dues nocions, sense cap teoria.,

Entre els esdeveniments simultanis hi ha interval d'espai; però no hi ha interval de temps.

Entre esdeveniments no simultanis hi ha interval de temps, i no s'hi planteja el problema d'un interval d'espai.

Entre esdeveniments simultanis no hi ha interval de temps per definició.

Entre esdeveniments no simultanis o successius no hi ha lloc al problema d'interval d'espai, per la raó de què, mesurar la distància en l'espai de dos esdeveniments no simultanis (o successius), és mesurar la distància de dos punts on els esdeveniments han tingut lloc, és mesurar la distància entre dos esdeveniments simultanis. L'observador d'en terra mesura la distància entre *A* i *B*, dos punts coexistents, dos esdeveniments passats o simultanis; l'observador que va en cotxe o en tren mesura l'interval entre dos esdeveniments successius, i aquest interval és temps: l'un mesura amb un metre, l'altre amb un rellotge. Voler mesurar la distància en l'espai de dos esdeveniments no simultanis, és com voler comptar els segons amb un metre o voler mesurar l'espai amb un rellotge. El que podria concloure's de què la distància sigui nul·la en un sistema de coordenades lligat a l'observador que va en vehicle, és que aquest observador en moviment està en repòs; aquesta és la conclusió que en treia l'Einstein i aquest és el cas d'una sageta famosa. El que se n'ha de concloure és que amb l'observació, només, dels seus eixos, un observador en moviment no pot treure cap conseqüència de l'estat de son vehicle.

En tot cas, retinguem el principi de relativitat einsteinià: una mateixa trajectòria pot ésser a la vegada recta i corba, segons sigui el sistema de referència; i observem que l'aplicació d'aquest principi es fa amb l'única condició que els dos observadors afirmen contradictòriament, no pas en referència a llurs observacions, evidentment, sinó pel que es refereix a les conclusions que l'un o l'altre fa.

II. *Un dilema.* — Sembla que no hi ha llei física més senzilla que la de la propagació de la llum en el buit. Tot estudiant sap o creu saber que aquesta propagació és rectilínia i que té una velocitat de 300,000 quilòmetres per segon. ¿Qui podria pensar que

aqueixa llei tan senzilla ha conduït el físic consciencios a les dificultats més grosses? Veurem ràpidament com això ha esdevingut.

Estudiarem, naturalment, la propagació de la llum, com tot altre moviment, reportant-la a un sistema sòlid de referència (sistema de coordenades). Escollim com a tal la via del ferrocarril, que suposarem col·locada en el buit perfecte. Un raig lluminós enviat al llarg de la via, es propaga, en relació amb ella, amb una velocitat c . Imaginem el tren en marxa a la mateixa velocitat c en el mateix sentit que el de la propagació de la llum. La velocitat v serà naturalment molt més petita que c . ¿Quina és la velocitat w , de propagació del raig lluminós en relació al vagó del tren? Aqueixa velocitat és ($w = c - v$).

Es veu, doncs, que la velocitat de propagació en relació al vagó és inferior a c . Però aquest resultat està en contradicció amb el principi de la relativitat que diu: «Si K' representa un sistema de coordenades animat per un moviment de translació uniforme en relació a K , els fenòmens naturals segueixen les mateixes lleis, tan si es raporten al sistema K com al sistema K' . La llei de propagació de la llum, així com tota altra llei, hauria d'ésser la mateixa, tan si s'escull el vagó del tren com si s'escull la via, com a sistema de referència. Però això sembla impossible segons la nostra exposició: si el raig lluminós es propaga en relació a la via amb una velocitat c , sembla forçós que la seva velocitat en relació al vagó sigui diferent, la qual cosa està en contradicció amb el principi de relativitat.

Sembla, doncs, que no podem fugir del dilema següent: renunciar, jatsia al principi de la relativitat, jatsia a la llei simple de propagació de la llum en el buit.

Un anàlisi profunditzat de les nocions físiques de temps i d'espai demostrà que, en realitat, no hi havia cap incompatibilitat entre el principi de la relativitat i la llei de la propagació de la llum. Ans al contrari, el conjunt d'aquestes dues lleis condueix a una teoria absolutament lògica i exempta d'objeccions. (*Op. cit.*, cap. 7.^è. *Incompatibilitat aparent de la llei de propagació de la llum en el buit i del principi de relativitat*, ps. 14-17.)

L'inevitable dilema formulat així: o el principi de relativitat o la llei de la constància, és fals. Vet aquí com es presenta:

Segons el principi de relativitat (clàssic), la velocitat de propagació de la llum en el buit ha d'ésser constant (c), sigui el que es vulgui el sistema de referència. Però si el sistema de referència està en moviment, la velocitat d'aquesta propagació ja no és constant, sinó relativa ($c - v$). Per tant, el dilema és aquest: o considerar

el sistema de referència com a immòbil i contemplar la velocitat de la llum constant, o bé considerar el sistema de referència tal com és, en moviment, renunciant a la constància de la llum en el buit.

Només hi ha un mitjà de defugir el dilema, i és el de M. Lorentz. És un mitjà radical que rau en això : considerar la velocitat de la llum com una constant c , sense renunciar al moviment del sistema v , el que fa concloure a una contracció dels cossos en sentit longitudinal i, per tant, a una contracció dels metres i dels rellotges; és a dir, del «temps local». El sistema de referència és immòbil, car la velocitat del raig és constant c , i està en moviment, car la velocitat del raig de llum és relativa ($c - v$). Aquest mitjà és radical i és l'únic possible.

N'hi ha prou, en efecte, en referir-se a l'un o a l'altre dels dos estats contradictoris del sistema per a atènyer la teoria de l'Einstein i respondre a tots els *desiderata* que vol omplir. Sense altra hipòtesi, la contracció resulta, llavors, de la confrontació dels dos principis fonamentals de relativitat i de constància; no és pas efecte d'un moviment «en si» del sistema i no es pot dir, com s'ha dit, que la contracció es produeix en el sentit de la translació, car el sistema es mou i no es mou. Per consegüent, no hi ha eix privilegiat; cap experiència no permet descobrir quin d'aquests dos estats és el veritable. Tot depèn de l'estat que s'escull. Hi ha contracció del sistema en moviment, si es fa referència al mateix sistema com immòbil.

La relativitat rau tota en la hipòtesi de Lorentz, amb les seves pretensions i les seves impossibilitats.

Einstein vol provar-nos «la realitat del temps local» en provar-nos que el sistema en moviment relatiu està escurçat per observadors que es refereixen a llurs eixos com si aquests fossin immòbils. El braç de l'aparell de Michelson només s'escurça per a observadors immòbils en relació al sol. Però en un sistema que els és estrany, aquest escurçament només pot ésser enunciat com una conclusió pels observadors; el «temps local» no és una realitat observada per aqueixos; és, només, una conclusió que ells fan. I suposant que sigui exacta la deducció que els duu a concloure a aquest escurçament — i això és el que anem a veure, — la contradicció fonamental no seria pas eludida, car els observadors conclouen en la constància de la llum en un sistema que està en moviment.

Per a mostrar-nos com una línia és, a un temps, dreta i corba segons l'observador, l'Einstein ha de suposar que un mateix tren està a la vegada immòbil i en moviment. Per a conciliar els dos

termes que ell estima incompatibles, la llei de constància i el principi de relativitat, fa concloure a l'observador que posa a la via que, dintre el tren, la velocitat de la llum és a la vegada constant i relativa. La llei de constància roman salvada en el sistema que es deixi, sense raó, en repòs (per a l'Einstein no hi ha moviment «en si», com no hi ha trajectòria «en si»), però el conflicte roman obert, més enllà, en el sistema en moviment, que esdevé contradictori i impossible.

III. *De la simultaneïtat al temps.* — Suposo que hagin caigut llamps damunt la nostra via de ferrocarril, en dos punts, *A* i *B*, a certa distància l'un de l'altre; afegeixo que aquests dos llamps han estat *simultanis* i pregunto al lector si aquesta afirmació té un sentit: el lector em respon que «sí», amb convicció. Us prego, llavors, que m'expliqueu més clarament el significat d'aquesta afirmació; després de pensar-hi un moment, veieu que la qüestió no és pas tan senzilla com semblava de primer antuvi.

Al cap d'una mica, sens dubte, se us acudirà la resposta següent: «Aquesta afirmació és clara per ella mateixa i no exigeix aclariments complementaris; va caldre'm, tan mateix, pensar-hi un moment, per trobar el mitjà de constatar experimentalment si els dos esdeveniments havien estat o no *simultanis*.» Però aquesta resposta no pot satisfer-me, pels motius següents: Admetem que un meteorologista hàbil hagi descobert, per mitjà de subtils raonaments, que el llamp ha de caure sempre simultàniament en els dos punts *A* i *B*: caldria encara assegurar-se que aquest resultat teòric està d'acord amb la realitat. El mateix passa amb totes les afirmacions de la Física en les quals intervé la noció de «simultaneïtat». Aquesta noció, per al físic, només existeix quan ha trobat la possibilitat de determinar pràcticament si dos esdeveniments són o no *simultanis*. La definició de la simultaneïtat, en conseqüència, ha de donar-nos el mitjà, per exemple, de determinar experimentalment si els dos llamps del cas precedent han estat *simultanis* o no. Mentre aquesta condició no es compleixi, el físic (i el no físic també) s'enganya quan imagina poder donar un sentit a l'afirmació de la simultaneïtat de dos fenòmens. (Esteu-ne persuadit, lector, abans d'anar més lluny.)

Llavors em proposareu el mitjà següent per constatar la simultaneïtat de dos esdeveniments: Es mesura la distància *AB* en línia dreta al llarg de la via i s'hi instal·la al mig *M* un observador proveït d'un aparell (per ex., dos miralls inclinats a 90°) que li per-

meti d'observar simultàniament els dos punts A i B . Si l'observador veu els dos llampecs a l'ensem, els llampecs són simultanis.

Aquest procediment ja em satisfà, i, amb tot, la qüestió no em sembla pas encara resolta del tot; hi faig una objecció: «Aquesta definició em semblaria perfectament exacta si ja sabés que la llum tarda el mateix temps a recórrer la distància $A \rightarrow M$ que la distància $B \rightarrow M$, essent M el punt des d'on són observats els dos llampecs.» Però, per a verificar-ho, cal suposar que es disposa d'un mitjà de mesurar el temps: així és que sembla que ens trobem en un cercle viciós.

Després d'algunes reflexions, i manifestant, amb raó, cert menyspreu, em respondreu: «Jo mantinc, tan mateix, la meua definició, per tal com res no presum, en realitat, referent a la llum. L'única condició forçosa de la definició de la llum és, en realitat, la de proporcionar en cada cas real un procediment empíric per determinar si s'ha realitzat o no. És indiscutible que la meua definició comporta, amb tota sa amplitud, aquesta condició. Dir que la llum esmerça el mateix temps en fer el camí $A \rightarrow M$ que a recórrer la distància $B \rightarrow M$, no constitueix pas una suposició o una hipòtesis sobre la natura física de la llum, sinó una convenció que jo puc fer lliurement, per arribar a una definició de la simultaneïtat.»

És clar que aquesta definició ha d'ésser vàlida, no solament per a dos esdeveniments, sinó per a un nombre qualsevulla d'esdeveniments que es produeixin en punts diversos que ocupin qualsevol mena de posicions en relació al sistema de referència (en aquest cas la via del ferrocarril). D'aquesta manera s'arriba, en la Física, a una definició del «temps». Imaginem tres rellotges idèntics, en els tres punts A , B , C de la via (sistema de coordenades), regulats de tal faísó que les posicions corresponents de llurs agulles siguin simultànies (en el sentit precedent). Llavors es designa com «temps» de l'esdeveniment la indicació (posició de l'agulla) del rellotge immediatament veí (en l'espai). Així s'associa a cada esdeveniment una valor de temps fàcilment observable en principi.

Aquesta convenció suposa una altra hipòtesi física, que serà fàcilment admesa, car cap experiment no ha donat encara raons que en facin dubtar. És cosa admesa, en efecte, que tots els rellotges van igualment de pressa», mentre siguin iguals. (*Op. cit.*, capítol 8.è. *La noció del temps en física*, ps. 17-20.)

Einstein vol definir la simultaneïtat, i, mitjançant aquesta definició, arribar a la noció del temps, de manera que, després d'haver provat la relativitat (einsteiniana) de la simultaneïtat, pugui con-

cloure a la relativitat (einsteiniana) del temps. La simultaneïtat és relativa a l'observador; del sistema de referència depèn que l'interval de temps sigui nul entre dos esdeveniments, per tal que cada sistema té son temps propi; així, doncs, «el temps que dura un esdeveniment, en relació al vagó, pot no tenir, en relació a la via, una durada igual». I com el conflicte entre els dos principis fonamentals de la constància i de la relativitat (clàssica) prové de què sempre s'hagi admès que la noció del temps era absoluta, és a dir, independent de l'estat de moviment del sistema de referència, car el temps pot no tenir la mateixa durada per als dos observadors o el camí recorregut durant aquest temps pot no tenir la mateixa llargària, ja no caldrà estranyar-se que la velocitat del raig de llum, en relació al tren, sigui evaluada distintament pels observadors de la via; ni caldrà estranyar-se que el sistema en moviment sigui escurçat pels observadors d'en terra. Es tracta, doncs, de definir el temps en funció de la simultaneïtat; es tracta d'extreure la noció del temps de la definició de la simultaneïtat, a fi que la relativitat de l'una mení a la relativitat de l'altra.

1.ª Einstein nota que la simultaneïtat és un fet : dos esdeveniments són simultanis quan són percebuts a un mateix temps. És el que ell anomena «la definició de la simultaneïtat». Éssent un fet la simultaneïtat, cal observar-la; es tracta de trobar un mitjà de constatar-la experimentalment. «L'única condició que la definició ha d'omplir és la de proporcionar-nos aquest mitjà.» Evidentment, l'única condició que ha d'omplir la definició d'un fet és la d'indicar-nos el mitjà d'observar aquest fet. En altres termes, un fet és suficientment definit per a aquell qui pot observar-lo. Però, pot parlar-se encara d'una definició de la simultaneïtat?

2.ª Einstein passa de «la definició de la simultaneïtat» a la noció de temps, d'aquesta faísó:

Si es tenen tres rellotges idèntics, les agulles dels quals es veuen atènyer, a un mateix temps, les mateixes divisions, la indicació d'una d'aquestes agulles qualsevol ens dóna, en un indret donat, el temps d'un esdeveniment; és a dir, que si les posicions de les agulles són simultànies, els rellotges ens donen el temps. Certament, és per la simultaneïtat que s'arriba al «temps», ja que el «temps» d'un esdeveniment és «la indicació (posició de l'agulla) del rellotge immediatament veí (en l'espai)».

Einstein vol arrencar la noció de temps de la definició de la simultaneïtat i induir-nos a creure que aqueixa implica aquella. Però la implicació és il·lusòria i el raonament no mena enlloc.

Car la simultaneïtat és un fet. En observar, segons les agulles dels tres rellotges, la repetició regular d'aquest fet; en observar una successió de simultaneïtats d'interval regulars, què conclourem? Que els rellotges van d'acord, que són sincrònics. I com podrien deixar d'ésser-ho? Se'ls suposa idèntics i regulats. No és per ésser simplement simultanis que les posicions de les agulles donen el temps d'un esdeveniment, és per ésser simultanis en llurs divisions semblants, és a dir, per ésser simultanis a intervals regulars. La regularitat prové tota per la regulació i la identitat, abans de la simultaneïtat. Les posicions podrien ésser simultànies i ésser falses les indicacions de les agulles, si les posicions no es corresponguessin. Per l'Einstein els rellotges indiquen el temps perquè les posicions de les agulles són simultànies. En realitat, les posicions de les agulles són simultànies (en les divisions corresponents) perquè els rellotges, idèntics i regulats, indiquen el mateix temps. La simultaneïtat no precedeix pas al temps; és el temps qui precedeix a la simultaneïtat.

Per això l'Einstein, que parteix de la simultaneïtat per arribar al temps, ha de demanar, a la fi de la seva enquesta, que s'accepti a títol d'hipòtesi el que hom es prometia de les seves explicacions; a saber, la igualtat dels intervals entre les simultaneïtats. És el que s'anomena una petició de principi, «un cercle viciós». «Fàcilment s'admetrà, diu ell, que tots aquests rellotges van igualment de pressa», com ja calgué admetre-ho per als dos raigs de llum.» «Convenció que jo puc fer lliurement», diu a propòsit dels raigs. Convenció lliure, que no constitueix cap suposició sobre la naturalesa física de la llum, quan la llum corre per a l'observador de dins el tren; condició necessària, principi d'experiència, quan la llum corre per a l'observador de la via. «Hipòtesi que cap experiment no ha posat mai en dubte», diu a propòsit de les agulles. Certament, cap experiment no ha donat raons per dubtar que dos mòbils, que recorren en un mateix temps dos espais iguals, vagin a la mateixa velocitat, ni que uns mòbils, siguin agulles de rellotge o siguin raigs de llum, vagin igualment de pressa si arriben simultàniament a les mateixes posicions. Admetre això, és admetre que s'han assolit mitjans de mesurar l'espai i de comptar el temps.

I afegim : encara que la simultaneïtat *ut sic* fos una condició, no solament de la identitat de les indicacions dels comptadors, sinó de llur exactitud, no aportaria cap llum a la noció de la grandesa comptada. Per a Einstein el «temps» és, per definició, la indicació del rellotge, com si n'hi hagués prou de saber quina hora és, per saber què cosa és el temps.

Per redreçar el raonament d'Einstein cal prendre'l al revés. Llavors és correcte, però és balder; ja no és una petició de principi, sinó un truisme: Uns mòbils, siguin agulles de rellotge o raigs de llum, que van igualment de pressa, que recorren durant un mateix temps uns espais iguals, arriben al mateix temps a les mateixes posicions.

Ja s'ha dit que l'Einstein vol arribar a la definició del temps per la definició de la simultaneïtat, com si aquesta impliqués l'altra. Però no defineix ni la simultaneïtat ni el temps; i si definís l'una s'inutilitzaria tot mitjà d'arribar a l'altra, car la simultaneïtat és, per definició, la negació de tot interval de temps entre dos esdeveniments. Però vet aquí el que ell anomena el «fet capital»:

IV. *La Relativitat del temps.* — Dos esdeveniments (per ex., els dos llamps *A* i *B*) simultanis *en relació a la via*, són també simultanis *en relació al tren*? Tot seguit anem a demostrar, escriu l'Einstein, que la resposta és negativa.

En dir que els dos llamps *A* i *B* són simultanis en relació a la via, volem dir això: que els raigs lluminosos eixits dels punts *A* i *B* es troben al mig *M* de la distància *AB* comptada al llarg de la via.

Però als esdeveniments *A* i *B* corresponen també els punts *A* i *B* del tren. Suposem que *M'* estigui al mig del vector *AB* en el tren en marxa. Aquest punt *M'* prou coincideix amb al punt *M* en l'instant en què es produeixen els llampecs (instant comptat en relació a la via), però es desplaça tot seguit cap a la dreta amb la velocitat *v* del tren. Si l'observador, col·locat en el tren a *M'*, no fos arrossegat per aquesta velocitat, romandria constantment a *M*, i els raigs lluminosos eixits dels punts *A* i *B* l'assolirien simultàniament; és a dir, que aquests raigs lluminosos es creuarien justament damunt d'ell. Però en realitat, l'observador es desplaça (en relació a la via) i va a l'encontre de la llum que li ve de *B*, mentre que fuig davant la llum que li ve de *A*. L'observador, doncs, veurà més aviat la primera que la segona. Els observadors que prenen el tren com a sistema de referència arriben a la conclusió que el llamp *B* ha estat anterior al llamp *A*. Arribem, per tant, al fet capital següent:

Els esdeveniments simultanis en relació a la via no ho són en relació al tren, i inversament (relativitat de la simultaneïtat). Cada sistema de referència (sistema de coordenades) té son temps propi: una indicació de temps només té sentit si s'indica el sistema de comparació utilitzat per mesurar el temps. (*Op. cit.*, cap. 9.ª. *La relativitat de la simultaneïtat*, ps. 21-23.)

La simultaneïtat és relativa; per tant, el temps no és absolut. Einstein dona per demostrat que la simultaneïtat implica el temps: ja sabem a què ens hem d'atendre. Resta la qüestió de la relativitat de la simultaneïtat.

La simultaneïtat és relativa, ja que els mateixos esdeveniments, simultanis per a l'observador d'en terra, són no simultanis per a l'observador del tren, i inversament. La simultaneïtat és relativa com hem vist que ho era la trajectòria que descriu un cos, ja que, per a un observador, aquesta trajectòria és una línia recta i, per a un altre, és una corba parabòlica. ¿Una mateixa línia pot ésser «en si», «en realitat», recta i corba a la vegada, i dos esdeveniments poden ésser «en si», «en realitat», simultanis i no simultanis? Són així o d'aquesta altra mena, segons l'observador, relativament a l'observador, en relació a son sistema de referència.

Dos esdeveniments simultanis en relació a la via, són també simultanis en relació al tren?

No, respon l'Einstein, i distingeix:

Dos esdeveniments són simultanis en relació a la via i en relació al tren, si els dos observadors, el de la via i el del tren, es troben al mateix punt (en mig de la via) i en l'instant, naturalment, en què els dos raigs s'encreuen.

Dos esdeveniments són simultanis en relació a la via, i no ho són en relació al tren, si l'observador de la via està al mig del vector i si l'observador del tren es troba no importa on, a la dreta del vector. Els dos esdeveniments, doncs, són simultanis aquí i no simultanis allà; són simultanis i no simultanis en llocs i, naturalment, en temps diferents. De tal faisó, que el «fet capital» és el següent: Dos esdeveniments, simultanis en relació a la via (per l'observador del mig de la via), ja no ho són en relació al tren (per l'observador del tren i cap a la dreta); és a dir, que l'observació de la simultaneïtat o de la no simultaneïtat depèn del següent: és relativa a la posició de l'observador, i com que és el fet, simultaneïtat o no simultaneïtat; el que fixa les condicions de la seva observació, el fet és l'absolut i l'observador és el relatiu.

Però no és aquesta la conclusió de l'Einstein.

No és pas aquesta la conclusió que ell fa fer a son observador.

L'observador del tren i de la dreta, veient que la llum que prové de *B* li arriba més aviat que la que prové de *A*, arriba a la conclusió que el llampec *B* ha estat anterior al llampec *A*. El fet capital és, doncs, el següent: Els esdeveniments simultanis en relació a la via (per a l'observador del mig de la via), ja no ho són en relació

al tren (per a l'observador situat en el tren i a la dreta del vector), i *inversament* (relativitat de la simultaneïtat), és a dir, que els esdeveniments simultanis en relació al tren (per a l'observador de la dreta) deixen d'ésser-ho en relació a la via (per a l'observador del mig de la via). Els mateixos esdeveniments són, per tant, simultanis i no simultanis en el mateix punt, segons l'observador. Però cal desenrotllar aquest raonament.

Considerant els esdeveniments no simultanis, l'observador del tren i de la dreta conclou que han estat no simultanis o successius en produir-se; i si els veu simultanis conclou que han estat simultanis en produir-se. Això ho conclou gratuïtament, car tot el que pot fer és suposar-ho.

Ho conclou falsament, perquè uns esdeveniments poden ésser necessaris aquí i ésser successius allà, o inversament: tot depèn de les distàncies. En veure *B* anterior a *A*, pot suposar que *B* li arriba més aviat perquè estava més a prop, i que *A* li arriba més tard perquè estava més lluny, havent estat *A* i *B* simultanis en produir-se. O bé, en veure *A* i *B* al mateix temps, pot suposar que *A* i *B* han estat simultanis en produir-se, però que l'un, el que estava més a prop, ha vingut amb més retard.

Si veient els esdeveniments no simultanis l'observador del tren conclou que han estat no simultanis o successius en produir-se, o si veient-los simultanis conclou que, en produir-se, han estat simultanis, és que l'observador del tren suposa que els dos raigs havien de recórrer la mateixa distància; és a dir, que l'observador del tren es creu trobar-se al bell mig del camí; això vol dir que l'Einstein fa raonar l'observador del tren com si es trobés en mig de la via i sense mirall.

Einstein suposa al seu observador del tren a la dreta del vector quan vol provar-nos que els esdeveniments simultanis en relació a la via no ho són en relació al tren; i el posa al mig de la via quan vol provar-nos que els esdeveniments simultanis en relació al tren no ho són en relació a la via; el posa al mig de la via quan vol provar-nos l'*inversa* del fet capital, però aquesta inversió és contradictòria per hipòtesi i és excluida per hipòtesi.

Per hipòtesi, els esdeveniments són simultanis en relació al tren quan l'observador del tren i l'observador de la via es troben al mateix punt (p. 22). Suposant els llampecs simultanis en produir-se, l'Einstein s'ha impossibilitat de suposar que puguin ésser simultanis per a l'observador del tren i de la dreta. Si els llampecs són simultanis per a l'observador del mig de la via (i simultanis, per consegüent,

en produir-se), és impossible que siguin simultanis per a l'observador del tren i de la dreta — mentre no s'admeti que els dos raigs, que van a la recerca l'un de l'altre, puguin trobar-se aquí i allà; mentre no s'admeti que dos mòbils poden estar a la vegada junts i separats o trobar-se a tot arreu a l'ensems. Evidentment, això faria anar enrenou la mecànica del món.

El fet capital és el següent : Uns esdeveniments simultanis en produir-se, i, per consegüent, per a l'observador al mig de la via, són no simultanis, o successius, per a l'observador del tren i de la dreta; i, inversament, uns esdeveniments simultanis per a l'observador del tren i de la dreta són no simultanis en produir-se i, per consegüent, per a l'observador del mig de la via. Dir la inversa del fet capital, en la hipòtesi en què els dos llampecs són simultanis en produir-se i per a l'observador del mig de la via, és dir que l'observador del tren està a l'ensems a la dreta i al mig de la via; és a dir, que es troba en dos indrets al mateix temps.

V. *Conclusió.* — «Jo no he volgut pas això», podrà dir també l'Einstein : uns esdeveniments simultanis en relació a la via presa com a sistema de referència, deixen d'ésser-ho en relació amb el tren; i, inversament, uns esdeveniments simultanis en relació amb el tren pres com a sistema de referència, deixen d'ésser-ho en relació a la via, conforme al principi de relativitat (clàssica). El que ve a dir: uns esdeveniments simultanis en relació a l'observador del mig de la via, ja no ho són en relació a l'observador del tren i de la dreta; i, inversament, uns esdeveniments simultanis en relació a l'observador del tren i al mig de la via, ja no ho són en relació a l'observador de la via i de la dreta. L'observació de la simultaneïtat o de la no simultaneïtat és, per consegüent, sempre relativa a la posició de l'observador. L'estat de moviment o de repòs del sistema de referència no importa res, ni tampoc, per consegüent, el principi de relativitat (clàssica). Que l'observador sigui arrossegat per un tren o que s'estigui en repòs, l'essencial, perquè vegi els esdeveniments com a simultanis o no simultanis, és que sigui aquí o allà.

L'estat de moviment del sistema importa a la velocitat del raig de llum, a la llargària del temps entre el pas dels dos raigs per l'observador que no està pas allà on l'hipòtesi ha decidit que els raigs s'han d'encreuar : l'interval de temps depèn de la distància que el segon raig ha de recórrer, i com que aquesta distància és relativa al moviment de l'observador, l'interval de temps és relatiu a aquest moviment. Però l'interval de temps no és el temps; el

temps rau essencialment en l'ordre de successió dels esdeveniments, i aquest ordre no depèn en res de l'estat del sistema de referència. Quan el raig *B* toca a l'observador del tren, encara no ha trobat el raig *A* del mig de la via; quan l'observador del tren veu els esdeveniments com a no simultanis, encara no són simultanis per a l'observador del mig de la via. L'observació de la no simultaneïtat és abans; l'observació de la simultaneïtat, després. L'ordre de successió dels esdeveniments és absolut, i aquest ordre és el temps: 1.^r, l'instant en què els llamps es produeixen; 2.ⁿ, l'instant en què es declaren no simultanis per a l'observador del tren; 3.^r, l'instant en què s'encreuen i semblen simultanis per a l'observador del mig de la via. El fet capital és el següent: Uns esdeveniments simultanis en relació a la via, *han estat* no simultanis en relació al tren, i inversament. L'interval de temps entre el pas dels dos raigs és relatiu al moviment de l'observador, però aquest estat de moviment no ateny en res l'ordre de successió dels esdeveniments, que és el temps, que és absolut.

FRANÇOIS VIAL,

(De la *Revue des Sciences Philosophiques*, de París.)

BIBLIOGRAFIA

ALFRED GALLART, *Aquella tardor*. Atenes Arts Gràfiques. Barcelona.

Un primer llibre sempre us cau a les mans amb certa suspicàcia. Si és de versos, ja us malfieu per endavant del vers simplement allargassat en quèsta del consonant i d'una música pletòrica en paraules. Si és qüestió d'un llibre de proses, com en el cas que ens ocupa, ja pressentiu el quadret literari amb totes les conseqüències: l'enfarfec agrícola del minyó de ciutat que té al costat un llibre de botànica per tal de poder construir un paisatge al volt d'uns arbres que no coneix, o l'encarquerament verbal del novençà qui vol fabricar una narració mediterrània i no coneix altra mar que la del moll.

Aquella tardor no admet el tòpic. Primer llibre, sí, però ben situat, de cara a un sol i a una terra que coneix. A través de les seves proses passa la bunió de la tramuntana i la xardor del sol empordanès. Prosa eixarreïda i dura ben sovint, però sincera. Prosa, gosar-fem a dir, que encara no ha admès el diàleg amb les altres literatures.

Si haguéssim de donar una filiació a en Gallart, el nom de Víctor Català ens vindria als llavis. Serenitat i sobrietat constructiva, precisió en la imatge i narració sense tortuositats. Una mica massa negre i cantellut, com un dels *Caires vius*.

Això, direu, queda 1900. Una mica de flonjor sintàctica, un salpebrament d'ironia amb tota l'agror d'un France hi escauria prou, sense llevar-li color, ni destruir la rotunditat del seu llenguatge.

Potser sí. I àdhuc creiem que en Gallart se n'ha adonat. Havem llegit *Impossible* i *En Silet*, molt posteriors a les proses que componen aquest llibre i ja és quasi abastat aquell grau d'acidesa que enyoràveu. A desgrat d'aquesta enyorança, però, persistia en vosaltres aquella sensació viva i punyent que us pervingué de la lectura de *Sota la pluja* i *Runes*, que atesten una vigorosa humanitat, planyí-vola i intel·ligent.

JOAN SALLARÈS : *El tribut*. Imprenta «La Noogràfica». Sabadell, 1922.

El tribut dona la sensació d'una vida intensa i ordenada, amb un bell sentit de la realitat. Llibre madurat en el silenci, amb tot l'amor d'un deport fonamental, on han passat els anys.

Això fa el llibre una mica desigual potser i li dona una diversitat d'aspectes. La prosa simplement poemàtica, a la qual pertanyen «El poema enquimerat» i «Primer capítol del poema d'una vida» assenyalen un període de formació i de primera intenció estètica, i per mor d'ella la paraula desdiu alguna vegada del to general de l'oració, llisquent i serena. Prosa que és un fervorós elogi a la vida contemplativa, plena de deliquis i de tendresa íntima. L'anècdota domèstica hi és bellament exultada.

«Arió» i «Flames d'amor i de pietat» són dues narracions que daten ben segur del mateix temps que aquelles. «Arió» ens descriu d'una manera magnífica tota la pompa d'una època, amb bells motius ornamentals. «Flames d'amor i de pietat» queda una mica grisa, pel que la narració, tràgica i punyent, no ha assolit l'expressió màxima. El que en ella és pretext, com el paisatge, esdevé a clapes simplement admirable.

En Joan Sallarès trobem com a més escaient, el caire de «I, incendiari» i de «Tragèdia vulgar». Aquest darrer conte, sobre tot, és una cosa definitiva, de construcció impecable i de relleus falaguers. Sobri, concís, saborosament irònic, per ell sol es justificaria el llibre. Ell sol justificaria els favorables auguris que féssim al jove escriptor, qui a un bell instint poètic ajunta una observació psicològica gens vulgar.

TOMÀS GARCÉS, *Vint cançons*. — Llibreria Nacional Catalana. Barcelona, 1922.

Aquest primer llibre de poemes de Tomàs Garcés és, certament, un llibre d'avui. Al seu entorn s'han suscitat les velles qüestions, sempre velles i sempre noves, de la simplicitat literària i dels tractes amb el poble. Ha sortit en un bell moment de retorn al classicisme i de noves orientacions estètiques, originant un estol de comentaris.

Per la nostra banda, reconeixem amb joia l'exemplaritat d'aquestes vint cançons, abrandades d'una exquisida sensibilitat. El paisatge es fon íntimament amb l'ànima del poeta, i al caliu d'aquesta fusió brolla la paraula, noblement juvenívola i ungida de serenitat. Solitud de la muntanya, enyorança d'una terra acollidora, serenitat

d'una nit d'estiu, indecisió amorosa : tots els vells temes tractats amb un vers fàcil i una placidesa que encanta.

En Garcés, molt graciosament, s'ha desempellegat de les croses de la retòrica i del desgavell cerebral que enfarfequen els versos de poetes que tanta admiració ens mereixen, amb una espontaneïtat volguda on hi ha passat l'art. Car la poesia d'en Garcés és una poesia educada, i simple *a priori*. L'eterna poesia del Petrarca i de Leopardi hi són de bon evocar, com també el Goethe de les balades; més que mai, en la melanconia amorosa i en l'emoció del paisatge, molt sòbries, molt contingudes.

Aquest és el just triomf d'en Garcés : serenitat emotiva. És clar que d'altres, i potser amb ells nosaltres mateixos — enc que no som pas partidaris de l'esforç — haurien volgut trobar-hi una mica més de sang, d'aquella sang que als vint anys us ubriaga com el vi verd i us fa bategar el cor d'una manera esbogerrada, i us fa trobar la paraula concisa i la imatge llampegant i ardida. Però de totes passades, poeta pur el d'aquest primer llibre admirable, on s'encanta l'onatge i el vent, i on triomfa en tota la seva puresa la cançó popular bellament artisada.

J. PUIG PUJADES, *Tragèdies de veïnats*. — Llibreria Nacional Catalana. Barcelona, 1923.

Poques coses són de tan difícil execució com la plasmació literària de l'anècdota local, si no voleu que el conte perdi la gràcia saborosa que la proximitat de lloc posa més a tomb. Puig Pujades, aquest admirable animador, que a una benestança patriarcal ajunta una finor d'esperit poc comuna, hi ha reeixit.

L'humorisme d'en Puig Pujades és de *bon viveur*, d'home que coneix els homes i les coses, i se'n fa una filosofia, escèptica i desenganyada. Per això les *Tragèdies* seves no són simplement de veïnats, sinó ironies d'un home de món, que cerca en cada gest el seu caire grotesc. Un home així, forçosament té d'ésser abans un formidable sentimental, a despit de la paradoxa. Com podria, sinó; escriure aquella meravella simple i tan humana que es titula *Na Tuietes?* Per aquest camí és com l'autor ha arribat a *La vocalia del senyor Benet*, amarga i crua, una de les millors proses del llibre. *La sortida del seny* i *El valent* són també dos contes molt estimables.

Aquest temperament alerta que esmentàvem dóna lloc, però, a una obsessió ridiculitzadora que a clapes ens presenta l'autor un si és no és cruel. De vegades li diríem : amic, sou massa amatent, en

sabeu massa. Això fa que proses tan vives com *L'atemptat del carreer de Primfilat* en quedin una mica oprimides. Però aquell estil tan àgil, tan bellugadís, us ho faria oblidar tot. A més d'això, Puig Pujades sap construir i sap situar. I aquestes són dues qualitats de gran contista. — J. M.

Report documentat de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona. Any 1922.

L'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona ha publicat el seu Report documentat corresponent a l'any 1922, el qual forma un replet volum, bellament il·lustrat amb una sèrie de fotografies de les principals dependències de l'Institut. Aquest Report documentat és un exponent immillorable per donar la mesura justa del desenrotllament assolit per l'Institut fins que aquest ha pogut instal·lar-se en l'espaiós casal dels carrers Baix de Sant Pere i Verdagner i Callís. La inauguració d'aquest casal, que es verificà solemnement el dia 8 d'octubre de 1922, marca una fita memorable en els anys d'aquesta institució, tan noblement i generosament impulsada per la seva presidenta, Na Francesca Bonnemaison, vídua de Verdagner i Callís.

Extraiem d'aquest Report documentat algunes dades, prou eloqüents per elles soles, i que no necessiten comentari.

Moviment d'associades : Any 1910, 1,445; any 1915, 2,885; any 1920, 5,123; any 1922, 5,334.

Resum de la gràfica de classes, curs 1922-23 : Generals, 1,302 alumnes; especials, 62; setmanals, 125; particulars, 30; d'ensenyament secundari, 109; d'ensenyament domèstic, 18. Total, 1,644 alumnes.

La classe de cuina popular es dona tots els dies feiners, a les vuit del matí, i hi concorren diàriament de 125 a 200 alumnes.

Moviment de la Biblioteca durant l'any 1922. — Biblioteca circulant (inaugurada el 9 d'octubre de 1922) : Llibres deixats, 6,634; llegidores inscrites, 1,501. Biblioteca pública : Llibres llegits, 11,190; llegidores de revistes, 7,387; assistents a la Biblioteca, 14,309; existència de llibres, 12,588; llibres adquirits durant l'any 1922, 1,622.

Secció Permanent de relació i treball. — Any 1921 : Demandes de col·locació, 1,240; ofertes, 890; col·locacions, 772. Any 1922 : Demandes de col·locació, 1,149; ofertes, 1,053; col·locacions, 918. — A. M.